

”Ketkä tässä oikein hulluja ovat?”
Hullun lehmän tauti *Helsingin Sanomissa* vuosina 1996–2004

Turun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Historian laitos
Kulttuurihistoria
Pro gradu -tutkielma
Katri Helminen
Maaliskuu 2009

TURUN YLIOPISTO
Historian laitos / Humanistinen tiedekunta

HELMINEN, KATRI: ”Ketkä tässä oikein hulluja ovat?” Hullun lehmän tauti
Helsingin Sanomissa vuosina 1996–2004

Pro gradu -tutkielma, 85 s.
Kulttuurihistoria
Maaliskuu 2009

Työni aiheena on hullun lehmän tauti eli BSE (bovine spongiform encephalopathy). Tutkin, millaisen kuvan *Helsingin Sanomat* antoi tästä taudista vuosina 1996–2004 kysymällä mitä tunteita se herätti, mihin muihin tauteihin lehti sitä vertasi ja miten se uutisoi lääkäreiden ja eläinlääkäreiden antamia hullun lehmän tautia koskevia haastatteluja.

Tutkin hullun lehmän tautia yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti, osana lääketieteen historiaa. Johtoajatukseni on, että sairaudet eivät ole pelkästään lääketieteellisiä ilmiöitä, vaan kulttuuriset merkitykset määrittävät niitä voimakkaasti. *Helsingin Sanomien* hullun lehmän taudista kertovien juttujen yhteydessä olevia kuvia analysoin intertekstuaalisuuden käsitteen kautta, jonka mukaan kuvien merkitys syntyy aina suhteessa muihin kuviin ja myös sanallisiin kirjoituksiin.

Hullun lehmän taudin herättämistä tunteista voimakkaimpana ilmeni pelko. Sairastumisen ja kuoleman pelon teemoja *Helsingin Sanomat* ei kuitenkaan kunnolla käsitellyt kirjoituksissaan, vaan tunteista saattoi saada vain viitteitä juttujen yhteydessä olevien kuvien kautta. Näitä kuvia tutkin vertaamalla niitä taidehistoriasta tuttuihin teoksiin ja niiden mukanaan kantamiin merkityksiin. Löysin lehtikuvien ja klassikkoteosten kuvakielen väliltä yllättäviä yhtymäkohtia.

Helsingin Sanomat toi esille ajatukset tehomaataloudesta, ihmisen ahneudesta ja koti-eläinten huonosta kohtelusta BSE:n syinä. Lehti piti hullun lehmän tautia suorastaan tehotuotannon, globalisaation ja ahneuden vertauskuvana. Näiden ajatusten myötä keskusteluun nousivat luonnonmukainen maataloustuotanto ja kasvissyönnö. Taudit, jotka lehti useimmiten mainitsi BSE:n yhteydessä, olivat suu- ja sorkkatauti, rutto sekä aids, koska näihin tauteihin liitetyillä merkityksillä pystyi selittämään myös tätä uutta ja hämmäntävää tautia.

Lääkärit pitivät hullun lehmän taudista nousutta kohua liioiteltuna, eikä heidän haastatteluistaan saanut kovin näyttäviä lehtijuttuja. Sen sijaan taudin torjunnasta vastanneet eläinlääkärit olivat hyvin näkyvästi esillä niin taudin vastustajina kuin siitä tiedottajina. Eläinlääkärit joutuivat myös *Helsingin Sanomien* arvostelun kohteeksi vastustaessaan tautia lehden mielestä liian ponnettomasti.

Osoitan tutkimuksessani yhtä tautia tarkastelemalla, miten moninaisilla tavoilla, mielenlyhtymillä ja toiminnoilla sairauksien kulttuuriset merkitykset rakentuvat.

ASIASANAT:

hullun lehmän tauti, lehdistö, tunteet, kuva-analyysi, tehomaatalous, suu- ja sorkkatauti, rutto, aids, lääkärit, eläinlääkärit, lääketieteen historia, kulttuurihistoria

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
2. HULLUN LEHMÄN TAUDIN AIHEUTTAMAT TUNTEET.....	9
2.1. Pelko luo mielikuvia.....	9
2.2. Ahneudesta syyllisyyteen.....	19
2.3. Sääli ja myötätunto lehmiä kohtaan.....	26
3. HULLUN LEHMÄN TAUDIN VERTAAMINEN MUIHIN SAIRAUKSIIN...33	
3.1. Suu- ja sorkkatauti liitetään tehotuotantoon.....	33
3.2. Ruton ja aidsin jalanjäljissä.....	43
4. ASiantuntijat määrittelevät hullun lehmän tautia.....	52
4.1. Lääkärit varovaisia lausunnoissaan.....	52
4.2. Eläinlääkärit korostavat hallintaa.....	58
5. TAUTI KERTOO AJASTAAN.....	74
LÄHTEET.....	79

1. JOHDANTO

Hullun lehmän tauti eli BSE ((bovine spongiform encephalopathy) on naudoilla esiintyvä aivorapheetumatauti, joka diagnosoitiin ensimmäisen kerran Iso-Britanniassa marraskuussa 1986.¹ Alusta alkaen kyseltiin, miten tauti vaikuttaa ihmisten terveyteen. *Helsingin Sanomat* toisti ensimmäisissä uutisissaan Euroopan Yhteisön (EY) eläinten terveyttä tarkastelevan asiantuntijaryhmän kantaa, jonka mukaan BSE-tautia sairastaneiden eläinten liha ei ole ihmiselle vaarallista. Pientä epävarmuutta uutisoinnissa silti oli, koska samassa jutussa EY:n asiantuntijaryhmän kannanoton kanssa saatettiin mainita, että hullun lehmän tauti ”on sairaus, joka iskee lehmien hermostoon ja jonka vaikutusta ihmisten terveyteen ei täydellä varmuudella tiedetä.”²

Vaikka taudilla oli nimi, sen aiheuttajaa ei heti tiedetty. Se tiedettiin, että tauti tekee naudoista vapisevia, säikkyjä ja aggressiivisia, niiden maidontuotanto laskee ja taudin edetessä lehmät ensin kompuroivat kunnes lopulta kaatuvat ja kuolevat. Taudin todennäköisimpinä aiheuttajaehdokkaina olivat epätavallinen virus tai jokin ”tuntematon biologinen objekti”.³ Vuoteen 1995 mennessä tutkijat alkoivat olla kohtalaisen yksimielisiä siitä, että hullun lehmän taudin aiheuttaja on prioniksi kutsuttu proteiinimolekyyli.⁴

Hullun lehmän tauti muistutti oireiltaan ja aivomuutostensa perusteella lampaiden scrapie-nimistä tautia, joten brittitutkijat alkoivat heti ensidiagnoosin jälkeen pohtia yhteyttä näiden kahden taudin välillä.⁵ Scrapie on tunnettu jo yli 250 vuoden ajan, mutta se ei ollut koskaan tarttunut muihin eläimiin kuin lampaaseen ja vuoheeseen. Samanlaisten oireiden ja aivomuutosten takia kuitenkin esitettiin teoria, jonka mukaan hullun lehmän tauti liittyisi scrapiehen. Lehmille oli syötetty lampaiden teurasjätteestä tehtyä lihaluujauhoa, jolloin scrapien aiheuttaja oli voinut muuntua ja lehmät saattaneet saada tartunnan rehun kautta. Tätä teoriaa tuki se, että lampaiden määrä Britanniassa oli kasvanut voimakkaasti 1980-luvulla, jolloin niistä peräisin olevaa teurasjätettä oli käytetty runsaasti lihaluujauhon valmistukseen. Koska scrapie oli brittilampailla varsin tavallinen tauti, joutui lihaluuprosessiin kudoksia myös scrapieta sairastavista eläimistä.⁶

¹ Tesfa et al. 2004, 41.

² Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 7.6.1990.

³ *Helsingin Sanomat* 14.9.1990.

⁴ Sihvonen 1995, 159.

⁵ Millstone & van Zwanenberg 2001, 102.

⁶ Sihvonen 1998, 192.

Lisätodisteita teorialle antoi tieto lihaluujauhon tekoprosessissa 1980-luvun alussa tapahtuneesta muutoksesta, jonka takia rehun valmistuslämpötilaa oli laskettu aiemmasta. Aiempi korkea lämpötila oli tuhonnut scrapien aiheuttajan, mihin uusi lihaluujauhon valmistusmenetelmä ei pystynyt.⁷ Lehmille ei syötetty pelkästään lampaiden teurasjätettä, vaan lihaluujauhon valmistukseen käytettiin myös nautojen teurasjätettä. Kun infektoituneiden nautojen määrä lisääntyi ja BSE-karjan teurasjätettä käytettiin rehuna, levisi infektio entistä nopeammin. Vuoden 1996 alkuun mennessä Englannissa oli todettu jo noin 160 000 hullun lehmän taudin tapausta.⁸

Pelkkä yhteys lampaan scrapie-tautiin ei tietenkään olisi nostanut hullun lehmän tautia suuren mielenkiinnon kohteeksi. Tärkeämpää oli, että samanlaisia aivomuutoksia kuin hullun lehmän taudissa ja scrapieessa on myös ihmisen Creutzfeldt-Jakobin taudissa (CJD). CJD on aivoja rappeuttava sairaus, joka alkaa muistiongelmoina ja käytöshäiriöinä, johtaa dementiaan, persoonallisuusmuutoksiin ja pakkoliikkeisiin sekä aiheuttaa lopulta kuoleman.⁹ Vaikka ihmisten CJD ja lampaiden scrapie aiheuttavat samanlaisia aivomuutoksia, ne eivät koskaan olleet tarttuneet ristiin ihmisten ja lampaiden välillä, eikä scrapie ollut aiemmin tarttunut muihin eläimiin. Hullun lehmän taudin ilmaannuttua näytti kuitenkin siltä, että lampaiden tauti oli siirtynyt nautoihin, eli ihmisellä, lampaalla ja lehmällä esiintyvistä samanlaisista taudeista yksi oli ylittänyt lajirajan. Oli selvää, että niin tutkijat kuin suuri yleisö alkoivat kysyä, voisiko tämä uusi lehmien tauti tarttua ihmiseen.

Työssäni tutkin, millaisia merkityksiä *Helsingin Sanomat* antoi hullun lehmän taudille vuosina 1996–2004. Olihan tauti uusi, joten mitään valmiita merkityksiä sillä ei voinut olla, vaan niitä koko ajan annettiin ja muuteltiin sitä mukaa, kuin uutta informaatiota taudista saatiin. Kulttuurihistorioitsija Hannu Salmi korostaa sitä, että ihminen ei asu valmiiksi annettujen merkitysten verkostossa, vaan hän koko ajan omalla toiminnallaan luo ja muuttaa merkityksiä.¹⁰ Myös kirjallisuustieteilijä Mikko Lehtonen puhuu merkitysten kontekstuaalisesta luonteesta ja korostaa, kuinka sekä tekstien tuottajat että niiden lukijat ovat aktiivisia toimijoita ja merkitysten muodostajia.¹¹

Selvittääkseni hullun lehmän tautiin liitettyjä merkityksiä kysyn, mitä tunteita hullun lehmän tauti herätti, mihin muihin tauteihin sitä verrattiin, millaisen kuvan lääketieteen ja

⁷ Nathanson et al. 1997, 959–969. Ks. myös Elintarviketurvallisuusviraston EVIRAn internetsivut www.evira.fi hakusana BSE.

⁸ Sihvonen 1996, 209.

⁹ Haltia 2004.

¹⁰ Salmi 2007.

¹¹ Lehtonen (1996) 2004, 213–215.

eläinlääketieteen asiantuntijat siitä antoivat ja esitettiinkö tauti kenties jonkun muun asian vertauskuvana. Esitän nämä kysymykset *Helsingin Sanomille*, jolloin tutkin sitä, miten juuri tämä lehti välitti hullun lehmän tautiin liittyviä tunteita, mihin tauteihin se sitä vertasi ja miten se uutisoi lääkäreiden ja eläinlääkäreiden antamia haastatteluja. Toisin sanoen tutkin sitä, millaisen kuvan *Helsingin Sanomat* hullun lehmän taudista antoi. Toimittajathan eivät niinkään kerää tai välitä uutisia, vaan pikemminkin he tekevät niitä lehden valitseman linjan mukaisesti tulkitsemalla ja määrittelemällä sosiaalista todellisuutta.¹²

Olen valinnut *Helsingin Sanomat* lähteekseni, koska se on levikiltään suurin Suomessa ilmestyvistä sanomalehdistä.¹³ Ajattelen, että se on siksi vaikuttanut paljon suomalaisten käsityksiin hullun lehmän taudista. Taudin aikalaiskiinnostavuudesta kertoo se, että se sai paljon palstatilaa: vuosina 1996–2004 *Helsingin Sanomissa* oli yhteensä 1258 juttua, joissa mainitaan hullun lehmän tauti. Näistä jutuista oli kuvitettuja 239 eli vajaa viidennes.¹⁴ Kiinnitän huomiota myös siihen, mitä *Helsingin Sanomat* jätti sanomatta. Asiantuntijoita koskevaa lukua varten luen myös *Suomen Lääkärilehteä*, *Duodecimia*¹⁵ ja *Suomen Eläinlääkärilehteä* nähdäkseni, miten lääkärit ja eläinlääkärit kirjoittivat kollegoilleen uudesta taudista. Kertoivatko he omissa ammattilehdissään samat asiat mitä *Helsingin Sanomat* kertoi?

Tutkimusjaksoni käsittää vuodet 1996–2004. Vuoden 1996 olen valinnut aloitusvuodeksi siksi, että silloin vahvistettiin virallisesti se, mitä oli jo kymmenen vuotta pelätty: hullun lehmän tauti voi tarttua ihmiseen. Vuoden 2004 olen valinnut tutkimukseni päätösvuodeksi, koska sen jälkeen mielenkiinto tautia kohtaan väheni samalla kun itse tautitapauksetkin vähenivät. Vaikka vielä vuonna 2006 todettiin viimeisessäkin ”äärimmäisen pienen riskin” maassa eli Ruotsissa maan ensimmäinen BSE-tapaus, se jäi jo selvästi seuraavan kiinnostavan taudin, lintuinfluenssan, varjoon.

Lehtijutuissa minua kiinnostavat sekä kirjoitetut tekstit että niihin liittyvät kuvat. Viime vuosikymmeninä kuvien määrä sanomalehdissä on lisääntynyt ja niiden koko ja merkitys kasvanut. Lukija saattaa tehdä päätöksensä uutisen tai toimituksellisen jutun lukemisesta sen perusteella, millainen kuva siihen on liitetty. Toisaalta mieleenpainuva kuva voi yksistään vaikuttaa mielikuvan muodostumiseen, ilman että lehteä selaileva lukija

¹² Väliverronen 1996, 90.

¹³ Sanomalehtien levikit <http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Sanomalehdet10vuotta.pdf>

¹⁴ Näin suuren aineiston hallinta onnistui hyvin lehden internet-arkiston ja sen mahdollistamien sanahakujen avulla. Sähköisessä arkistossa ei tosin ole kuvia, vaan kuvat jouduin etsimään mikrofilmeiltä ja paperilehdistä.

¹⁵ Lääketieteellinen aikakauskirja *Duodecim* on suomalainen Lääkäriseura Duodecimin (perustettu 1881) julkaisema ammattilehti. Seuran tarkoitus on kehittää lääkärin ammattitaitoa ja käytännön työtä.

edes lukee tekstiä. On myös mahdollista, että kuvalle annetaan merkitys kuvatekstissä tai merkityksen tuottaa kuvan vieressä oleva aivan toisen aihepiirin juttu, joka fyysisen läheisyytensä takia yhdistyy kuvaan.

Kuva ei kuitenkaan ole ainoastaan sen esittämisaikankohdan viittaava ilmiö, vaan katsojat antavat sille merkityksiä myös aiempien kuvakokemustensa pohjalta. Tällöin on hyvä huomioida esimerkiksi se, mitä taidehistorian merkkiteoksia kouluissa opetetaan kuuluvaksi yleissivistykseen. Kuvat ovat aina suhteessa edeltävään visuaaliseen perinteesseen ja muihin kuviin, joita ne kommentoivat ja muuntavat.¹⁶ Taidehistorian ja visuaalisen kulttuurin eräs tutkimusmenetelmä on ajatella kuvia läpeensä tekstuaalisina, jolloin kuvien, kuten kirjoitetun tekstin, tutkimuksessa puhutaan intertekstuaalisuudesta. Intertekstuaalisessa analyysissä ajatellaan, että kuvien merkitys syntyy aina suhteessa muihin kuviin ja myös sanallisiin kirjoituksiin. Tältä pohjalta myös minä analysoin tutkimusaineistoni kuvia.¹⁷ Taidehistorioitsija Arja Elovirta korostaa, kuinka kuvan tekijä on aina tradition ja aiempien kuvien ”saastuttama”. Sama pätee lehtikuvien valitsijaan ja katsojaan. Kuvan tulkitsijan tehtävänä onkin siten kuvien lukeminen suhteessa toisiinsa ja oman aikamme tapaan käsitteellistää kuvia.¹⁸

Visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppänen puolestaan käyttää kuvista puhuessaan käsitettä ”visuaalinen järjestys”, jonka tärkein piirre on se, että nämä ”järjestykset” sisältävät vakiintuneita ja jaettuja kulttuurisia merkityksiä. Siten visuaalinen lukutaito tarkoittaa kykyä ymmärtää visuaalisten järjestysten kulttuurisia merkityksiä. Toisaalta Seppänen painottaa myös sitä, että lukutaidon hallitseva tajuaa niihin liittyvät valtaprosessit ja historiallisuuden kyeten hahmottamaan myös vaihtoehtoisia järjestyksiä.¹⁹ Katsoessani hullun lehmän taudin uutisointiin liitettyjä kuvia etsinkin niistä viitteitä aiempiin kuviin – onhan selvää, että jos kuva viittaisi johonkin tuttuun, voisi se helpottaa uuden ja tuntemattoman taudin ymmärtämistä. Erityisesti tunteita käsittelevässä luvussa käytän tätä lukutapaa katsoessani kuvia tuttujen, taidehistorian kaanoniin kuuluvien kuvien kautta.

Tutkin hullun lehmän tautia osana lääketieteen historiaa, painottaen sen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia merkityksiä. Olen kiinnostunut myös taudin torjujien eli lääkäreiden ja eläinlääkäreiden roolista uuden sairauden määrittelyssä, sillä olen itse aiemmalta koulutukseltani eläinlääkäri. Toisaalta myös asiantuntijat saattoivat olla ihmeissään uudesta tau-

¹⁶ Kupiainen 2007, 53.

¹⁷ Kuvien tulkinnassa käytän monen alan kirjallisuutta, mutta tärkein apu on taidehistorian opintojeni aikana oppimani ajatus ”katsoa kuvia toisin”. Siitä asenteesta kiitän taidehistorian opettajaani Eeva Hallikaista.

¹⁸ Elovirta 1998, 248.

¹⁹ Seppänen 2002, 36, 148.

dista yrittäen muodostaa käsitystään siitä aivan samalla lailla ja samoilla tiedoilla kuin kuka tahansa lehtiä lukeva kansalainenkin. Vaikka virukset ja bakteerit ovat materiaalisia olioita, niiden aiheuttamien sairauksien sosiaalinen ja kulttuurinen merkityksenmuodostus alkaa heti, kun sairaus on tunnistettu ja nimetty.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin, mitä tunteita hullun lehmän tauti herätti. Vaikka lähteeni on *Helsingin Sanomat* ja siten tarkoitukseni on löytää ne tunteet, joita nimenomaan tämä lehti välitti, vaikuttaa tulkintaani tietysti myös oma tapani lukea lehteä ja katsoa kuvia. En siis väitä, että etsin juuri niitä tunteita, joita jutun toimittaja on tarkoittanut tai tuntenut. Toisaalta en myönnä, että olisin vain mielivaltaisesti napannut omasta päästäni sinne ensimmäisenä juolahtaneen ajatuksen. Koska tutkimuskohteeni on niin lähellä nykyaikaa, tunteiden tutkiminen on ehkä helpompaa kuin varhaisempia aikoja käsittelevässä tutkimuksessa. Ovathan tunne- ja aistikokemukset aika- ja kulttuurisidonnaisia, kulttuurisesti rakentuneita tapoja eivätkä suinkaan pelkästään biologisia, kaikille aikakausille ja kulttuureille yhteisiä ilmiöitä.²⁰ Mutta vaikka menneisyyden tunteista ei luultavasti ole mahdollista rakentaa täydellistä kuvaa, niin – Hannu Salmen sanoin – ”silti pelon, niin kuin muidenkin tunteiden, historia on positiivisen ihmettelyn arvoista”.²¹

Perehtyessäni hullun lehmän taudin herättämiin tunteisiin käytän tutkimuskirjallisuutena Hannu Salmen artikkeleita ”Tulevan pahan pelko. Onnettomuuksien historiaa esiteollisesta teolliseen aikaan” (1995) ja ”Elämän tragedia – katastrofin pelon historiaa” (1999), joissa Salmi käsittelee pelon syitä ja ilmenemistä eri historiallisina aikoina. Uskontotieteilijä Juha Pentikäisen teos *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista* (1990), sosiologien Kai Heikkilän ja Pertti Jokivuoren *Kuoleman salaisuus* (1994) sekä Pekka Hakkaraisen artikkeli ”Kuolema ja yhteiskunta” (1999) ovat tärkeitä hahmottaessani 1990-luvun ihmisen suhdetta kuolemaan, sairauteen ja niiden pelkoon. Vaikka tunteet ja aistimellisuus ovat suosittuja tutkimusaiheita humanistisen ja yhteiskunnallisen tutkimuksen kentällä, niitä ei ole juurikaan tutkittu joukkoviestinnän tutkimusperinteessä. Mediatutkija Anu Koivunen onkin kiinnittänyt huomiota suomalaisessa mediatutkimuksessa vallitsevaan ”tunneongelmaan”. Koivusen mukaan mediatutki-

²⁰ Salmi 2002, 342; ks. myös Soinila 2007.

²¹ Salmi 1999, 119.

muksessa tunteet ja kokemuksellisuus loistavat poissaolollaan, ne sivuutetaan tai niitä pidetään ongelmana, varsinaista tietoa ja totuutta häiritsevinä sivujuonteina.²²

Toisessa käsittelyluvussa tarkastelen tauteja, jotka *Helsingin Sanomat* yhdisti hullun lehmän tautiin. Kysyn, miten lehti antoi merkityksiä uudelle taudille ennestään tuttujen sairauksien avulla. Suu- ja sorkkatautiepidemia puhkesi Britanniassa yhtäaikaan hullun lehmän taudin kanssa, ja sen myötä lehdessä korostuivat tehotuotannon kritiikki ja puheet luonnonmukaisesta tuotannosta. Luonnonmukaista tuotantoa, vihreää liikettä ja kasvisyöntiä on käsitelty monipuolisesti Ilmo Massan ja Sanna Ahosen toimittamassa teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka* (2006), jonka artikkeleista erityisesti yhteiskuntapolitiikan tutkija Tiina Silvastin kriittinen kirjoitus kuluttajien asenteista ja niiden näkymisenä kulutuskäyttäytymiseen tarjoaa tärkeää taustatietoa omalle tutkimukselleni. Suomalaisen kuluttamiseen ja ympäristönsuojeluun liittyviä arvoja puolestaan on analysoinut yhteiskuntatieteilijä Pertti Suhonen World Values -tutkimusten valossa teoksessa *Uskonto, arvot ja instituutiot: Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005* (2007).

Suu- ja sorkkatauti on puhtaasti eläinten tauti, sillä se tarttuu ihmiseen äärimmäisen harvoin ja silloinkin lievin oirein. Eläintautien historiaa on tutkittu varsin vähän, ja viittaukseni Suomen eläintautien historiaan pohjautuvat ainoastaan eläinvirologi Liisa Sihvosen lyhyeen katsaukseen ”Tarttuvat eläintaudit ja zoonoosit” Suomen Eläinlääkäriliiton 100-vuotishistoriikissa *Annotationes Veterinariae. Suomen Eläinlääkäriliitto 1892–1992* (1992). Tutkimusjaksoni ajankohtaisista eläintaudeista – hullun lehmän taudista sekä suu- ja sorkkataudista – Sihvonen kirjoitti artikkeleita *Suomen Eläinlääkäri-lehteen*, joihin viittaan kuvatessani näitä tauteja eläinlääketieteen näkökulmasta. Käytän apunani myös kansainvälisessä lääketieteellisessä kirjallisuudessa julkaistuja artikkeleita, joissa käsitellään hullun lehmän taudin ja Creutzfeldt-Jakobin taudin uuden muunnoksen välistä yhteyttä.

Suu- ja sorkkataudin lisäksi tutkin, minkälaisia yhtäläisyyksiä hullun lehmän taudilla on ruton ja aidsin kanssa. Toisin kuin puhtaista eläintaudeista, on ihmisten sekä eläimistä ihmisiin tarttuvien tautien historiasta kirjoitettu paljon. Lääkärin ja lääketieteen historian tutkijan Heikki S. Vuorisen teos *Tauti(n)en historia* (2002) kuvaa kattavasti tautien historiaa esihistorialliselta ajalta 2000-luvulle asti lääketieteen näkökulmasta. Toisentyypipi-

²² Koivunen 2008, 10, 17–18. Anu Koivunen arvelee yhdeksi tunnetutkimusta kohtaan tunnetun kiinnostuksen lisääntymisen syyksi feministisestä tutkimuksesta nousseita ruumiillisuuden ja materiaalisuuden teemoja. Kun aiemmin pyrittiin selittämään, miten tekstin vastaanottaja järkeilee tunteiden avulla, niin nyt tämä uusmateriaalisuudeksi nimetty suuntaus käsittää affektit ”mahdollisuudeksi ajatella yli ja ohi kielen vakiintuneiden konventioiden”. Koivunen 2008, 7–8.

nen tutkimus tautien historiasta on Timo Joutsivuon ja Heikki Mikkelin toimittama teos *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa* (1995). Siinä esitellään käytännössä, miten erilaisia historian tutkimuksen menetelmiä ja lähteitä voi käyttää hedelmällisellä tavalla tautien historian tutkimisessa. Mika Kallioisen *Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa* (2005) on myös historian tutkimuksen keinoin kirjoitettu esitys paitsi taudeista, myös niiden aiheuttamista sosiaalisista ja yhteiskunnallisista vaikutuksista.

Sosiologi Tiina Hautamäki on tutkinut väitöskirjassaan *Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset* (2002) sitä, kuinka lääkärit antavat kirjoituksissaan taudeille merkityksiä. Hautamäen mukaan lääketiede ei pysty selittämään sairauksia pelkästään lääketieteellisiksi ilmiöiksi, vaan kulttuuriset merkitykset ovat vahvasti läsnä tauteja käsittelevissä lääketieteen asiantuntijoiden kirjoituksissa.²³ Odotinkin löytäväni tästä teoksesta aidsiin liitettyjä ”yleisiä” mielikuvia ja ennakkoluuloja hyödyntääkseni niitä aidsin ja hullun lehmän taudin vertailussa. Niitä en kuitenkaan löytänyt, sillä Hautamäki kertoo ainoastaan sen, mitä lääkärit halusivat virallisesti taudeista sanoa. Sen sijaan aidsiin liittyviä ennakkoluuloja tarkastelee sosiologi Olli Stålström artikkelissaan ”Merkintöjä aids-ilmion historiasta” (2001). Hautamäen teoksesta ovat kuitenkin työlleni hyödyllisiä hänen pohdintansa sairauksiin liittyvistä sotametaforista, jotka auttavat minua tulkitsemaan neljännessä luvussa käsittelemääni eläinlääkäri Riitta Ahon kirjoitusta hullun lehmän taudin takia lopetetuista suomalaislehmistä.

Jos lääketieteen asiantuntijoille taudin todellisuus rakentuu puhtaasti biologian lisäksi myös muista merkityksistä, ovat taudit maallikoille usein suorastaan jonkun asian vertauskuvia. Kulttuurintutkija Susan Sontagin esseet *Sairaus vertauskuvana* ja *Aids ja sen vertauskuvat* (1978 ja 1989) tuovat mielenkiintoisella tavalla julki eri sairauksien arvon ja hierarkkisen järjestyksen, siis niiden merkityksen. Sontagilta sainkin idean verrata hullun lehmän tautia aikaisempiin tauteihin ja ennen kaikkea rohkeuden kysyä minkä vertauskuva²⁴ hullun lehmän tauti oli.

Viimeisessä käsittelyluvussa tutkin lääkäreiden ja eläinlääkäreiden roolia hullun lehmän taudin määrittelyssä. Viestinnän tutkijan Esa Väliiverrosen teos *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus* (1996) käsittelee tieteen ja joukko-

²³ Hautamäki 2002, 11–12. Sairauksista kulttuuri-ilmiönä ks. myös Hakosalo 1997.

²⁴ Mikko Lehtonen määrittelee vertauskuvan eli metaforan kielikuvaksi, joka tuottaa merkityksiä rinnastusten avulla, selittämällä tai tulkitsemalla yhtä seikkaa toisen avulla. Metaforassa ennestään tuntematonta selitetään rinnastamalla se johonkin jo tunnettuun. Lehtonen (1996) 2004, 39–40.

viestinten osuutta ympäristöongelmien määrittelyssä 1980-luvun lopulla. Vaikka Väliiveronen tutkii tieteen ja median roolia lähinnä Lapin metsätuhokeskusteluissa, sovellan hänen ajatuksiaan siihen, miten *Helsingin Sanomat* käytti ja arvotti erilaisia hullun lehmän taudin asiantuntijoita. Väliiveroselta on peräisin myös ajatus, että media saattaa tahdistaa ja yhdistää toisistaan riippumattomia ilmiöitä, jos ne sattuvat tapahtumaan samanaikaisesti.

Itse hullun lehmän taudista on tehty useita opinnäytetöitä, joista asiantuntijoita käsittelevään lukuuni on apua Anu Lillusen ja Janne Möhkölän Helsingin yliopiston maa- ja metsätaloustieteellisessä tiedekunnassa tehdyistä pro gradu -tutkimuksista. Lillusen ympäristönsuojelun alaan kuuluvassa työssä *Riski ruoassa vai ruokajärjestelmässä? Elintarvikealan asiantuntijoiden tulkintoja BSE-taudista* (2003) elintarvikealan asiantuntijat arvioivat hullun lehmän tautia opiskelijoiden haastattelemina. Haastattelupuheista Lillunen erottaa viisi eri ”kehystä”, jotka tarjoavat erilaisia näkemyksiä taudin syistä, seurauksista ja ratkaisuksista. Hallinnan ulottuvuudella asiantuntijat uskoivat BSE-taudin hallinnan onnistuvan joko markkinavoimien, viranomaistoimien tai suomalaisten toimintatapojen avulla. Muutoksen ulottuvuudella taas tavoiteltiin luonnonmukaisempaa tuotantoa tai agribisneksen vallan vähentämistä. Lillusen johtopäätös hullun lehmän taudin syystä on, että kuluttajat ostovalinnoillaan olivat ohjanneet ruoan tuotantoa halvempaan ja samalla riskialttiimpaan suuntaan. Samaan aikaan he olivat jättäneet riskien arvioinnin yhä enemmän asiantuntijoiden vastuulle.

Janne Möhkölän elintarvike-ekonomian alan pro gradu -tutkimus *Suomen BSE-tapaus. Analyysi lehtikirjoittelusta* (2003) esittelee erilaisia diskursseja eli puhetapoja, joilla hullun lehmän taudista puhuttiin kotimaisessa lehdistössä. ”Suomalainen laatudiskurssi” korotti kotimaiset elintarvikkeet automaattisesti ulkomaisia korkeammalle turvallisuus- ja puhtaustasolle. ”Luonnon kosto -diskurssissa” hullun lehmän tauti nähtiin luonnonjärjestyksen rikkomisena, siis eräänlaisena luonnon kostonä ihmisen luonnonvastaiselle ja taloudelliseen tehokkuuteen pyrkivälle toiminnalle. ”Luonnon hallinta -diskurssi” puolestaan korosti sitä, että luonto yleensä on ihmisen hallinnassa ja BSE on vain ikävä poikkeus säännöstä. Möhkölän mukaan vahvan kansallisen laatudiskurssin vuoksi Suomessa hullun lehmän tauti ei aiheuttanut niin suurta kohua kuin monissa muissa maissa.

2. HULLUN LEHMÄN TAUDIN AIHEUTTAMAT TUNTEET

2.1. Pelko luo mielikuvia

Britannian hallitus sanoi keskiviikkona [20.3.1996] ensimmäisen kerran, että aivoihin vaikuttava, tappava 'hullun lehmän tauti' voi tarttua myös ihmisiin. Hallitus on kiistänyt 10 vuotta, että tauti voisi siirtyä naudoista ihmisiin. Terveysministeri Stephen Dorrell sanoi, että tutkijakomissio on havainnut ennen tuntemattoman sairauden muodon 10 ihmisessä, jotka potevat Creutzfeldt-Jakobin tautia. Tämä on ihmisillä erittäin harvinainen, mutta muistuttaa 'hullun lehmän tautia'. Tutkijoiden mukaan varmaa näyttöä ei ole tartunnasta saastuneen naudanlihan kautta, mutta tapausten todennäköisin selitys on 'altiiksi joutuminen' lehmien taudille.²⁵

Maaliskuussa 1996 Britannian hallitus kertoi terveysministerinsä suulla Britannian kansallisen Creutzfeldt-Jakobin taudin (CJD) seurantaryhmän tutkimuksesta, jonka mukaan hullun lehmän tauti voi tarttua ihmiseen. Aiemmin brittipoliitikot olivat vakuuttaneet, että näin ei voi käydä. Nyt tartunnan mahdollisuutta ei enää voinut kiistää, olihan tämän epidemiologisen tutkimuksen tehnyt joukko maailman johtavia CJD-tutkijoita, ja sen oli julkaissut arvovaltainen lääketieteellinen aikakauslehti *The Lancet*. Willin ja kumppaneiden tutkimuksessa kerrottiin muutaman kuukauden aikana Britanniassa havaitusta kymmenestä uudesta CJD-tapauksesta, jotka poikkesivat oireiltaan perinteisestä Creutzfeldt-Jakobin taudista. Myös sairastuneet potilaat olivat poikkeuksellisen nuoria, nuorin vain 16-vuotias, kun taudin perinteisessä muodossa sairastuneiden keski-ikä on 65 vuotta. Tutkijaryhmän tulkinnan mukaan kyseessä oli Creutzfeldt-Jakobin taudin uusi muoto, niin sanottu variantti CJD (new variant of CJD, nvCJD tai vCJD), jonka ajallinen yhteys BSE-taudin kanssa voisi viitata siihen, että uuden taudin aiheuttaja on BSE-prioni. Kuitenkin tutkijat lisäsivät, että aineisto ei yksin riitä todistamaan tätä väitettä, vaan lisätutkimuksia tarvitaan.²⁶

Vaikka tutkijaryhmä oli varovainen arviossaan, seurasi heti uutisen julkaisemisen jälkeen Britanniassa yleinen hätäännys ja paniikki, ja naudanlihan kulutus ja hinta romahtivat. Vaikka aluksi kaikki todetut BSE-tapaukset olivat brittiläisiä, naudanlihan kysyntä

²⁵ *Helsingin Sanomat* 21.3.1996, ulkomaat.

²⁶ Will et al. 1996, 921–925.

väheni myös muualla. Saksassa se putosi 30, Kreikassa 60, Portugalissa 40 ja Espanjassa 30 prosenttia.²⁷

”Tutkija pelkää jopa satojen tuhansien sairastuvan tappavaan tautiin ensi vuosisadalla”, otsikoi *Helsingin Sanomat* heti ensimmäisissä uutisissaan.²⁸ Lausunnon antaja oli brittimikrobiologi, jonka mukaan oli mahdollista, että jopa puoli miljoonaa ihmistä sairastuu 2000-luvulla tappavaan Creutzfeldt-Jakobin taudin uuteen muotoon. Myös maailman terveysjärjestö WHO varoitti, että hullun lehmän taudin ihmisissä ilmenevästä muodosta voi tulla maailmanlaajuinen epidemia seuraavalla vuosituhanella.²⁹

Nämä uutiset aiheuttivat myös Suomessa pelkoa. Joku taho oli osannut epäillä jo kymmenen vuoden ajan, että hullun lehmän tauti voisi tarttua ihmiseen. Miksi kummassa Britannian hallitus ei ollut kuunnellut tätä tietäjää, vaan oli kiistänyt asian? Ja sillä välin tauti oli salakavalasti tarttunut pahaa aavistamattomiin ihmisiin, joista sadattuhannet tulivat kuolemaan ”kammottavin oirein tappavaan tautiin”³⁰.

Mikä hullun lehmän taudissa ja sen ihmismuodossa, Creutzfeldt-Jakobin taudin uudessa variantissa, oli pelottavaa? Pelkoa herätti taudin uutuus ja outous, kuten myös se, että se saattoi iskeä kehen tahansa naudanlihaa syöneeseen ihmiseen. Sairastumisen pelkoa lisäsi se, että taudinkulku oli kammottava, tauti vaurioitti aivoja, siihen ei ollut parannuskeinoja ja se johti aina kuolemaan. Hullun lehmän tautia elintarviketurvallisuuden näkökulmasta tutkinut Anu Lillunen on huomauttanut, että kuluttajat mieltävät elintarviketurvallisuuden usein vain kaksijakoisesti: ruoka on joko turvallista tai vaarallista, ja riski tarkoittaa arkikielessä turvallisuuden ja varmuuden vastakohtaa.³¹ Siten jos on olemassa riski, että ruoasta voi saada taudin, se tarkoittaa, että ruoka on vaarallista. Myös *Helsingin Sanomat* käytti riski-sanaa usein vaaran synonyyminä.³² Kuitenkin riskin käsitteeseen liittyy paitsi seurausten vakavuus tai voimakkuus myös haitallisen tapahtuman todennäköisyys.³³ Pelkkä todennäköisyys ei silti määritä sitä, käsitetäänkö joku riski pieneksi vai suureksi, vaan siihen liittyy muitakin tekijöitä.

Riskikäsitteitä tutkinut psykologi Paul Slovic nimeää kaksi seikkaa, joiden perusteella riski käsitetään pieneksi tai suureksi. Ensimmäinen niistä on kauhutekijä. Riski käsitetään suureksi, kun se on hallitsematon ja kasvava, se voi aiheuttaa katastrofeja, siihen

²⁷ *Helsingin Sanomat* 31.3.1996, ulkomaat.

²⁸ *Helsingin Sanomat* 25.3.1996, ulkomaat.

²⁹ *Helsingin Sanomat* 25.2.1998, ulkomaat.

³⁰ *Helsingin Sanomat* 27.3.1996, pääkirjoitus.

³¹ Lillunen 2003, 92.

³² Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 31.3.1996, uutiset sivu; 31.7.1997, uutiset sivu.

³³ Rautiainen 2003, 82.

voi kuolla, se jakautuu epäoikeudenmukaisesti eikä riskinotto ole vapaaehtoista. Toinen Slovicin riskitekijä on tietotekijä, eli riski mielletään sitä suuremmaksi mitä vähemmän siitä tiedetään. Siten riski mielletään suureksi, jos sitä ei pystytä havaitsemaan aistein, se on tieteelle ja uhreiksi joutuville tuntematon, jos se on uusi tai sen vaikutukset ovat viivästyneitä.³⁴

Slovicin teesien valossa ei olekaan mikään ihme, että hullun lehmän taudin riskiä pidettiin erittäin suurena: tauti herätti pelkoa ja se oli tuntematon. Riskikäsitys ei siten lainkaan riipu todennäköisyydestä, jolla vaara aiheuttaa kuoleman. Vaikka *Helsingin Sanomat* julkaisi lukuisia asiantuntijoiden haastatteluja ja kirjoituksia, joissa vakuutettiin ihmisen sairastumisriskin hullun lehmän tautiin olevan hyvin pieni, ne hävisivät mielikuvaotellun tuntemattomalle pelolle.

Lehti myös vertasi hullun lehmän tautia moniin tavallisempiin tappajiin, kuten liikenteeseen ja tupakkaan, ja yritti suhteuttaa hullun lehmän taudin riskiä niihin.³⁵ Mutta Slovicia mukaillen liikenne ja tupakka eivät herätä mielikuvaa suuresta riskistä: ne eivät herätä kauhua, ovat aivan liian tuttuja ja niihin liittyvä riski on vapaaehtoinen. Kuolemaan johtavaan polkupyöräonnettomuuteen joutuminen on paljon todennäköisempää kuin Creutzfeldt-Jakobin taudin uuteen varianttiin sairastuminen, ja silti pyöräily käsitetään turvallisemmaksi kuin hampurilaisen syöminen. Tieteellinen riskinarviointi onkin vasta eräänlainen lähtökohta, jonka pohjalta riskejä käytännössä arvioidaan ja tehdään poliittisia päätöksiä.

Paitsi sairastumisen pelko, niin erityisesti kuoleman ajatus hirvitti ihmisiä. *Helsingin Sanomat* kuitenkin mainitsi sanan ”kuolemanpelko” vain yhden ainoan kerran puhuesaan hullun lehmän taudista, ja silloinkin se pani sanan lääkäri Heikki S. Vuorisen suuhun:

Meidän yhteiskuntaamme voi aika pitkälle nimittää kuolemanpelon yhteiskunnaksi. Se piinaa meitä jo lapsesta lähtien. Kuolemattomuus on olevinaan arvo, jota ei aseteta kyseenalaiseksi. Silloin kaikki tällainen pelästyttää.³⁶

Vaikka hullun lehmän tautia kohtaan tunnettu pelko oli suurelta osin kuolemanpelkoa, ei *Helsingin Sanomien* toimittaja sanonut sitä itse, vaan otti sanojaksi kuoleman asiantuntijan, lääkärin. Nyky-yhteiskunnassa kuolema on siirtynyt pois ihmisen lähiympäristöstä ja muuttunut yhä persoonattommaksi, aivan kuin ihmisen normaaliin elämän-

³⁴ Slovic 1987, 282–283.

³⁵ *Helsingin Sanomat* 16.11.2000, ruoka & juoma.

³⁶ *Helsingin Sanomat* 12.5.2003, kotimaa.

kaareen kuulumattomaksi asiaksi. Sosiologit Kai Heikkilä ja Pertti Jokivuori ovat huomauttaneet, että yksilöllisyys, tehokkuus, ennustettavuus ja kontrolloitavuus ovat nykykulttuurin arvoja, jolloin kuolema ja muut olemassaoloon liittyvät kysymykset jäävät elämän helppouden ja teknisen hallittavuuden varjoon. Nuoruutta, terveyttä, kauneutta ja seksuaalisuutta ihannoivan ihmisen maailmankuvassa kuolema on häiritsevää asia.³⁷ Siksi *Helsingin Sanomat* puhui myös kuolemaan johtavasta Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta variantista vältellen: taudinkulusta ei kerrottu kaikkea, vaan siitä puhuttiin joko ”kamottavin oirein tappavana tautina” tai oireista mainittiin ainoastaan dementia.³⁸

Suomalaisten kuolemankulttuuria tutkineen uskontotieteilijä Juha Pentikäisen mukaan Suomessa kuolema kotona oli tavallista vielä toiseen maailmansotaan asti. Viime vuosikymmeninä kuolema on siirtynyt pois ihmisen lähiympäristöstä, kun aiemmin kuoleva oli läsnä omassa kuoleman prosessissaan, joka oli perheen, suvun ja jopa koko kylän yhdessä kokema asia. Toisen maailmansodan jälkeen kuolema vähitellen siirtyi sairaalaan, niin että kuolemaa kotona alettiin pitää eräänlaisena vahinkona, ja lopulta se kiellettiin kuten sairaus ja vanhuuskin. Kuoleman kieltäminen liittyy modernin ihmisen pyrkimykseen hallita kaikkea. Koska kuolemaa ei voi hallita, se kielletään. Pentikäinen esittää, että erityisesti taloudellinen vaurastuminen muutti arvoilmastoa siihen suuntaan, että usko teknologian ja lääketieteen mahtiin sekä luonnon täydelliseen hallintaan oikeutti unohtamaan kuoleman.³⁹ 2000-luvulle tultaessa tämä oli toistettu niin monta kertaa, että *Helsingin Sanomat* saattoi hieman irvistellä asialle, varsinkin kun hullun lehmän taudin suurin kohu oli silloin jo mennyt ohi: ”Väkinin tulee mieleen, että länsimaisen kulttuurin kehittämiin perusoikeuksiin on nyt liitetty oikeus elää terveenä ja ikuisesti. Oikeus tuntuu lisäksi olevan vain meillä, muutenkin hyvin voivalla osalla ihmiskuntaa.”⁴⁰

Ranskalainen sosiaalhistorioitsija Philippe Ariès on löytänyt samanlaisia muutostiloja kuoleman kohtaamisessa eri aikakausina kuin Pentikäinen. Ariès esittelee runsaasti kuvitetussa teoksessaan *Images of Man and Death* (1985) tutkimustulostensa lisäksi länsimaisen taiteen tuottamia kuvia kuolemasta eri aikoina. Kirjan viimeinen luku alkaa ihmettelyllä: Arièsin saapuessa 1980-luvulle kuolemankuvia ei enää löytynyt. Kun aiempi-

³⁷ Heikkilä & Jokivuori 1994, 156, 159–160. Yhtenä merkinä vanhuuden ja sen myötä kuoleman kieltämisestä ovat myös lääketehneiden panostukset potenssilääkkeiden kehittämiseen, joista ensimmäinen, Viagra, sai myyntiluvan vuonna 1998. Aiemmin ajateltiin, että vanhana ihminen irtaantuu yhteiskunnan normaalkuvioista, mutta kuoleman kieltävässä yhteiskunnassa hyvän vanhenemisen ehtona nähdään aktiivisuus kaikilla elämänoilla. Ks. myös Kosunen et al. 2003, 215.

³⁸ *Helsingin Sanomat* 23.3.1996, kotimaa; 27.3.1996, pääkirjoitus; 11.11.2000, tiede & luonto.

³⁹ Pentikäinen 1990, 197–199. Ajatus yksilön rajattomasta vallasta hallita itseään ja elämäänsä näkyy myös syömishäiriöiden lisääntymisenä länsimaissa 1970-luvulta lähtien. Ks. esim. Puuronen 2004, 101.

⁴⁰ *Helsingin Sanomat* 11.1.2001, ulkomaat.

en vuosisatojen kuvatulva oli aiheuttanut valinnan vaikeutta, niin kirjan kirjoittamisaikana kuolemaa kuvaavaa taidetta ei enää tehty.⁴¹

Tutkimusjaksoni aikana *Helsingin Sanomissa* ei ollut yhtään kuvaa Creutzfeldt-Jakobin taudin uuteen muotoon sairastuneista ihmisistä tai näiden omaisista. Lehdessä ei ollut myöskään yhtään kuvaa hullun lehmän tautia sairastavista lehmistä. Kuolleista lehmistä oli muutama kuva, mutta niissäkään kuolemaa ei ollut aiheuttanut tauti, vaan eläimet oli lopetettu varotoimenpiteenä, taudin leviämisen estämiseksi. Kaikki muut lehmäkuvat olivat herttaisia kuvia joko laitumella käyskentelevistä tai hoitajansa kanssa poseeraavista onnellisista eläimistä. Pentikäiseen ja Ariësiin tukeutumalla olisi kiusaus väittää, että *Helsingin Sanomissa* ei ollut kuolemasta kertovia tai siitä muistuttavia kuvia sen takia, että elettiin kuoleman kieltämisen kulttuurissa, eikä kuolemaa siksi haluttu näyttää lukijoille.

Miksi lehti sitten samaan aikaan kuvitti erilaisista sodista, onnettomuuksista ja katastrofeista kertovia uutisia toinen toistaan hurjemmilla kuvilla? Hannu Salmen mukaan säälin ja pelon tunteet riippuvat siitä, miten kokija itse osallistuu tapahtumaan. Sääliä tunnetaan kaukaisten onnettomuuksien uhreja kohtaan, mutta jos onnettomuus on tapahtunut sellaisissa olosuhteissa, joka voisi kohdata myös itseä, tunnetaan pelkoa. Salmi olettaakin, että katastrofi- ja onnettomuus uutisoinnit ovat moderneja rituaaleja, joiden avulla haetaan turvaa ja lievitetään ”tulevan pahan pelkoa”.⁴² Kuolemaa yhteiskunnallisena ongelmana tutkinut Pekka Hakkarainen puolestaan kutsuu tätä suuronnettomuuksien, poikkeuksellisten murhatapauksien ja sotien raakuuksien ennennäkemättömän laajaa raportoimista ”kuoleman julkiseksi näytteillepanoksi”. Tähän samaan näytteillepanoon kuuluu myös 1980-luvulla alkanut onnettomuus- ja surmapaikkojen merkitseminen kukilla ja kynttilöillä. Hakkarainen väittää, että kuoleman ja yhteiskunnan monimutkaisen ja ambivalentin suhteen takia kuoleman julkinen näytteillepano riippuu poliittisista ja yhteiskunnallisista valintaprosesseista. Se, missä laajuudessa ja miten erilaisia kuolemia esitetään, vaihtelee esittäjän tarkoituksen ja tavoitteiden mukaan.⁴³

Nämä Salmen ja Hakkaraisen ajatukset voisivat mielestäni hyvin selittää, miksi *Helsingin Sanomat* kuvitti hullun lehmän taudista kertovat juttunsa hyvin ”kesyillä” kuvilla. Lehti kertoi asiallisesti kaiken saatavilla olevan tiedon lukijoilleen, mutta koska kyseessä

⁴¹ Ariès (1983) 1985, 266. Ariès kuoli vuonna 1984 eikä ehtinyt nähdä erityisesti videotaitessa erittäin suosituksi nousutta kuolemankuvausta, joka johtui paitsi aidsista myös feminismin ja ruumiillisuuden teemojen noususta yhteiskunnalliseen keskusteluun.

⁴² Salmi 1999, 108, 110.

⁴³ Hakkarainen 1999, 38–39, 43, 45–46.

oli sellainen onnettomuus, joka voi koskea ketä tahansa naudanlihaa syönyttä ihmistä, pelotti se eri tavalla kuin vaikkapa vieraan maan nälkäkatastrofi. Liian lähellä omaa itseä uhkaavan onnettomuuden kuvat eivät toimi samalla tavalla ”rituaalina” pelon vähentämiseksi kuin kaukaisemmat onnettomuuskuvat, vaan ne päinvastoin lisäävät pelkoa. On eri asia julkaista kuva kaukaisen maan kaukaisesta sodasta, kuin mahdollisesti omaa itseä kohtaavasta kuolemasta.

Tulkitsen, että *Helsingin Sanomat* halusi toimia laatujournalismin periaatteiden mukaan, kun se puhutteli lukijoiden järkeä ja moraalia. Se ei halunnut lietsoa pelkoa sensaatiolehtien tapaan paisuttelemalla hullun lehmän tautiin liittyvää hätää ja kärsimystä. Koska yksi tärkeä keino vähentää tai lisätä juttujen aiheuttamaa pelkoa on kuvavalinta, lehti välitti taudista ja kuolemasta kertovia kuvia ja liitti niiden sijasta juttuihin idyllisiä maalaiselämän kuvauksia. Lehden tarkoituksena ja tavoitteena on selvästi ollut lukijoiden rauhoittaminen puhuttelemalla ihmisten järkevää puolta.⁴⁴ Kuitenkin lukijat olivat nähneet televisiossa kuvia hullun lehmän taudin kourissa tärisevistä lehmistä ja tottuneet muutenkin näkemään onnettomuus- ja katastrofikuviin. Siksi väitän, että lukuisat jutut hullun lehmän taudista virittivät lukijan odottamaan myös juttuun sopivaa kuvaa. Tällainen kuvan ja tekstin yhdistyminen on esimerkiksi *Helsingin Sanomien* etusivulla allekkain olleet juttu BSE-taudista ja Helene Schjerfbeckin omakuvat.⁴⁵

Etusivu on asemoitu niin, että näyttää siltä, kuin Schjerfbeckin kuvat kuuluisivat BSE-juttuun. Lukijan katse kiinnittyy vanhaan Schjerfbeckiin, joka katsoo takaisin ahdistus silmissään. Hänen ruumiinsa on jo rappeutunut ja kasvojen vasen puoli on vääristynyt luonnottoman näköiseksi. Taidehistorioitsija Leena Ahtola-Moorhousen mukaan Schjerfbeck korosti myöhäisissä omakuvissaan kasvonpuoliensa jyrkällä vastakkainasettelulla traumojansa, joista lapsuuden sairauden aiheuttama rampautuminen leimasi hänen elämänsä ja ihmissuhteitaan. Vasemman lonkan vamma aiheutti Schjerfbeckille fyysisten kipujen lisäksi raskaita pettymyksiä tunne-elämässä. Omakuvissa oikea puoli kasvoista pysyi loppuun asti harmonisena, mutta vähän ennen kuolemaa maalatuissa kuvissa vasen puoli hajoaa vähitellen.⁴⁶ Kasvot, sielun peili hajoavat luoden voimakkaan mielikuvan myös persoonallisuuden hajoamisesta. Susan Sontag korostaa, että pahinta pelkoa ei aiheuta kärsimys sinänsä, vaan eniten kammoksutaan kärsimyksen aiheuttamaa alennustilaa. Tappavuus ei myöskään vielä sinällään riitä synnyttämään kauhua, vaan

⁴⁴ Laatujournalismista ks. esim. Karvonen 2001.

⁴⁵ *Helsingin Sanomat* 29.11.2000, uutisetusivu.

⁴⁶ Ahtola-Moorhouse 2000, 81.

kauhistuttavimpia sairauksia ovat Sontagin mukaan sellaiset sairaudet, jotka käsitetään epäinhimillistäviksi.⁴⁷ Kun kasvot muuttuvat epäinhimillisen näköisiksi, eläimellisiksi, se voi tarkoittaa, että myös itse sielu on muuttunut eläimelliseksi. Hullun lehmän taudin ihmismuoto tylsistyttää ja dementoi nuoren ihmisen kuin vanhuksen sekä aiheuttaa persoonallisuusmuutoksia. Vanhaa Schjerfbeckiä kuvaava maalaus on kuin kuva tätä tautia sairastavasta ihmisestä.

EU moitti BSE-taudin seurantaa

Kuva 1. *Helsingin Sanomat* 29.11.2000, uutiset sivu.

Helsingin Sanomat ei ehkä ollut sijoittanut tarkoituksella Helene Schjerfbeckin kuvia hullun lehmän taudista kertovan jutun yhteyteen, mutta lukija yhdistää kuvan ja tekstin. Kun lukija odottaa näkevänsä hullun lehmän taudista kertovissa jutuissa myös kuvia, ennen kaikkea sellaisia kuvia, jotka vastaavat taudin aikaansaamia tunteita, voi yllättäväkin kuva näyttäytyä taudin ja kuoleman kuvana. Vaikka lehti on halunnut rauhoitella lukijoi-

⁴⁷ Sontag (1978 ja 1989) 1991, 126–127, 129.

taan ja välttää pelon lisäämistä, nousee kuoleman merkityksiä muistakin viitteistä kuin itse taudin kuvaamisesta. Tammikuussa 2001 lehdessä julkaistiin seuraava kuva:⁴⁸

Kuva 2. *Helsingin Sanomat* 23.1.2001, kotimaa.

Kuvassa joukko eläinlääkäreitä harjoittelee näytteenottoa lehmän aivoista. Näytteestä tutkitaan, sairastaako eläin hullun lehmän tautia. Sommittelullisesti kuvan pääosassa ovat kuva-alan keskellä olevat pääkallot ja niiden sisällä mahdollisesti piileskelevä tappava tauti. Eläinlääkärit ovat keskittäneet kaiken tarkkaavaisuutensa lehmien pääkalloihin, jotka verisinä ja valtavan kokoisina vievät myös kuvan katsojan huomion. Pääkallo on perinteinen kuoleman symboli, joten mielestäni tämä kuva yhdistettynä kuolettavasta taudista kertovaan juttuun antaa lehmän kalloille hyvin suoraan kuoleman merkityksen.

Pääkalloaiheet länsimaisessa kuvataiteessa ovat liittyneet erityisesti niin sanottuun vanitas-asetelmamaalauksen lajityyppiin, joka syntyi 1500-luvulla ja oli erityisen suosittu 1600-luvun Alankomaissa. Vanitas on latinaa ja tarkoittaa turhuutta tai turhamaisuutta, ja vanitas-asetelmassa joko kaikki tai vain jotkut kuvatut esineet ovat vertauskuvia ihmiselon ja kaiken muunkin aineellisen tilapäisyydestä. Katsojaa maallisen hyvän katoavu-

⁴⁸ *Helsingin Sanomat* 23.1.2001, kotimaa.

desta ja kuoleman väistämättömyydestä muistuttavat pääkallojen lisäksi muun muassa luut, sammuneet kynttilät, kellot, kuihtuneet kukat ja maallisen vallan vertauskuvat.⁴⁹ Vanitas-aiheita käytettiin yksityiskohtina muissakin maalaustaiteen lajeissa. Teemaan liittyy myös antiikin Roomasta peräisin oleva latinankielinen lause 'memento mori', muista olevasi kuolevainen. Kun roomalainen sotapäällikkö voittoisaa sotaa juhliessaan kulki purppuratogaan pukeutuneena triumfissa, niin samoissa nelivaljakon vetämissä vaunuissa hänen kanssaan oli myös orja, jonka tehtävänä oli muistuttaa maineenkin keskellä sotapäällikköä tämän kuolevaisuudesta.⁵⁰

Eläinlääkäreiden ryhmäkuvaa voi verrata hollantilaisen Rembrandtin tunnettuun ryhmämuotokuvaan *Tohtori Tulpin anatomian luento* (1632), jossa luentoa seuraavat amsterdamilaisen kirurgikillan jäsenet keskittyvät yhtä intensiivisesti kohteeseensa kuin lehmän päitä tuijottavat eläinlääkärit. Myös kuvien sommittelu on niin samankaltainen, että yhteyden havaitsee heti, jos on kerrankin nähnyt Rembrandtin maalauksen.

1600-luvun Hollannissa anatomian oppituntia kuvaavat maalaukset olivat erittäin suosittuja, olihan kyseessä uusi ja ihmeellinen maailma. Tieto ihmisen anatomiasta oli 1500-luvulle asti perustunut pääasiassa antiikista peräisiin oleviin kirjoituksiin, sillä ruumiinavauksia tehtiin varsin vähän. Vasta Andreas Vesalius (1514–1564) uudisti merkittävästi anatomian tutkimusta. Alankomaissa nämä uudet opit ja anatomian luennot saavuttivat nopeasti suosiota, ja tohtori Tulpia alettiin kutsua Amsterdamin Vesaliukseksi. Ruumiinleikkelynäytökset olivat sallittuja myös maallikoille, joille niiden tehtävä ei ollut vain tyydyttää tiedon tarvetta, vaan myös muistuttaa kaiken maallisen katoavaisuudesta. Niin kutsutuissa anatomian teattereissa oli rekvisiittana luurankoja ja muita allegorisia kuoleman esityksiä.⁵¹ Vanitas-aihe esiintyy siis myös anatomian luentoa kuvaavissa teoksissa, joista eräissä näkyy myös eläinten luurankoja ja pääkalloja.⁵² 2000-luvun tarkastuseläinlääkärit samoin kuin 1600-luvun kirurgikillan jäsenet ovat kuvissa juuri pääsemässä perille salaisuudesta, toiset hullun lehmän taudin arvoituksesta ja toiset ihmisen sormien koukistajamekanismista. Mielestäni molemmat kuvat voi lukea muistutuksena kaiken katoavaisuudesta.

Kärsimykselle ja kuolemalle ei enää 1900-luvun lopulla tuntunut olevan uskottavia selityksiä. Kai Heikkilä ja Pertti Jokivuori ovat huomauttaneet, että moderni yhteiskunta

⁴⁹ Konttinen & Laajoki 2005, 483.

⁵⁰ Castrén & Pietilä-Castrén 2002, 598–599.

⁵¹ Harju & Seitsalo 2006, 81–87; Forsius 2001, 74–75.

⁵² Ks. esim. Ariès 1985, 199.

on kyseenalaistanut uskonnollisten selitysten uskottavuuden, mutta se ei ole poistanut niitä kokemuksia, joista selitysten tarve nousee.⁵³ Ehkä uskonnon tilalle oli tullut usko ihmisen omaan kykyyn hallita kaikkea, ja sen takia hullun lehmän taudin luomia pelkoja yritettiin poistaa korostamalla taudin hallintaa. Tiedettiin, että tauti oli syntynyt syöttämällä teurasjätteitä lehmille, ja tauti saataisiin kuriin, kun lihaluujauhon syöttäminen kiellettäisiin. Silti koko tautia leimasi ajatus hallinnan pettämisestä: tauti oli päässyt syntymään, kun teknologia ei hallinnut lihaluujauhon tuotantoprosessia eikä lääketiede ihmiseen siirtynyttä tappavaa tautia. Ehkä juuri tämä hallinnan menettämisen tunne olikin tärkeä pelon aiheuttaja. *Helsingin Sanomat* yritti rauhoitella lukijoitaan jättämällä pelottavimmat kuvat julkaisematta, mutta silti lehdessä olleet kuvat toivat pelkäävän ihmisen mieleen kuvia sairaudesta ja kuolemasta länsimaisen taideperinnön ja sen käyttämien symbolien kautta.

Englantilainen historiantutkija Peter Burke on pohtinut kuvien käyttöä todisteina historiantutkimuksessa ja ehdottanut suoraviivaisten luotettavuusanalyysien eli totuudellisuuden etsimisen sijasta kuvien kulttuurihistoriallista tutkimista. Tarkastelemalla kuvia erilaisten kulttuuristen tilanteiden osatekijänä olisi mahdollista rekonstruoida tietyssä kulttuurissa vallinneet kuvien näkemisen ja tulkinnan säännöt ja tavat.⁵⁴ Ymmärrän Burken tarkoittavan, että pystyäkseen lukemaan kuvia, pitää historiantutkijan tuntea se kulttuuri, jossa kuvaa käytetään. Minä tutkin omaa aikaani, jolloin tiedän omakohtaisesti, että vanitas-aiheet tunnetaan yhä, ja tiedän mitkä taidehistorian kaanoniin kuuluvat kuvat opetetaan koulujen kuvaamataidon tunneilla. Vastaavien asioiden löytäminen voi olla paljon hankalampaa tutkijalle, joka tutkii vaikkapa 1600-luvulla julkaistuja kuvia. Mikään kulttuuri ei itse keksi kuviaan, vaan kuvat ovat saaneet vaikutteita aiemmista kuvista. Siten historiantutkijan pitää tietää, mitkä kuvat ovat vaikuttaneet tutkittavaan kulttuuriin ja sen ”omiin” kuviin. Vasta kun tästä on käsitys, voi kuvaa katsova tutkija päästä pelkästä kuvien havaintoon perustuvasta tutkimisesta kenties kokonaisvaltaisemman tulkinnan tekemiseen.⁵⁵

⁵³ Heikkilä & Jokivuori 1994, 158.

⁵⁴ Burke 2001, 180.

⁵⁵ Vrt. Kervanto Nevanlinna 2004, 201–202. Taidehistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna nostaa pohdittavaksi tämän ajatuksen toisesta näkökulmasta. Hän muistuttaa, että jos tutkija haluaa tutkia vanhaa kuvaa sen oman ajan kontekstissa, täytyy hänen rajata tulkintansa ulkopuolelle kaikki myöhemmät kulttuurit, jotka ovat antaneet kovalle merkityksiä.

2.2. Ahneudesta syyllisyyteen

Kuluttajien terveys ja näköjään myös eläinten inhimillinen kohtelu ovat sivuseikkoja, kun maatalouden tai siihen liittyvien elinkeinojen taloudellinen etu on kyseessä.⁵⁶

Yhtenä syynä epidemian pitkittymiseen ja leviämiseen on riskeistä piittaamaton voiton tavoittelu. Nautaperäistä eläinvalkuaista tavattiin Britanniassa hyvin pitkään kiellon jälkeenkin rehuissa, joissa sitä ei pitänyt olla. Brittainaudan tuontikieltoa muka kuluttajien suojelemiseksi pitkittänyt Ranskaan ei ottanut oppia naapurimaan kovista kokemuksista, vaan eläinperäistä rehua syötettiin sielläkin lehmille kiellosta huolimatta.⁵⁷

Eurooppa on ainakin viimeiset 50 vuotta halunnut saada ruokaa halvemmalla ja halvemmalla. Toive on toteutettu tuotantoa tehostamalla. Aina viime vuosiin asti valittu kehityssuunta on näyttänyt järkevältä, mutta hullun lehmän tauti muutti kaiken.⁵⁸

Ylläolevissa lainauksissa *Helsingin Sanomat* säттіi niin maatalouden, siihen liittyvien elinkeinojen kuin kuluttajienkin ahneutta. Kaikki ovat halunneet enemmän voittoa ja halvempia elintarvikkeita tuotantotavoista piittaamatta. Lehti moittii myös Ranskaa kaksinaamaisuudesta, kun se oli kieltänyt kauppapoliittisista syistä brittiläisen naudanlihan tuonnin ”muka kuluttajien suojelemiseksi”, mutta olikin samaan aikaan syöttänyt omalle nautakarjalleen kiellettyä, hullun lehmän tautia levittävää mutta halpaa ja tehokkaasti kasvattavaa lihaluujauhoa. Lehden mukaan valtaosa kuluttajista oli kuitenkin vasta hullun lehmän taudin yhteydessä saanut tietää, että tehomaatalous oli tehnyt nautakarjasta kannibaaleja. Naudat oli pitkään ”pakotettu luonnonvastaiseen ja sairaaseen järjestelmään”, jossa märehitijöille syötettiin niiden omien lajitovereiden jäännöksiä.⁵⁹ Näin ollen kuluttajia ei oikeastaan voinut syyttää taudista, sillä heidän eivät olleet tienneet, mitä heidän halpaan ruokaansa kätkeytyi. Syyllinen oli tehomaatalous ja siihen liittyvä rehu- ja elintarviketeollisuus, kärsijöitä olivat eläimet ja kuluttajat.

Ihmisten ahneuden takia ensin olivat sairastuneet lehmät ja sen jälkeen itse ihminen. Naudoista tehtiin kannibaaleja vastoin näiden luonnollisia ruokatottumuksia, ja *Helsingin Sanomat* puhui lihaluujauhosta luonnottomana ja luonnonvastaisena nautojen rehuna.⁶⁰

⁵⁶ *Helsingin Sanomat* 7.3.1997, pääkirjoitus.

⁵⁷ *Helsingin Sanomat* 18.11.2000, pääkirjoitus.

⁵⁸ *Helsingin Sanomat* 18.2.2001, talous & työ.

⁵⁹ *Helsingin Sanomat* 3.12.2000, pääkirjoitus.

⁶⁰ Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 16.11.2000, ruoka & juoma; 3.12.2000, pääkirjoitus.

BSE-tautia lehtikirjoittelun valossa tutkinut Janne Möhkölä kutsuu tällaista puhetapaa luonnon kosto -diskurssiksi, jolloin luonnonjärjestyksen rikkomisesta seuraa kostona ihmiseen tarttuva tauti. Möhkölä näkee tämän ekologisesti virittäytyneen puhettavan pitävän ihmistä syyllisenä taudin kehittymiseen ja olevan vaihtoehtoinen puhetapa vallitseville, hallintaa korostaville diskursseille.⁶¹

Helsingin Sanomat ei käytä suoraan kosto-sanaa: ”Eläinten ystävät ovatkin sorvanneet iskulauseen Meat Bites Back - Liha puree takaisin. - - - EU on elänyt keskellä tuomiopäivän tarinaa.”⁶² Tässä lainauksessa yhdistyy sekä ajatus luonnon kostosta että Jumalan rangaistuksesta. ”Liha puree takaisin” viittaa eläimiin ajattelevina olentoina, jotka eivät hyväksy niihin kohdistuneita vääryyksiä, vaan kostavat vääryyden samalla mitalla.⁶³ Tuomiopäivä-vertauksella ymmärrän kirjoittajan tarkoittavan kristinuskon maailmanloppua, jolloin Jumala tuomitsee ihmiset viimeisellä tuomiolla sen mukaan, miten kukin on elänyt maan päällä.

Hannu Salmen mukaan kristillisessä kulttuurissa luonnononnettomuudet on usein tulkittu Jumalan tahdon ilmauksiksi ja rangaistuksiksi ihmisen vääristä moraalisisista valinnoista. Sen sijaan modernissa yhteiskunnassa onnettomuudet ovat aiheuttaneet kollektiivisia pelkoja ja kuvitelmia, joiden kautta on käsitelty teknistyvän yhteiskunnan luomaa ahdistusta.⁶⁴ Ymmärrän Salmen tarkoittavan, että kristillinen kulttuuri on mennyt ja sen tilalle on tullut moderni yhteiskunta ja että 1990-luvulla ei enää kuviteltu onnettomuuksien olevan Jumalan rangaistuksia. *Helsingin Sanomien* puhe tuomiopäivästä kuitenkin osoittaa, että jos usko ei enää ollutkaan kovin vankka, niin ainakin kristillistä retoriikkaa käytettiin edelleen.

Vaikka kristinuskon Jumala ei enää rankaisisi ihmisiä vääristä moraalisisista valinnoista, vaikuttaa eurooppalaisessa kulttuurissa edelleen antiikin uskonnollisista myyteistä peräisin oleva ajatus jumalallisesta kostosta. Antiikin Kreikassa jumalallisen koston valtiatar Nemesis kosti muiden jumalien puolesta, kun ihmiset olivat toimineet väärin. Suurin kaikista ihmisen tekemistä rikoksista oli hybris eli ylimielisyys, sillä se oli jumalien uhmaamista ja heidän kateutensa herättämistä.⁶⁵ Tästä näkökulmasta ajateltuna ihminen toimi ylimielisesti, kun hän ei kunnioittanut luonnon säätämää järjestystä pitää lehmä

⁶¹ Möhkölä 2003, 78, 82.

⁶² *Helsingin Sanomat* 9.11.1997, sunnuntai. Tuomiopäivä-sanaa *Helsingin Sanomat* käytti myös otsikossa, jossa esiteltiin BSE-taudista kertovaa televisiodokumenttia. *Helsingin Sanomat* 15.3.1998, takasivu TV.

⁶³ 1990-luvulla alkaneesta uudenlaisesta eläinten oikeuksia korostavasta filosofisesta keskustelusta ks. esim. Simonen 2007.

⁶⁴ Salmi 1995, 137, 148.

⁶⁵ Henrikson (1963) 2001, 278–279.

kasvissyöjänä. Moderni ihminen otti luonnon hallintaansa liian röyhkeästi ja käytti tekniikkaa moraalisesti väärin. Kuten antiikin kreikkalaisessa ajattelussa, ahneutta ja piit- taamattomuutta seurasi kosto. Hybriksen valtaan joutunut ihminen järkytti pahasti luonnon tasapainoa, jolloin luonto Nemesiksen avulla kosti. Koska lihaluujauhoa lehmille pakkosyöttävä ihminen oli unohtanut antiikin kreikkalaisten kohtuullisuuden ihanteen ja varoitukset ylimielisyyden turmiollisuudesta, ei ahneudelle ollut esteitä.

Antiikin perintö näkyy myös piirroksessa, joka julkaistiin huhtikuussa 2000 *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksen yhteydessä⁶⁶:

Kuva 3. *Helsingin Sanomat* 20.4.2000, pääkirjoitus.

Kirjoitus käsittelee EU:n maatalousministerien kokousta, jossa oli sovittu naudanhän alkuperän merkitsemisestä. Alun perin EU:n komissio oli arvellut, että lihan alkuperämaan merkitseminen sotisi yhteismarkkinoiden periaatteita vastaan, mutta poliittinen paine alkuperämaan merkitsemisen puolesta oli kasvanut sitä mukaa, kun hullun lehmän taudin lisäksi paljastui yhä uusia elintarvikeskandaaleja. Jutun kuvituksena käytetty piirros näyttää kertovan saman asian: liituroitapukuihin pukeutuneet maatalousministerit ovat jättiläismäisen hullun lehmän selässä, ja lehmä vie ministereitä minne haluaa. Ku-

⁶⁶ *Helsingin Sanomat* 20.4.2000, pääkirjoitus.

van eläin ymmärretään juttuyhteydestä heti hullun lehmän taudin metaforaksi. Ministereitä kuitenkin naurattaa, heistä näyttäisi olevan mukava kiittää lehmän vauhdissa. Ehkäpä ministerit olivat tyytyväisiä päätökseen alkuperämaan merkitsemisestä, sillä ihmisillä on tapana mieltää oman maan elintarvikkeet ulkomaisia puhtaammiksi.⁶⁷

Tarkemmin katsoen kuvan eläin ei kuitenkaan ole lehmä, vaan se on sonni tai härkä. Tämä huomio syventää kuvan luentaa, jolloin kuvan eläimen voi nähdä häräksi muuntautuneena Zeus-jumalana, joka ryöstää Europe-nimisen neidon. Ylijumala Zeus käytti monenlaisia konsteja päästäkseen maallisten kaunottarien luo, ja yksi niistä oli eri eläinten hahmon ottaminen. Foinikialaisen prinsessa Europen luokse Zeus pääsi muuntautumalla kauniiksi valkoiseksi häräksi ja menemällä härän hahmossa Europen isän karjalaumaan. Europe ihastui kauniiseen eläimeen, taputti sitä ja hyppäsi sen selkään, jolloin Zeus laukasi täyttä vauhtia yli meren vaahtopäiden vieden Europen Foinikiasta Kreetalle. Sittemmin Europe antoi nimensä koko Euroopan mantereelle.⁶⁸

Euroopan kuvataiteessa Europen ryöstö on ollut erittäin suosittu aihe, ja sitä on käytetty myös postimerkeissä ja rahoissa. Esimerkiksi kreikkalaista kahden euron kolikkoa koristaa kuva Europen ryöstöstä. Suomessa aihe ei ole ollut yhtä tunnettu, enkä usko, että suomalainen piirtäjä olisi käyttänyt sitä arvelleen, että lukijat eivät huomaa viittausta. Piirroksen eläin nähdään kyllä helposti hullun lehmän taudin metaforana, mutta vertaus häräksi muuntautuneeksi Zeukseksi ei ole yhtä selvä. Pilapiirroksia tutkinut Marja Ylönen painottaakin sitä, että metaforapiirrosten merkitysten tuottaminen edellyttää lukijalta niin sanottua kulttuurista pätevyyttä. Kullakin kulttuurilla on omat ominaiset uskomuksensa, tavat ja koulussa opittu arkitieto, jotka vaikuttavat siihen, minkälaisia merkityksiä kuvalle on mahdollista antaa.⁶⁹ Kuvan piirtäjä on nimimerkki mayk eli Janusz Majewski, joka on syntyjään puolalainen ja jolle tarina Europen ryöstöstä lienee tutumpi kuin suomalaiselle pilapiirtäjälle. Hänen takiaan kuvan voi tulkita niin, että ensin siinä nähdään hullu lehmä kuljettamassa maatalousministereitä, minne se haluaa. Seuraavaksi katsoja oivaltaa, että eläin onkin härkä, jonka kulkusuunnan määrää Zeus, huikentelevainen ja ihmisen hybridistä suuttuva ylijumala.

Koska luonnon kosto -teema ei ollut *Helsingin Sanomissa* vallitseva, lehti uskalsi kysyä myös, oliko teurasjätteen syöttö lehmille tosiaan ahneutta. Tosin lehti ei tehnyt sitä esimerkiksi pääkirjoituksessaan, vaan antoi puheenvuoron kirjailija Hannu Raittilalle:

⁶⁷ Ks. esim. Möhkölä 2003, 76.

⁶⁸ Vasilakis 2001, 36–37.

⁶⁹ Ylönen 1995, 82–83.

Ja kuitenkin tautiin johtanut rehustus edustaa sekä ekologisesti kestäviä periaatteita että ikiaikaista talonpoikaista ajattelua. Mistä muusta teurasjätteen rehuikäytössä on kyse kuin kierrätyksestä? Mikä on tuottanut tarkalle emännälle suurempaa tyydytystä kuin niin taloudellinen elukka, sika, että se syö omista lajitovereistaan valmistetun ruuan tähteet - - -⁷⁰

Raittila pohtii ikiaikaista talonpoikaista ajattelua, jolloin säästäväisyys oli hyveistä parhaita. Hän rinnastaa sen ekologisesti kestäviin periaatteisiin ja kierrätykseen. Jutussa ruuantähteitä ei tosin kierrätetä lehmältä lehmälle, vaan kompostorin virkaa tekee sika, jolle omavaraistaloudessa syötettiin sianlihasta tehdyn aterian tähteet. Kirjoittaja selvästi rinnastaa entisaikojen Suomen tarkan talonpidon ja tehomaaatalouden teurasjätteen hyödyntämisen. Kun aiemminkin eläinten ruhosta on käytetty kaikki mahdollinen, miksei teurastamoiden jätteen kierrättäminen olisi hyväksyttävä asia?

Britanniassa teurasjätteiden syöttäminen eläimille aloitettiin jo 1900-luvun alkupuolella, ja eläinjauho kirjattiin siellä lakiin kotieläimille hyväksytyksi rehuksi vuonna 1926. Tapaa pidettiin vuosikymmeniä hyvänä, koska niin saatiin hoidettua teurasjäteongelma ja kaupan päälle saatiin hyvälaatuista eläinproteiinirehua, jota voitiin käyttää lihan- ja maidontuotannon edistämiseen. Erityisesti toisen maailmansodan aikana, kun elintarvikkeista oli kova pula, Britanniassa suorastaan suositeltiin eläintuotannon sivutuotteiden käyttöä rehuna, jotta nälkäisille ihmisille saataisiin enemmän ruokaa.⁷¹ Paitsi teurasjätettä, käytettiin lihajauhon tekoon myös itsestään kuolleita eläimiä, mistä elävän kuvauksen antaa eläinlääkäri James Herriot 1930- ja 1940-luvuista kertovissa muistelmissaan:

Vatsansa kestävyyttä epäilevän ei ollut syytä mennä liian lähelle Mallockin paikkaa, ja kaupunkilaiset yleensä kiersivät sen kaukaa. Mutta sille, joka rohkeni kävellä perille ja kurkistaa metallisen liukuoven raosta, avautui painajaismainen maailma. Kuolleita eläimiä lojui kaikkialla. Useimmat niistä oli leikely, ja koukuista riippui suuria lihankappaleita, mutta siellä täällä näkyi puhaltunut lammaskuori tai vihertävä turvonnut sika, joita ei edes Jeff ollut voinut avata.

Pääkalloja ja puhtaita luita oli kattoon asti ulottuvina röykkiöinä, ja nurkissa oli ruskeita lihajauhokasoja. Haju oli aina hirveä, mutta Jeffin keittäessä raatoja se oli sanoinkuvaamaton. - - - Kattila porisi vaimeasti levittäen inhoitavaa hajua jo ennestäänkin hajujen kyllästämään ilmaan. Kaksi koiraakin nuoleskeli innokkaasti lihajauhokasaa. Sitten olin jähmettyä kauhusta. Koirat oli-

⁷⁰ *Helsingin Sanomat* 3.1.2001, kulttuuri.

⁷¹ Lillunen 2003, 34; Britannian hallituksen BSE-selvitys vuodelta 2000. *The BSE Inquiry: The Report* osa 1, luku 2, kohta "Renderers".

vat saaneet kilpailijan. Pieni vaaleatukkainen poika työnsi etusormensa lihajauhoon, vei sormensa suuhunsa ja imeskeli sitä onnellisen näköisenä. - - - Jeffin kasvoille levisi isänylpeyttä uhkuva hymy. – Jaa jaa, hän sanoi tyytyväisenä. – Jauhoni maistuvat muillekin kuin nelijalkaisille. Erinomaista ainetta – täyttä ravintoa!⁷²

Yorkshiren maaseudulla raatojen jatkojalostukseen erikoistunut yrittäjä Jeff Mallock valmisti lihajauhoa eläinten rehuksi. Eläinlääkäri Herriot kauhisteli, kun Mallockin poikakin maisteli jauhoa, mutta kauhistelu johtui siitä, että jauhon raaka-aine oli saattanut sairastaa tuberkuloosia, pernaruttoa tai salmonelloosia, jotka voivat tarttua ihmiseen. Mallock puolestaan oli ylpeä ammattitaidostaan sekä jauhojensa maukkaudesta ja niiden erinomaisesta ravintosisällöstä.

Vasta sitten, kun ruokaa alkoi olla länsimaisille ihmisille tarpeeksi, alettiin puhua lihaluujauhosta epäluonnollisena rehuna. Liki sata vuotta jatkunutta lihaluujauhon käyttöä *Helsingin Sanomat* ei maininnut missään jutussaan, vaan lehdestä sai sen käsityksen, että lihaluujauhon käyttö liittyi tehotuotantoon, suuriin eläinyksiköihin ja hullun lehmän taudin syntyvaiheisiin. Siksi pientilat alettiin nähdä ratkaisuna ongelmaan, ja sekä EU:ssa että sen eri jäsenmaissa vaadittiin pienempiä karjakokoja sekä pientilojen, luomun ja lähiruuan tukemista.⁷³ Puheesta heijastui kaipuu ”vanhoihin hyviin aikoihin”, jolloin teollinen ruoantuotanto tuhansine yhteen tilaan sullottuine eläimineen ei ollut vielä alkanut. Mutta jo noina vanhoina hyvinä aikoina käytettiin eläinten rehussa lihajauhoa, ja silloin asiaa pidettiin pelkästään hyvänä ja hyödyllisenä.

Syylisiksi hullun lehmän tautiin *Helsingin Sanomat* nimesi ahneen maatalouden ja siihen liittyvän teollisuuden. Koska kuluttaja oli ollut tietämätön lehmien kannibalismista, ei häntä voinut kovin paljon syyllistää, vaikka olikin halpaa ruokaa vaatimalla yllyttänyt karjankasvattajia käyttämään halpoja rehuja. Löydän kuitenkin lehdestä myös yksittäistä kuluttajaa syyllistävän ajatuksen. Se löytyy pohdinnasta, miksi Creutzfeldt-Jakobin taudin uusi muoto tappoi nimenomaan nuoria ihmisiä. Yhdeksi syyksi arveltiin sitä, että tauti tarttui lasten ja nuorten suosimien hampurilaisten kautta, ja suurimmassa vaarassa olivat sellaiset ihmiset, jotka söivät paljon hampurilaisia 1980-luvun lopussa.⁷⁴ Hampurilaisten raaka-aineena käytettiin yleisesti halpaa jauhelihaa, jonka seassa on voinut olla hullun lehmän tautiin sairastuneiden lehmien selkäydintä tai aivoja. Vasta 1990-luvulla

⁷² Herriot 1979, 133, 137–138.

⁷³ *Helsingin Sanomat* 4.3.2001, ulkomaat.

⁷⁴ *Helsingin Sanomat* 22.3.1996; 27.11.1996, ulkomaat.

Britannia kielsi näiden ruhonosien sekoittamisen lihatuotteisiin. Sitä ennen sadattuhannet naudat olivat jo sairastuneet hullun lehmän tautiin ja niiden ruhonosia oli käytetty halvoissa lihatuotteissa.⁷⁵

McDonald's lopetti brittinaudanlihan käytön

Britannian hallitus harkitsee joukkoteurastuksia tappavan aivosairauden vuoksi

Kuva 4. *Helsingin Sanomat* 25.3.1996, ulkomaat.

Yllä olevassa lehtileikkeessä⁷⁶ kerrotaan, että hampurilaisketju McDonald's on lopettanut brittinaudanlihan käytön hampurilaisissaan ja tuo tilalle naudanlihaa Hollannista. Tilanne on vakava ja taudin uhka todellinen, koska Britannian hallitus harkitsee tappavansa useita miljoonia nautoja taudin nujertamiseksi. Jutun yhteydessä on kuva lontoolaisesta McDonald'sin hampurilaisravintolasta. ”Open”-kyltti houkuttelee asiakkaita sisään, mutta kuvassa olevat ihmiset ohittavat ravintolan kutsun.

Sekä kuva että teksti kertovat, että viattomalta näyttävään hampurilaiseen on piiloutunut pelottava taudinaiheuttaja, joka tulee tappamaan syöjänsä. Syöjä ei ole voinut itse valita, ottaako riskin, koska syöntihetkellä riskistä ei ole tiedetty. Tosin jo ennen hullun lehmän taudin syntymistä hampurilaisia on pidetty roskaruokana, jonka syömisestä saa huonon omantunnon.⁷⁷ Näin hampurilaisten ja hullun lehmän taudin yhdistäminen saa aikaan syyllisyyden tunteen, kun syöjä ei voi vedota tietämättömyyteenkään. Hampurilaisista on varoitettu, joten ihminen on tieteen tahtoen pilannut terveytensä mässäilemällä

⁷⁵ *Helsingin Sanomat* 17.7.2000, ulkomaat.

⁷⁶ *Helsingin Sanomat* 25.3.1996, ulkomaat.

⁷⁷ Suomalaisten ravintoaineisiin liittyvistä mielikuvista ks. esim. Palojoki 1997.

roskaruoalla. Tulkintaa voi vielä laajentaa syyttämällä äitejä, jotka ovat lähettäneet lapsensa hampurilaisravintolaan eivätkä ole tarjonneet näille ruokaa kotona. Lapset on jätetty heitteille ja annettu heidän syödä epäterveellisiä hampurilaisia kotiruoan sijaan. Voidaan kysyä: eikö äiti ole rakastanut lapsiaan tarpeeksi, kun ei ole viitsinyt laittaa heille kunnan kotiruokaa?⁷⁸

Tämä ei tietenkään ollut ensimmäinen kerta, kun ihmisiä on syyllistetty heidän elämäntapojensa takia ja selitetty sairastumista elämäntavoilla. Esimerkiksi perhehistorioitsija Kai Häggman on tutkinut 1800-luvun keskisäädyn elämäntapoja siitä näkökulmasta, miten keskisääty hoiti terveyttään ja varautui välttämään silloista uutta uhkaavaa kulkutautia, koleraa. Kolera- ja lavantautiepidemioiden aikana tauti ohitti keskisäädyn, samalla kun palkolliset, talonmiehet, rengit ja torpparit ympärillä sairastuivat. Tässä vastakkainasettelussa sivistyneistö sai hyvän syyn paheksua ja moralisoida rahvaan elämäntapoja.⁷⁹ Tällaista vastakkainasettelua hampurilaistensyöjien ja hampurilaisia välttäneiden kesken ei *Helsingin Sanomissa* suoranaisesti ollut kirjoitettuna, vaan ajatus välittyy hampurilaisiin liitettyjen yleisten kulttuuristen merkitysten kautta.

2.3. Sääli ja myötätunto lehmiä kohtaan

Kriisi on jo haitannut koko EU:n tuotantoa. Egypti on kieltänyt tuonnin kaikista EU-maista. Välimerellä seilaa neljä laivaa, joissa on 7 500 tervettä irlantilaisista lehmää. Egypti ei päästä niitä maihin, ja elikkoja uhkaa erään euronkansanedustajan mukaan kolkko kohtalo.⁸⁰

Tieto hullun lehmän taudin tarttumisesta ihmiseen aiheutti sen, että EU-maissa kasvatettua nautakarjaa ei enää haluttu Egyptiin. Ennen tiedon julkistamista oli kuitenkin ehditty lastata neljä laivaa täyteen irlantilaisia lehmiä, joiden oli määrä matkustaa Egyptiin. Lehmäparkoja tulisi uhkaamaan ”kolkko kohtalo”. Ensilukemalta uutinen herättää sääliä ja myötätuntoa lehmiä kohtaan siksi, että ne eivät pääsekään perille. Dramaattiselta kuulostava kohtalo voisi tarkoittaa sitä, että eläimet tapetaan laivoihin tai sitten laivat käännytetään takaisin Irlantiin. Mutta miksi lehmät olivat matkalla Egyptiin, ja mitä niille olisi tapahtunut, jos ne olisivat päässeet perille?

⁷⁸ Yhä vielä äidin hyvyttä mitataan sillä, valmistako hän ruoat itse. Vain äärimmäisessä kiireessä on hyväksyttävää sortua puolivalmisteisiin, kunhan niitä täydentää vihanneksilla ja salaateilla. Ks. esim. Kataja 2008.

⁷⁹ Häggman 1995, 153–167.

⁸⁰ *Helsingin Sanomat* 28.3.1996, ulkomaat.

Lehmät olivat menossa Egyptiin teurastettavaksi. Egypti ei pystynyt itse tuottamaan kaikkea tarvitsemaansa lihaa, vaan se toi 1990-luvulla noin neljäsosan kuluttamastaan nautanlihasta muualta.⁸¹ Liha tuotiin elävinä eläiminä, koska Egypti halusi teurastaa eläimet islamilaista halal-teurastustapaa noudattaen. Halal-teurastukseen kuuluu, että teurastaja on muslimi, joka aloittaa teurastuksen katkaisemalla tajuissaan olevan eläimen kaulavaltimot. Länsimaisen käytännön ja eläinsuojelulakien mukaan eläin tainnutetaan ennen verenlaskua, vaikka useissa maissa on sallittua, että uskonnollisista syistä toimenpiteet voidaan tehdä yhtäaikaan.⁸² Ehkä muslimiteurastajia ei Irlannista löytynyt tarpeeksi, jotta lehmät olisi voitu teurastaa Irlannissa ja kuljettaa Egyptiin ruhoina, ja siksi ne kuljettiin elävinä. Suurin syy elävien eläinten kuljettamiseen olivat kuitenkin EU:n vienti- ja kuljetustuet. Niiden ansiosta vienti oli monille niin tuottoisaa kaupankäyntiä, ettei aitoa halua saada tuotetuksi vientiin kelpavaa halal-lihaa edes ollut.

Pitkä kuljetus rasittaa eläimiä, ja usein olosuhteet vientien aikana ja teurastamoilla olivat huonot. Erityisesti Britannassa vientitukia vastaan kampanjoitiin isoilla lehti-ilmoituksilla ja mielenosoituksia järjestämällä.⁸³ Kansalaisjärjestöjen lisäksi elävien eläinten vientiä alkoi vastustaa myös osa EU-parlamentaarikoista, sen jälkeen kun vuosina 1994 ja 1996–1997 Euroopassa ja Suomessa oli näytetty tunteita herättäviä dokumentteja teuraseläinten vientikuljetuksissa tapahtuneista eläinrääkkäyksistä.⁸⁴ Siten lainauksen ilmaus ”kolkko kohtalo” herättää ihmetystä. Lehmät eivät alunperinkään olleet millään Välimeren huviristeilyllä, vaan ne olivat huonoissa olosuhteissa matkalla maahan, jossa ei ollut eläinsuojelulakia ja jonka teurastustavoista oli näytetty järkyttäviä televisio-ohjelmia.

Alun perin jutun on ilmeisesti ollut tarkoitus korostaa sitä, miten pahasti hullun lehmän tauti oli sotkenut lihamarkkinoita ja miten sen takia lehmäparoiltakin evättiin maahanpääsy Egyptiin. Hieman enemmän asiaa ajattelemalla sekä aikalaislukija että nykylukija saattavat miettiä, että ehkäpä lehmille kävikin hyvin, jos ne pääsivät palaamaan takaisin Irlantiin. Ensimmäinen lukutapa välitti lehmiä kohtaan sääliä ja myötätuntoa, mutta jälkimmäinen herättää niiden lisäksi myös kiukkua ja vihaa. Onko oikein harmitella si-

⁸¹ Siddik, 3.

⁸² Ks. esim. Suomen Eläinsuojeluasetus 11. ja 12. luku.

⁸³ *Helsingin Sanomat* 13.2.1995, ulkomaat.

⁸⁴ Eläinsuojeluliitto Animalia. Tiedote 25.12.2005.

tä, että hullun lehmän tauti estää kannattavat bisnekset, joita tehdään eläinten hyvinvoinnin kustannuksella vientitukien saamiseksi?⁸⁵

Hullun lehmän taudista puhuessaan *Helsingin Sanomat* ei erityisesti korostanut eläinsojelu- ja eläinlääkintäkulmaa. Lehti kyllä päivitteli, kannattiko naudoista tehdä kannibaaleja syöttämällä niille lajikumppanien teurasjätteistä jauhettua lihaluujauhoa, mutta syy tähän ei ollut lehmille aiheutettujen kärsimysten pahoittelu. Suurin myötätunnon kohde oli kuluttaja:

Ketekä tässä oikein hulluja ovat? Juustoavoiksi muuttuvat lehmät? Tehokarjataloutta lietsova elintarvikkeiden tuotantoketju? Vaiko kuluttaja, joka suostuu maksamaan ruuastaan moneen kertaan saamatta sittenkään vastinetta rahoilleen?⁸⁶

Helsingin Sanomat empii miettiessään, ketkä oikeastaan ovat hulluja. Hullun lehmän tauti ei taida sittenkään olla pelkkien nautojen asia, vaan mukana on myös hullu ihminen. Lehmät ”muuttuvat” juustoavoiksi tehokarjatalouden takia, mutta ainoa joka kärsii, on rahojensa kulumista harmitteleva kuluttaja. Lehden haastattelemat asiantuntijat murehtivat useimmiten sitä, miten saadaan kuluttajien luottamus naudanlihaa kohtaan palautumaan, mutta itse naudan olosuhteista tai kärsimyksistä ei puhuta. Toki siihen viitataan, että ihminen ei ole toiminut oikein lehmää kohtaan: ”Lihaluujauhon syöttäminen märehitijälle on luonnotonta. Siihen pystyy vain ihminen hulluudessaan.”⁸⁷

Yhdenkään eläinsojelu- ja eläinlääkintäjärjestön edustajan haastattelua ei ollut lehdessä, vaikka muualla maailmassa hullun lehmän tauti tuotiin esille jyrkistäkin eläinten oikeuksia korostavista näkökulmista. Esimerkiksi yhdysvaltalainen ekofeministi⁸⁸ Carol J. Adams pohtii hullun lehmän tautia kyseenalaistamalla lihansyönnin ja moittimalla ihmisen suhdetta kotieläimiin. Adamsin mukaan ympäristönsuojelussa huomio on kiinnitetty vain ympäristöön ja luontoon piittaamatta eläimistä, mikä on seurausta kapitalistisesta sosiaalisesta jaosta. Lehmä on alennettu pelkäksi kulutushyödykkeeksi eikä eläinperäisten elintarvikkeiden tuotantoa ole poliittisesti kyseenalaistettu. Syynä on se, että tehoeläintuotan-

⁸⁵ EU lopetti teuraseläinten vientituen maksamisen, kun vientituet poistava asetus annettiin 23.12.2005. Euroopan unionin oikeus: komission asetus (EY) N:o 2147/2005.

⁸⁶ *Helsingin Sanomat* 1.12.2000, ulkomaat.

⁸⁷ *Helsingin Sanomat* 16.11.2000, ruokatorstai.

⁸⁸ Ekofeminismi on 1970-luvulla syntynyt feminismin haara, jonka mukaan kaikki alistamisen muodot ovat suhteessa toisiinsa ja niiden taustalla toimivat samat mekanismit, oli kyseessä sitten rotuun, luokkaan, sukupuoleen tai lajiin perustuva sortaminen. Sorron taustalla toimivan ideologian ydin on käsitys järjen vallasta luonnon yli, ja alistetut ryhmät sekä naisellistetaan että naturalisoidaan. Ekofeminismi katsoo myös ympäristö- ja eläinperäisten elintarvikkeiden tuotantoa ole poliittisesti kyseenalaistettu. Kiviluoto 2004, 23–24.

to on Yhdysvalloissa toiseksi laajin teollisuuden ala, ja peräti 60 % amerikkalaisten ruoasta tulee eläimistä. Teurastamoteollisuuden pyrkimys ratkaista teurasjäteongelma voittoa tuottamalla sekä kasvissyöjänautojen muuttaminen kannibaaleiksi ovat Adamsin mielestä vakavia ympäristökysymyksiä.⁸⁹

Eläinsuojelunäkökulmasta tehtynä voisi pitää *Helsingin Sanomien* pilapiirtäjän Henrik Karlssonin piirrosta, josta välittyy sääli lehmää kohtaan.⁹⁰

Kuva 5. *Helsingin Sanomat* 29.3.1996.

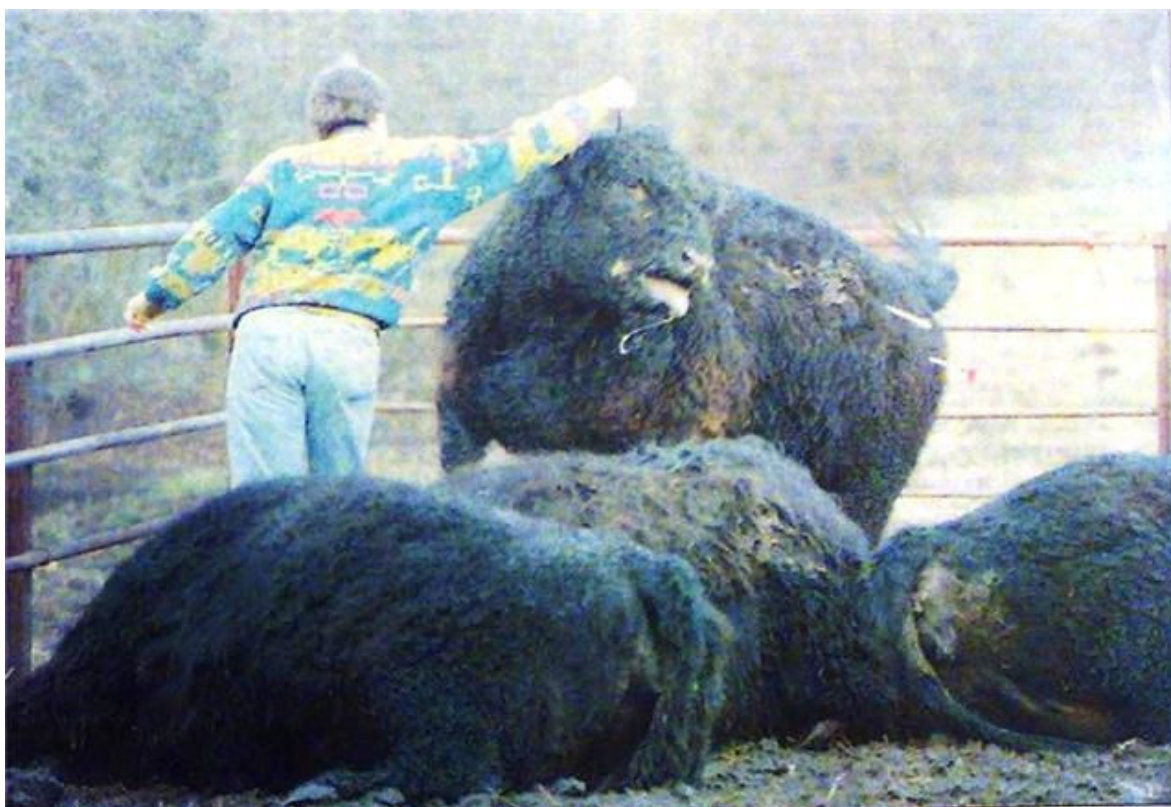
Piirroksessa nainen on syömässä, ja hän toteaa vieressään istuvalle miehelle, että hänellä ei ole mitään hätää, sillä hän syö vain kasviksia. Missään ei mainita hullun lehmän tautia, mutta pilapiirros on julkaistu juuri sillä viikolla, jolla kerrottiin hullun lehmän taudin tartumisesta ihmiseen. Lukijat olivat siten ”herkistyneet” aiheelle, ja tiesivät mitä ”hätä” tässä tapauksessa tarkoitti. Naisen luottamus kasvisruokaan asetetaan kuitenkin kyseenalaiseksi, kun kuvan mies toteaa tälle: ”Niinhän ne lehmätkin.” Lehmät on tiedetty kasvissyöjiksi, ja siksi kuluttajat uskoivat, että niitä ruokitaan vain kasvisravinnolla. Nyt

⁸⁹ Adams 1997, 38–40.

⁹⁰ *Helsingin Sanomat* 29.3.1996.

olikin selvinnyt, että lehmät oli pakotettu syömään toistensa jäännöksiä. Piirros välittää ajatuksen, että lehmä on tietämättään joutunut kannibaaliksi, vaikka on luullut syövänsä vain kasviksia. Näin kuva välittää merkityksen, että myös ihmisiä on huijattu, kun nämä ovat luulleet syövänsä kasvissyöjän lihaa. Ei myöskään voi olla varma, onko ihmisille tarkoitettu kasvisruoka todella tehty pelkistä kasviksista vai voisiko siinäkin olla seassa lihaa tai jopa aivoja. Tällaista vihjausta ei olisi voinut esittää esimerkiksi pääkirjoituksessa, mutta pilapiirroksessa on mahdollista huumorin kehyksessä sanoa sellaista, mikä muuten ei olisi sopivaa.⁹¹

Toinen kuva, joka välittää sääliä ja myötätuntoa lehmää kohtaan, on julkaistu *Helsingin Sanomissa* tammikuussa 1997. Tuolloin lehti uutisoi ensimmäisestä Saksassa syntyneestä BSE-tautiin sairastuneesta lehmästä, Cindystä. Jutun otsikossa Saksan maatalousministeri vaatii jopa 15 000 lehmän lopettamista varmuuden vuoksi, ja juttuun liittyvän kuvan kuvatekstissä kerrotaan, kuinka eläinlääkäri antaa kuolettavaa ruisketta Cindy-lehmän kotitilalla tilan muille naudoille.⁹²

Kuva 6. *Helsingin Sanomat* 24.1.1997, ulkomaat.

⁹¹ Ks. pilapiirrosten koodeista esim. Ylönen 1995, 25.

⁹² *Helsingin Sanomat* 24.1.1997, ulkomaat.

Kuva on sommittelultaan dramaattinen: etualalla makaa hetki sitten tapettuja lehmiä, ja kuvan keskellä juuri lopetettavana oleva eläin mölähää tuskasta suu ammollaan. Kuvasta tulee väistämättä mieleen Pablo Picasson tunnettu maalaus *Guernica* (1937), missä sommittelun keskellä huutaa tuskainen, kuoleva hevonen suu auki. Picasso maalasi tämän mestariteoksensa Espanjan sisällissodan (1936–1939) aikana, kun Espanjan fasistien apuna taistelleet saksalaiset pommikoneet tuhosivat suuren osan Guernican kylästä ja sen asukkaista.⁹³ Kuolevan hevosen hahmo muistuttaa Picasson aikaisempaa, härkätäistelumaalauksista tuttua kuoleva härkä -aihetta, jossa suu auki huutava härkä kuolee matadorin iskemä nuoli niskassaan kuten kuvan nauta eläinlääkärin iskemä myrkkypiikki niskassaan.

Kuvan on ottanut Peter Müller, ja sen on välittänyt kansainvälinen kuvatoimisto Reuters. On mahdoton sanoa, onko kuvaaja, kuvatoimisto tai lehdelle kuvia valinnut toimittaja huomannut yhtäläisyyden *Guernican* kanssa. Merkitysten maailmaa tutkinut kirjallisuustieteilijä Mikko Lehtonen puhuu kontekstien hermeneutiikasta, millä hän tarkoittaa sen selvittämistä, mitkä monista mahdollisista luennoista todellistuvat kulloisillekin lukijoille kussakin kontekstissa.⁹⁴ Mielestäni *Guernica*-rinnastus aktualisoituu paitsi maalauksen ja lehtikuvan muodollisen samankaltaisuuden takia myös kuvaan liittyvän jutun takia. Lukijan myötätunto onkin lehmien puolella, kun 15 000:ttä viatonta eläintä uhkaa kuolema. Myötätunto ja sääli lehmiä kohtaan syntyy erityisesti siitä, että Cindy-lehmälle on annettu nimi, siitä on tehty tuttu ja melkein inhimillinen. Picasson *Guernicaa* on pidetty sodan mielettömyyden symbolina ja maalauksessa olevia härkää ja hevosta osoitukseksi pommitusten elämellisyydestä. Taidehistorioitsija Hal Fosterin mukaan eläimet voi nähdä myös ainoana inhimillisinä olentoina siinä hullussa maailmassa, jossa humanisuus on kadonnut tapahtumissa mukana olevilta ihmisiltä.⁹⁵

Tämän kuvan vertaaminen *Guernicaan* on rinnastus, joka on vertauskuvan veroinen yritys ymmärtää ja jäsentää maailmaa.⁹⁶ Müllerin kuvan vertaaminen *Guernicaan* ei silti merkitse suoraan hullun lehmän taudin ja sodan rinnastamista, sillä kuva synnyttää ristiriitaisempia merkityksiä. Suomalaiselle kuvanlukijalle härkätäistelu on eläinrääkkäystä ja epäreilu urheilulaji, jossa kamppailuun ilman omaa tahtoaan osallistuvan härän kohtalo on ennalta määrätty. Siten *Guernican* kuvastossa oleva härkätäisteluaihe rinnastuessaan

⁹³ Tarina kertoo, kuinka natsiupseeri katseli *Guernica*-maalausta ja kysyi Picassolta: ”Tekö tämän teitte?” ”En”, vastasi Picasso, ”te sen teitte.” Foster et al. 2004, 285.

⁹⁴ Lehtonen (1996) 2004, 176–177.

⁹⁵ Foster et al. 2004, 285.

⁹⁶ Lehtonen (1996) 2004, 40.

lehtikuvan huutavaan lehmään ohjaa myötätunnon lehmän puolelle. Lopetusruisketta lehmän niskaan iskevä eläinlääkäri ei suinkaan ole sankari, joka pelastaa ihmisiä vaarallisuudesta eläintaudilta, vaan hän on matadori, joka tappaa räähkäämänsä härän. Luonnon koston näkökulmasta ihminen syyllistyi moraalittomaan ja luonnonvastaiseen tekoon syöttäessään ahneuksissaan kasvissyöjälehmille toisten eläinten lihaa ja pyrkiessään taloudelliseen tehokkuuteen. Siten hullun lehmän taudin ongelma ei ratkea sillä, että julistetaan sota lehmikarjaa vastaan ja tapetaan 15 000 nautaa. Cindy-lehmä lajitovereineen ei ole hullun lehmän taudin syy, vaan syy on hullussa maailmassa ja hullussa ihmisessä, joka on omalla ahneudellaan aiheuttanut viattomien eläinten kärsimykset.

3. HULLUN LEHMÄN TAUDIN VERTAAMINEN MUIHIN SAIRAUKSIIN

3.1. Suu- ja sorkkatauti liitetään tehotuotantoon

Helmikuussa 2001 Britanniassa puhkesi suu- ja sorkkatautiepidermia, jonka *Helsingin Sanomat* monien muiden tiedotusvälineiden tapaan rinnasti välittömästi hullun lehmän tautiin. Rinnastus onnistui niin hyvin, että taudit menivät lukijoiltakin sekaisin. Esimerkiksi esitellessäni tämän työn tutkimussuunnitelmaa toisille opiskelijoille, kysyin heiltä, mitä he muistavat hullun lehmän taudista. Suurin osa vastasi muistavansa parhaiten valtavat lehmänruumisroviot. Hullun lehmän taudin takia tapettuja nautoja ei kuitenkaan hävitetty polttamalla rovioilla, vaan ne tuhottiin erittäin kuumissa uuneissa. Roviolla palloivat suu- ja sorkkataudin takia tapetut lehmät.

Suu- ja sorkkatauti on erittäin helposti tarttuva tauti, ja siksi siihen sairastuneet eläimet lopetettiin ja hävitettiin mahdollisimman pian. Myös sairastuneiden kanssa kontaktissa olleet muut sorkkaeläimet tapettiin taudin leviämisen estämiseksi. Suu- ja sorkkatauti on sorkkaeläinten pelätyin virustauti, koska se aiheuttaa vakavia tuotannon menetyksiä, vaikuttaa kansainväliseen kauppaan ja aiheuttaa täten suuria taloudellisia tappioita. Oireina ovat kuume, syömättömyys sekä rakkulat suussa ja sorkkaväleissä. Itse eläimille tauti on harvoin hengenvaarallinen, ja vaikka ne paranisivat taudista, jää tuotanto pitkäksi aikaa huonoksi. Helposti tarttuva tauti voi levitä paitsi eläinten mukana myös ruokajätteen, ihmisten, kuljetusajoneuvojen ja jopa tuulen mukana. Ihmisille suu- ja sorkkatauti on vaaraton.⁹⁷

Britanniassa suu- ja sorkkatauti levisi laajalle, ja valtaisan ruhomäärän hävittämistä vaksi valittiin polttaminen rovioilla aukeilla pelloilla. Tautia aiheuttava virus kuolee varsin alhaisessa lämpötilassa, joten taudin takia lopetettuja eläimiä tohdittiin hävittää polttamalla taivasalla. Sen sijaan hullun lehmän tautia aiheuttava prioni vaatii tuhoutuakseen hyvin korkean lämpötilan, ja siksi BSE-tartunnan saaneita nautoja ei uskallettu polttaa pelloilla. Niiden pelättiin saastuttavan maaperän ja levittävän taudin tätä kautta ravintoketjuun, jos rovioiden lämpötila ei nousisi tarpeeksi korkeaksi. Siksi hullun lehmän taudin takia lopetettujen nautojen hävitystavaksi valittiin polttouuni, missä lämpötila nousee

⁹⁷ Tarkemmin suu- ja sorkkataudista ks. esim. Blood et al. 1983, 733–740.

paljon korkeammaksi kuin avoimessa roviossa, jotta tautia aiheuttava prioni varmasti tuhoutuisi.⁹⁸

Mielestäni ei ole hämmästyttävää, että mielikuvissa roviolla palavat lehmänruhot liitettiin hullun lehmän tautiin. Kun kaksi yhtäikäistä tautia yhdistyy sekä mediassa että ihmisten mielikuvissa, jää ”voitolle” se tauti, kumpi aiheuttaa voimakkaampia tunteita. Kuolleet, röykkiöinä palavat naudat yhdistyivät hullun lehmän tautiin, joka aiheutti ihmisissä paljon suurempia tunteita kuin suu- ja sorkkatauti.

Tunteet eivät kuitenkaan olleet ainoa syy, miksi hullun lehmän tauti ja suu- ja sorkkatauti rinnastettiin. Tärkeämpää oli, että *Helsingin Sanomat* alkoi nimittää kumpaakin tautia tehotuotantotaudiksi. Ne olivat lehden mukaan ilmaantuneet siksi, että lihantuotanto-olosuhteet halusivat hävittää jätteensä syöttämällä ne uudelleen elintarvikeketjuun. Sekä lihanjalostusprosessissa että ruokajätteen käsittelyssä oli kuitenkin ”oikaistu” sillä seurauksella, että taudinaiheuttajat eivät kuolleetkaan. *Helsingin Sanomat* ilmaisi tautien samankaltaisuuden myös näin: ”Hullun lehmän taudilla ja suu- ja sorkkataudilla ei sairauksina ole mitään tekemistä keskenään. Niitä yhdistää kuitenkin tehotuotantotalous eli pyrkimys tuottaa halpaa ruokaa mahdollisimman halvalla.”⁹⁹ Taudit eivät siis varsinaisina sairauksina olleet samanlaisia, vaan niihin liitetty tehotuotantoleima rinnasti ne nostamalla keskusteluun monenlaisia tehotuotantoa kritisoivia teemoja.

Suu- ja sorkkatautiepidemian syyksi Britannian maatalousministeri nimesi sioille syötetyt ihmisten ruokajätteet. Alun perin elintarvikkeet oli tuotu Britanniaan laittomasti Japanista, Koreasta, Mongoliasta tai Etelä-Afrikasta.¹⁰⁰ Ruokajätteiden syöttö sioille oli täysin laillista, mutta jätteet olisi pitänyt käsitellä ennen syöttämistä, jotta niissä mahdollisesti olevat taudinaiheuttajat olisivat kuolleet. *Helsingin Sanomat* kuitenkin kertoi, että tautiaalto oli lähtenyt liikkeelle maatilalta, joka oli syöttänyt sioilleen puutteellisesti käsiteltyä ruokajätettä. Tämän rehun toimittajat oli aiemmin tuomittu sakkoihin, koska heiltä oli löydetty sianruoaksi tarkoitettua, käsittelemätöntä ruokajätettä kuten hampurilaisia.¹⁰¹

Myös lehden pääkirjoitus otti kantaa tehotuotantoon ja sen aiheuttamiin ongelmiin:

⁹⁸ *Helsingin Sanomat* 3.4.1996, ulkomaat.

⁹⁹ *Helsingin Sanomat* 27.2.2001, ulkomaat.

¹⁰⁰ *Helsingin Sanomat* 20.3.2001, ulkomaat. Suu- ja sorkkatautiviruksen serotyypin perusteella voi päätellä, mistä päin maailmaa se on peräisin. Sihvonen & Jakava-Viljanen 2001, 321.

¹⁰¹ *Helsingin Sanomat* 27.3.2001, ulkomaat.

Sekä hullun lehmän tauti että suu- ja sorkkatauti ovat maatalousasiantuntijoiden mukaan seurausta tehomaaataloudesta. - - - Johtopäätös kriisistä onkin, että mahdollisimman suureen kustannustehokkuuteen pyrkimisessä on tultu tien päähän; tuotannon tehokkuuteen ja alhaisiin tuotantokustannuksiin ei voida enää pyrkiä kuluttajien terveyden kustannuksella. - - - Euroopan unionilla on edessään maatalouspolitiikan uudelleenlinjaus: lihantuotantoa on pakko supistaa kysyntää vastaavaksi ja tuotantotapoja on pakko muuttaa enemmän terveys- ja ympäristönäkökohtia painottaviksi. Sanalla sanoen: EU:n maatalouspolitiikkaa on käännettävä suomalaiseseen suuntaan.¹⁰²

Helsingin Sanomat yhdisti tehomaaatalouden ja kuluttajien terveyden vaarantamisen. Mitä tehokkaampaa lihantuotanto on, sitä suurempi vaara kuluttajalle. Siksi tuotantotapoja pitäisi muuttaa niin, että painotetaan enemmän terveys- ja ympäristönäkökohtia. Terveys- ja ympäristönäkökohtia painottavalla maataloustuotannolla tarkoitetaan useimpien luonnonmukaista eli luomutuotantoa, ja siksi *Helsingin Sanomissa* oli useita kirjoituksia luomusta ja sen lisääntyneestä kysynnästä erityisesti Britanniassa ja Saksassa.¹⁰³ Lehden mukaan halvat hinnat merkitsevät terveysuhkaa, ja kääntäen: jos haluat pysyä terveenä, maksa enemmän. Vaikka suu- ja sorkkatauti ei tartu ihmiseen, niputti lehti sen samaan kuluttajien terveyttä vaarantavien tehotuotantotautien joukkoon kuin hullun lehmän taudinkin. Lehti piti suomalaista maataloutta esimerkillisenä ja vaati muuta Eurooppaa ottamaan mallia Suomen tuotantotavoista.

Kaikki *Helsingin Sanomien* toimittajat eivät nielleet nikottelematta ajatusta tehottomammasta ja siten kalliimmasta maataloustuotannosta:

Tunnen itseni huijatuksi, enkä oikein tiedä, ketä syyttäisin. - - - Olen melkein varma, että minulle luvattiin halvempi ruoka, jos suostun liittymään Euroopan unioniin. - - -

En minä halua sairastua Creutzfeldt-Jakobin tautiin.

Olen siis helppo saalis maataloustuottajille, elintarviketeollisuudelle ja poliitikoille, jotka kiristävät minua taipumaan hinnankorotuksiin, jos haluan pysyä terveenä ja hyvinvoivana. Minun on väitetty oikeastaan jo suostuneen kalliimpiin elintarvikkeisiin. - - -

Tavan takaa törmään julkisessa keskustelussa mielipiteisiin, joiden mukaan kuluttaja on kyllä valmis maksamaan paljonkin ympäristö- ja eläinystävällisesti tuotetusta ruuasta. On vai? Ei minulta kukaan ole mitään kysynyt.¹⁰⁴

¹⁰² *Helsingin Sanomat* 2.3.2001, pääkirjoitus.

¹⁰³ Ks. esim. *Helsingin Sanomat* 16.12.2000, kotimaa; 6.1.2001, ulkomaat; 23.1.2001, ulkomaat; 11.2.2001, sunnuntai; 28.3.2001, ulkomaat.

¹⁰⁴ *Helsingin Sanomat* 21.1.2001, sunnuntai.

Toimittaja on kirjoittanut ajatuksensa pakinan muotoon, mutta ehkä juuri siksi se sisältää monen muunkin ihmisen mielipiteen, jota ei kukaan kehtaa sanoa ”virallisesti”. Asennemittauksissa monet kannattavat ympäristöä ja eläimiä kunnioittavaa ja niiden hyvinvointia edistävää ruoantuotantoa, mutta todellisen kaupanteon hetkellä tärkein ostopäätökseen vaikuttava tekijä onkin halpa hinta. Myös arkielämän ympäristöpolitiikkaa ruoankulutuksen näkökulmasta tutkinut Tiina Silvasti on kiinnittänyt huomiota tähän asiaan: kuluttajien asenteet ja kulutuskäyttäytyminen eivät tunnu vastaavan toisiaan. Asennemittausten mukaan suomalaiset uskovat kotimaisen ruoan olevan puhtaampaa, turvallisempaa ja ympäristöystävällisemmin tuotettua kuin tuontiruoka. Silti yhä useampi ostaa edullisemman tuontituotteen.¹⁰⁵

Toki myös kalliimpia luomutuotteita kysytään ja kulutetaan, joskaan niiden kulutus ei ole kasvanut niin paljon kuin puhe niistä. Suomessa luonnonmukainen tuotanto kasvoi ripeästi 1990-luvulla, mutta varsin vähän siirryttäessä 2000-luvulle. 1990-luvun luonnonmukaisesti viljellyn peltoalan kasvun syynä olivat luomuviljelylle myönnettyt edulliset tuotantotuet.¹⁰⁶ Osa viljelijöistä viljeli peltojaan luonnonmukaisesti vain tukien takia, ja tuotteet syötettiin tavallisessa tuotannossa kasvatettaville eläimille. Vuonna 2007 luomutuotteiden osuus Suomen elintarvikemarkkinoista oli 0,9 prosenttia, luomulihan ja -lihavalmisteen vain 0,3 prosenttia.¹⁰⁷ Jos hullun lehmän taudin ja suu- ja sorkkataudin paljastama tehotuotannon karmeus olisi todella huolestuttanut suomalaisia niin paljon kuin lehtijutut antoivat ymmärtää, pitäisi prosenttilukujen olla paljon korkeampia. Ehkäpä suomalaiset ajattelivat, että suomalainen tavallinen tuotanto on melkein kuin luomua, eikä sitä voi verrata suurten maataloustuottajien tehotuotantoon.

Miksi lehtijutuista kuitenkin saa käsityksen, että luomun kulutus olisi kasvanut huomattavasti? Tiina Silvastin mukaan teollisuus ja kauppa luodessaan tuotteelle kuluttajan toivoman vihreän imagon edellyttävät usein vain ruoan raaka-aineen olevan puhtaasti tuotettua. Muut valmistusvaiheet, kuten pakkaaminen, jakelu ja markkinointi saattavat olla kaukana ympäristömyönteisyydestä. Siten kauppa voi olla ainoa, joka hyötyy taloudellisesti luomun imagosta. Toisaalta kauppa voi hyötyä luomusta, vaikka myymälän hyllyillä ei olisi ainoatakaan luomutuotetta. Suuret ruoanjalostajat eivät kysynnän vähäisyyden vuoksi kehittäisi luomutuotteita, mutta kauppa silti edelleen mainostaa olevansa aiem-

¹⁰⁵ Silvasti 2006, 34.

¹⁰⁶ Maa- ja metsätalousministeriön työryhmämuistio 2005:2 *Luonnonmukaisen elintarviketuotannon yhteistyöryhmän loppuraportti* 2005, 17.

¹⁰⁷ Elintarviketurvallisuusvirasto Eviran tiedotuslehti *Kaari* 4/2008, 15.

paa valmiimpi panostamaan luomuun. Kauppa onkin elintarvikejärjestelmän ainoa toimija, jonka mielestä kuluttajien halukkuus ostaa luomua on vahvistunut. Silvasti tulkitsee tämän niin, että kauppa tietää luomun voimistavan myönteistä yritys kuvaa ja pyrkii siksi pitämään yllä kuluttajia miellyttävää ympäristömyönteistä imagoa.¹⁰⁸

Tehoeläintuotannon aiheuttamat katastrofit lisäsivät puhetta paitsi luomusta myös kasvissyönnistä:

Kasvissyönti on yleistynyt opiskelijoiden keskuudessa nopeasti. Joissakin Helsingin yliopiston ruokaloissa kasvissyöjien osuus on noussut yli neljännekseen. - - - Miehet näyttävät tulevan perässä hitaasti: esimerkiksi Helsingin ilmatorjuntarykmentissä Hyrylässä kasvissyöjiä on alle puoli prosenttia.

Kasvissyönnin perusteena ovat terveydelliset ja eettiset syyt sekä ympäristökysymykset.

Filosofi Pekka Himanen lopetti lihan syömisen kuusi vuotta sitten. - - - Etiikan tärkeimpiä lähtökohtia on kyky asettua toisen tuntevan olennon asemaan, Himanen sanoo. 'Yleensä emme todella ajattele, että aiheutamme eläimille kärsimystä lisätäksemme omaa nautintoamme. - - - Jos meidän olisi henkilökohtaisesti pidettävä eläimiä ahtaissa oloissa, sullottava niitä kammottaviin kuljetusoloihin ja tapettava ne, useimmissa heräisi kysymys, onko perusteltua aiheuttaa kärsimystä tuntevalle olennolle vain omaksi huviksi.'¹⁰⁹

Kuten jutusta käy ilmi, kasvissyönti on erityisesti nuorten naisten valinta. Miehet innostuvat siitä harvemmin, vaikka lehtijutussa oli haastateltu esimerkikikasvissyöjänä miestä, filosofi Pekka Himasta. Himasen peruste kasvissyönnille ei ollut hänen oma terveytensä, vaan eläinten kärsimysten vähentäminen. Mielipiteestä saa käsityksen, että kaikkea lihantuotantoa edeltää eläinten kasvattaminen ahtaudessa ja sen jälkeen kuljetus teurastamolle ”kammottavissa” oloissa. Kasvissyöntiä vielä astetta voimakkaamman kannan eläinten hyvinvointiin ottaa veganismi, jossa eläinkunnan tuotteita ei käytetä ruokavaliossa eikä vaatetuksessa, ja myös eläimillä testatuista tuotteista kieltäydytään.¹¹⁰

Helsingin Sanomat ei mitenkään markkinoinut kasvissyöntiä, vaan se vain esimerkiksi ihmetteli, minne kasvisravintolat olivat kadonneet. Hullun lehmän tauti oli hyvää mainosta kasvissyönnille, mutta siitä huolimatta Helsingissä monet kasvisravintolat olivat lopettaneet eikä kasvisruokaa tarjoilevien ravintoloiden paikkojen kokonaismäärä ol-

¹⁰⁸ Silvasti 2006, 43, 49.

¹⁰⁹ *Helsingin Sanomat* 4.3.2001, kotimaa.

¹¹⁰ Veganismin ideologiasta ks. esim. Peltokoski 1999.

lut kasvanut.¹¹¹ Kasvissyönti alkoi yleistyä 1970-luvulla syntyneen modernin ympäristöliikkeen, niin sanotun vihreän liikkeen myötä, kun luonnonsuojelusta siirryttiin kohti laajempaa ympäristönsuojelua. Vihreän liikkeen historiaa tutkineen yhteiskuntapolitiikan tutkijan Kaarina Määttä mukaan vihreän liikkeen syntyyn vaikutti huoli ympäristöstä ja etenkin vesistöistä, mutta myös kysymykset tasa-arvosta ja ihmisoikeuksista. Siten kasvissyönnissä yksittäistä ihmistä koskevat terveystieteelliset näkökohdat eivät olleet tärkein asia, vaan kasvissyöntiä perusteltiin laajemmilla näkökohdilla. Ekologisesta näkökulmasta se merkitsi luonnon suojelua, eettisestä näkökulmasta kaikkien elävien olentojen tasa-arvoisuutta. Kasvissyöjät halusivat myös kieltäytyä maailman nälänhädän aiheuttamisesta.¹¹² Kuluuhan suuri osa maailman viljasadosta kotieläinten ruokkimiseen huonolla hyötysuhteella: yhden naudanlihakilon tuottamiseen tarvitaan noin kymmenen kiloa hyvälaatuista kasvirehua, 100 000 litraa vettä ja 17 000 kilokaloria energiaa.¹¹³

Vaikka kasvissyönnistä puhuttiin ja sille näytti olevan erittäin hyvä tilaus, sen suosio ei kasvanut merkittävästi. Vuonna 2008 kaikista suomalaisista kasvissyöjiä arvioitiin olevan vain 3–5 prosenttia.¹¹⁴ Kasvissyönnille kävi samoin kuin luomutuotteillekin: paljosta puheesta huolimatta sen suosio on jäänyt varsin vähäiseksi.¹¹⁵ Ehkä vihreän liikkeen periaatteet eivät enää kantaneet 2000-luvulla, ympäristökysymykset ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus eivät kiinnostaneet käytännön tasolla, vaikka ”kunnan” kansalaisen kuului olla kiinnostunut ja huolestunut niistä.

Haastattelututkimuksissa onkin käynyt ilmi, että luomutuotteiden suosimisen taustalla eivät 2000-luvulla ole pääasiassa eettiset kysymykset. Kysyttäessä kuluttajilta, miksi he valitsevat luomutuotteita, nämä ilmoittavat syyksi useammin oman terveytensä ja turvallisuutensa kuin ympäristönsuojelun.¹¹⁶ Minäkeskeiset arvot ovat muutenkin tulleet suomalaisille huomattavan tärkeiksi. Yhteiskuntatieteilijä Pertti Suhonen on analysoinut suomalaisia ja meidän arvojamme World Values -tutkimusten valossa vuosina 1981–2005. Suuri muutos 1980-luvulta 2000-luvulle on ollut minäkeskeisten ensisijaisten arvovalintojen osuuden nousu 44 prosentista 76 prosenttiin. Minäkeskeisistä arvoista terveys nousi suosiolistan kärkeen. Suhosen mukaan terveyden voimakas nousu kansalaisten arvoas-

¹¹¹ *Helsingin Sanomat* 1.2.2001, kotimaa.

¹¹² Määttä 2006, 138, 142, 145.

¹¹³ Lillunen 2003, 22.

¹¹⁴ *Helsingin Sanomien verkkolehti hs.fi* 22.12.2008, kotimaan uutiset.

¹¹⁵ *Maaseudun Tulevaisuus* uutisoi 26.9.2008 Kuluttajatutkimuskeskuksen ja Tilastokeskuksen tekemää selvitystä, jonka mukaan tuoreen lihan kulutus on Suomessa ollut samansuuruisista 1970-luvulta lähtien. Jutussa lehden haastatteleman tutkijan mukaan oli ”todella yllättävää, ettei lihan kulutus ole laskenut nuorten ja naisten keskuudessa yleistyneen kasvissyönnin takia”.

¹¹⁶ Ks. esim. Kantanen 2002, 136–138.

teikolla johtuu terveyden ihanteiden vahvistumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskuntapolitiikassa. Se on näkynyt niin julkisen terveystieteen lisääntymisenä kuin myös monimuotoisen terveystieteen ja markkinoinnin kasvuna. Sen sijaan globaalit arvot – rauha, nälänhädän poistaminen ja luonnon säilyminen – romahtivat 40 prosentista 14 prosenttiin.¹¹⁷

Voisin ajatella, että mielipidekyselyissä ihmiset kaunistelevat arvojaan. Hyvinä pidettyjä arvoja korostetaan ja alhaisen itsekkäinä pidettyjä vähätellään. Jos kahdenkymmenen vuoden aikana minäkeskeiset arvot ovat nousseet suomalaisten tärkeimmiksi arvoiksi, saattaa todellinen luku olla vielä mainittua 76 prosenttia korkeampi. Siten ei olekaan hämmästyttävää, että aktiivisesta luomusta ja kasvissyönnistä puhumisesta huolimatta luomun todellinen suosio ei ole suurempi kuin 0,9 prosentin osuus elintarvikemarkkinoista ja kasvissyöjien 3–5 prosentin osuus suomalaisista.

Kasvissyönnin vähäisyyteen vaikuttanee myös se, että lihan syömistä pidetään normaalina ja terveellisenä. Kasvissyönti pitää yleensä erikseen perustella, lihansyöntiä ei. Tammikuussa 2001 syntyi pienoinen kohu, kun Ruotsin pääministeri Göran Persson pohotti julkisesti suhdettaan lihatuotteisiin:

’Minun alkaa olla vaikea suhtautua lihatuotteisiin. Minun, joka olen rakastanut syltystä, pateita ja makkaraa’, Persson sanoi. Hän jatkoi samasta aiheesta perjantaina televisiohaastattelussa ja lauantaina radion kyselytunnilla. Tämän jälkeen Ruotsin maataloustuottajien keskusliitto (LRF) katsoi parhaaksi puuttua asiaan.

LRF ei hermostunut niinkään siitä, mitä Persson lautaselleen laittaa. LRF:ää ihmetyttivät etenkin perustelut. Persson nimittäin kertoi, että hän on alkanut ajatella eläimiä.

’Kun alkaa perusteellisemmin ajatella, että myös eläimet tuntevat tuskaa, niin siihen liittyy ulottuvuuksia, joita en ole ennen pohtinut.’ - - -

Lausunnot eivät miellyttäneet etenkään LRF:n puheenjohtajaa Hans Jonssonia, joka vaati Perssonilta selitystä. Jonssonin mielestä pääministeri aiheuttaa lisää ongelmia hullun lehmän taudin puristuksessa kamppailevalle lihateollisuudelle.¹¹⁸

Ruotsin pääministeri oli vähentänyt lihansyöntiään, ja asia kiinnosti mediaa niin paljon, että Perssonia haastateltiin lehdissä, radiossa ja televisiossa. Ruotsin maataloustuottajien keskusliitto hermostui Perssonin puheista, sillä ne olivat hyvää mainosta kasvissyönnille ja huonoa mainosta lihantuotannolle. Hullun lehmän taudin alkuaikoina viralli-

¹¹⁷ Suhonen 2007, 40–43.

¹¹⁸ *Helsingin Sanomat* 9.1.2001, ulkomaat.

set tahot olivat olleet huolissaan naudanlihantuotannolle aiheutuvista menetyksistä ja kulutuksen vähenemistä oli pyritty ehkäisemään kaikin keinoin. Nyt Ruotsin pääministeri näyttikin kääntäneen selkensä lihantuottajille ja näiden ongelmille.

Suomen Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK:n puheenjohtaja Esa Härmälä ärähti myös Ruotsin pääministerin kannanotoille, ja *Helsingin Sanomat* nosti Härmälän kommentin näyttävästi etusivun uutiseksi:

Härmälä moittii Göran Perssonin lihalausuntoja [otsikko]

’Jokainen voisi hoitaa henkilökohtaisia paino-ongelmia hiljaisesti, vahingoittamatta tärkeitä ja kunniallisia elinkeinoja’, kommentoi Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliiton MTK:n puheenjohtaja Esa Härmälä Ruotsin pääministeri Göran Perssonin lihalausuntoja.

’Minusta se oli koko Euroopasta ja miljardeja euroja maksavan kriisin ratkaisemisesta vastuuta kantavalta EU-neuvoston puheenjohtajalta käsittämätön lausunto’, Härmälä sanoo *Helsingin Sanomien* haastattelussa.

Persson on useita kertoja todennut vähentäneensä lihansyöntiä muun muassa hullun lehmän taudin seurauksena.¹¹⁹

Härmälä on hyvin tuhtunut Perssonin lausunnoista, ja niinpä hän sivaltaakin tätä kohti henkilökohtaisen solvauksen. Ylipainoinen, syltynyt ja makkaroita aiemmin rakastanut Persson on Härmälän mielestä päättänyt hoitaa paino-ongelmiaan luopumalla lihantuotteista, ja sitä varten on täysin tarpeetonta elämöidä julkisesti makkaroiden vahingollisuudella. Onhan hyökkäyksen kohteena kokonainen tärkeä ja kunniallinen elinkeino. Erityisen närkästynyt Härmälä on siitä, että Perssonin olisi kuulunut viran puolesta puolustaa kotieläintuotantoa. Onhan uhrattu miljardeja euroja hullun lehmän taudin kriisin ratkaisemiseen, ja nyt kaikilta ponnisteluilta menee pohja, kun näkyvällä paikalla toimiva kriisin ratkaisija alkaakin epäillä koko lihantuotannon mielekkyyttä.

Helsingin Sanomat tarttui Härmälän kommenttiin vielä pääkirjoituksessaan:

Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton puheenjohtajan Esa Härmälän katkera mielenpurkaus Ruotsin pääministeriä Göran Perssonia kohtaan osoittaa, miten suurella epävarmuudella viljelijät elävät. - - -

Härmälän lausunto ylittää hyvän maun rajat, mutta asteikkovirhe on kuitenkin pieni verrattuna siihen, miten suuria muutoksia maatalouspolitiikassa tullaan näkemään. - - -

¹¹⁹*Helsingin Sanomat* 11.1.2001, uutiset sivu.

Maatalouspolitiikkaa on tähän saakka tehty elinkeinonharjoittajan, viljelijän, näkökulmasta. Nyt sitä ryhdytään tekemään kuluttajan etuja suojellen. Saksassa maatalousministeriö on jo muutettu kuluttajansuoja- ministeriöksi. Kun maatalousministeriötä on Saksassa, kuten on Suomessakin, johtanut tähän saakka viljelijä, nyt uutta kuluttajansuojaministeriötä johtaa Saksan vihreiden kärkipoliitikko. - - -

Jos maatalouspolitiikan silmäteräksi nousee kuluttajan etu, ruoan puhtaus, se on perheviljelijän etu. Nyt nousee todella valtiaksi se, mitä on aina juhlapuheissa toivottu: ruoan laatu ja puhtaus. Perheviljelijä saa tasoitusta tehoviljelijään nähden.

Siksi suomalaisella viljelijällä ei luulisi olevan mitään sitä vastaan, että maatalouspolitiikan näkökulma muutetaan kuluttajaa korostavaksi.¹²⁰

Kirjoitus on mielenkiintoinen, koska siinä lehti ei ota lainkaan kantaa itse kiistan aiheeseen eli kasvissyöntiin. Vaikuttaa siltä, että kirjoittaja on yhdistänyt Perssonin lihalausunnot nimenomaan hullun lehmän tautiin ja tehomaatalouteen: kun niistä päästäisiin eroon, maistuisi liha taas Ruotsin pääministerille. Taikasana on suomalainen perheviljelmä, jolla eläimet automaattisesti hoidetaan hyvin, toisin kuin tehomaataloudessa. Juuri tätä kuluttajat haluavat, ja kuluttajan näkökulma pitää saada esille maatalouspolitiikassa. Siksi Saksassa on jo maatalousministeriön nimi muutettu kuluttajansuojaministeriöksi ja vaihdettu viljelijän etu kuluttajan etuun. *Helsingin Sanomien* mielestä Esa Härmälän on turha murehtia lihankulutuksen vähenemistä, sillä se ei koske perheviljelmien Suomea.

Palaan vielä pohtimaan tarkemmin suu- ja sorkkatautia. Onko se tosiaan malliesimerkki tehotuotannon synnyttämästä tehotuotantotaudista? Maailman tehokkaimmissa maatalousmaissa, Australiassa ja Yhdysvalloissa, suu- ja sorkkatautia ei ole esiintynyt 80 vuoteen. Tauti heikentää voimakkaasti eläinten maidontuotantoa ja kasvua, ja siksi tehomaatalouden harjoittajien ei ole varaa päästää sitä riehumaan tiloilleen tulosta heikentämään. Todella tehokkaassa tuotannossa myös eläinten rehustus on suunniteltu niin tarkasti, että eläimille syötetään vain tasalaatuisia rehuja optimaalisen kasvun varmistamiseksi. Ihmisten ruoantähteiden syöttäminen aiheuttaisi liikaa muutoksia rehuihin ja häiriöitä eläinten ruoansulatukseen ja saattaisi siksi hidastaa kasvua. Britanniassa suu- ja sorkkatauti sai alkunsa, kun sioille syötettiin kuumentamattomia ruokajätteitä, mikä ehkä sittenkin oli enemmän pikkutilallisen puuhastelua kuin ammattimaisen tehotuottajan toimintaa.

Toisaalta suu- ja sorkkatautia esiintyy jatkuvasti muualla kuin tehotuotannon maissa: Afrikassa, Aasiassa, Etelä-Amerikassa, Lähi-Idässä ja ajoittain Balkanin niemimaalla.

¹²⁰ *Helsingin Sanomat* 16.1.2001, pääkirjoitus.

Euroopan unionin alueella ennen vuoden 2001 epidemiaa tautia oli todettu vain satunnaisesti, Italiassa vuonna 1993 ja Kreikassa vuosina 1996 ja 2000. Suomessa tautia todettiin viimeisen kerran vuonna 1959.¹²¹ Juuri 1950-luku on se muistojen kultainen vuosikymmen, jonne paluuta haikaillaan pientila-asumisen, luonnon, kotieläinten ja ihmisten harmonian onnelana ennen teollistumisen ja tehotuotannon aikaa.

Miksi suu- ja sorkkatauti sitten pääsi leviämään Britanniassa eikä se rajoittunut vain tilalle, joka oli sattumalta saanut ulkomailta tuodun ihmisruoan mukana tautiviruksia sioilleen? Tauti levisi sioista lähiseudun lampaisiin, joilla taudin oireet ovat hyvin vähäiset verrattuna sioilla ja naudoilla esiintyviin oireisiin. Nämä oireettomat tai vähäoireiset lampaat levittivät taudin ympäri maata. Leviämistä edistivät välittäjät ja eläinmarkkinat.¹²² Britanniassa oli käytössä edelleen perinteinen tapa myydä ja välittää eläimiä. Esimerkiksi Suomessa teurastamon kuljetusauto hakee teuraseläimet näiden kasvatustilalta suoraan teurastamolle. Autojen kuljettajat eivät mene sisälle karjasuojiin, vaan eläimet lastataan erillisestä lastaustilasta. Myöskään eläinten omistaja ei mene sisälle kuljetusautoon, jolloin mahdolliset tartunnat eivät leviä tiloilta toiselle. Sen sijaan Britanniassa eläimet vietiin vuosisataisia perinteitä noudattaneille karjamarkkinoille ennen teurastusta, joille kerääntyi eläimiä ja niiden omistajia laajalta alueelta. Tämä vanhanaikainen, kaikkea muuta kuin tehotuotantoon sopiva tapa levitti hallitsemattomasti suu- ja sorkkatautia. Tästä markkinakäytännöstä *Helsingin Sanomat* ei mainitse mitään.

Viestinnän tutkija Esa Väliverronen on huomauttanut, että yhteiskunnan eri areenoilla kehittyvät prosessit eivät useinkaan liity toisiinsa, vaikka ne tapahtuisivatkin samanaikaisesti. Usein joukkoviestimet kuitenkin tahdistavat näitä tapahtumia, jolloin ne kytkeytyvät toisiinsa.¹²³ Tulkitsenkin, että tällainen kytkentä tapahtui hullun lehmän taudin ja samanaikaisesti hullun lehmän taudin syntymämaassa ilmaantuneen suu- ja sorkkataudin välillä. *Helsingin Sanomat* yhdisti nämä kaksi tautia ja yhteiseksi nimittäjäksi niille annettiin tehomaatalous. Hullun lehmän tauti oli jo nimetty tehomaatalouden symboliksi, ja suu- ja sorkkatauti ilmaantui kuin tilauksesta tukemaan väitettä tehomaatalouden turmiollisuudesta ja kyvystä synnyttää kammottavia tauteja.

Suu- ja sorkkatauti ei kuitenkaan ole tehotuotannosta johtuva tauti, vaan se on tauti, joka ilmaantuessaan tehotuotantoa harjoittavaan maahan häiritsee pahasti lihan- ja maidontuotantoa. Siksi todellinen tehotuotantomaa tekee kaikkensa estääkseen taudin leviä-

¹²¹ Sihvonen & Jakava-Viljanen 2001, 322.

¹²² Sihvonen & Jakava-Viljanen 2001, 323.

¹²³ Väliverronen 1996, 135.

misen. Se, että tauti pääsi leviämään Britanniassa ei johtunut tehotuotannosta, vaan siitä, että sikojen ruokinta ei ollut tarpeeksi tehokasta ja toisaalta teuraskarjan markkinat ja välityskäytäntö olivat aivan liian vanhanaikaisia ja tehottomia tapoja toimia.

Ehkä suu- ja sorkkatauti oli vain tekosyy korostaa hullun lehmän taudin esiin nostamia kysymyksiä, kuten luonnon ja eläinten hyväksikäyttöä sekä globalisaation ja Euroopan yhdentymisen luomaa uhkaa kansalliselle maataloudelle. Siihen viittaisi se, että *Helsingin Sanomat* toistuvasti korosti suomalaisen perheviljelmän ja maataloustuotantotavan paremmuutta muihin maihin verrattuna.

3.2. Ruton ja aidsin jalanjäljissä

Hullun lehmän tauti oli pelottava, koska se oli uusi ja outo, sen aiheuttajaa ei heti tiedetty, se saattoi iskeä kehen hyvänsä, taudinkulku oli kammottava eikä parannuskeinoa ollut. Lisäksi siihen liittyi moraalinen ulottuvuus: tekemällä lehmistä kannibaaleja oli ihminen itse ahneudellaan aiheuttanut hullun lehmän taudin. Kostoksi luonto oli tartuttanut lehmien taudin myös ihmiseen. *Helsingin Sanomat* vertasi ja rinnasti hullun lehmän tautia moniin tauteihin, useimmiten ruttoon ja aidsiin.¹²⁴ Miksi lehti vertasi hullun lehmän tautia nimenomaan näihin tauteihin, eli mikä näissä kolmessa taudissa on samanlaista?

Yhteistä kaikille kolmelle taudille on se, että niiden ilmaantuessa yhdenkään aiheuttajaa ei tiedetty, mikä lisäsi niiden salaperäisyyttä ja pahaenteisyyttä sekä niitä kohtaan tunnettua pelkoa. Tunnetuin ruttoepidemia on Euroopassa vuosina 1347–1353 riehunut musta surma, jonka on arveltu tappaneen 30–50 prosenttia niiden alueiden väestöstä, joille se levisi. Ruton aiheuttaja on *Yersinia pestis* -bakteeri, joka tavallisesti aiheuttaa tautia rotille ja muille jyrsijöille. Ihmisiin tauti leviää yleensä rotista näiden kirppujen välityksellä. *Yersinia pestis* löydettiin vuonna 1894 ja rotan kirpun rooli taudin välittäjänä selvisi vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Mustan surman jälkeen ruttoepidemat Euroopassa seurasivat toisiaan vähintään kerran sukupolvessa aina 1700-luvun alkuun asti. Suomessa viimeinen epidemia oli suuren Pohjan sodan aikana vuosina 1710–1711. Tosin kaikki keskiajan lopun ja uuden ajan alun lähteissä mainitut ”rutot” eivät olleet *Yersinia pestiksen* aiheuttamia, sillä monia muitakin tauteja saatettiin kutsua rutoiksi. Rutto-

¹²⁴ *Helsingin Sanomat* 22.3.1996, ulkomaat; 1.4.1996, nimiä tänään; 13.7.1997, sunnuntai; 11.5.1998, ulkomaat; 27.5.1999, nimiä tänään; 5.1.2001, ulkomaat; 11.1.2001, ulkomaat; 6.4.2002, auto; 1.2.2004, sunnuntai.

sanalla onkin kaksi merkitystä: sitä käytetään yleisnimenä mille tahansa tappavalle kolutaudille tai sitten sillä tarkoitetaan *Yersinia pestiksen* aiheuttamaa tautia, jonka tunnetuin muoto on paiserutto.¹²⁵

Tärkein selitys rutolle oli uskonnollinen: rutto oli rangaistus ihmisen synneistä. Synnin ja sairauden yhteyteen viitattiin keskiajalla säännöllisesti, ja joko yksittäisen ihmisen tai yhteisön synnillisyyden tai pahojen tekojen uskottiin johtavan epidemian puhkeamiseen. Kristinuskon vaikutusta sairauskäsityksiin tutkinut Timo Joutsivuo kuitenkin huomauttaa, että synty ei kuitenkaan ollut ainoa selitys sairauksille, vaan niille annettiin usein myös aivan luonnollisia syitä.¹²⁶ Yksi näistä luonnollisista syistä oli kaivojen myrkyttäminen. Erityisesti juutalaisia pidettiin syyllisinä mustaan surmaan, sillä heidän ajateltiin pyrkivän valtaan myrkyttämällä kristityt. Vähemmistöjen lisäksi myös ulkomaalaiset nähtiin syyllisinä ruttoon, ja mustan surman seurauksena Eurooppaan perustettiin ensimmäiset viranomaiselimet estämään taudin leviämistä.¹²⁷

Mielenkiintoinen tauteja yhdistävä asia ovat karanteenit, vientikiellot ja eristämiset. Ruttoepidemiat synnyttivät karanteenijärjestelmän, ja 1700-luvun puoliväliin asti esivallan yritykset estää tartuntatautien leviäminen rajoittuivat käytännössä yksinomaan ruttoepidemiaoihin sekä lepraan sairastuneiden eristämiseen. Mikäli karanteenista huolimatta kaupunkiin pääsi sairastuneita tai sellaiseksi epäiltyjä ihmisiä, nämä eristettiin mahdollisimman tarkoin. Arkisina ja tavallisina pidetyt sairaudet – kuten tuhkarokko, isorokko tai hinkuyskä – eivät saaneet samanlaista huomiota, vaikka niiden aiheuttama kuolleisuus saattoi olla hyvin korkea.¹²⁸ Karanteeneista ja eristämisistä tuli myös politiikan välineitä, joita politiikan tutkija Mika Aaltolan mukaan alettiin monin paikoin käyttää enemmän oman teollisuuden ja kaupan suojaamiseksi kuin ruton pysäyttämiseksi.¹²⁹

Aaltola onkin verrannut ruton torjuntaa Euroopan unionin asettamiin brittilihaman vientikieltoihin hullun lehmän taudin torjumiseksi. Brittipoliitikoille tilanne oli kiusallinen, sillä naudanlihan vientikielto uhkasi brittien kansalaisylpeyttä. Myöntämällä hullun lehmän taudin ihmiseen tarttumisen mahdollisuus poliitikot olisivat joutuneet nöyrytymään elintarviketeollisuutta lamauttaviin vientikieltoihin. Paitsi maatalous- ja elintarviketeollisuudelle, vientikielto on aina isku myös koko valtion uskottavuudelle: kansalaisten ter-

¹²⁵ Vuorinen 2002, 102–109; Vuorinen 2004, 75, 81–82.

¹²⁶ Joutsivuo 1995, 62–63.

¹²⁷ Vuorinen 2002, 112–113.

¹²⁸ Kallioinen 2005, 163, 170, 197.

¹²⁹ Aaltola 1997, 209.

veys ja kyky sen hoitoon ovat merkittävä keino osoittaa valtion olevan pätevä ja kunnioitettava kansainvälisen yhteisön jäsen. Kun vuonna 1996 brittipoliitikot lopulta joutuivat myöntämään BSE:n ja CJD:n uuden muunnoksen välisen yhteyden, käyttivät muut maat vientikieltoa häpeilemättä hyväkseen edistääkseen oman maansa vientiä ja teollisuutta. Hullun lehmän taudista tuli EU:n jäsenmaiden keskinäisen paremmuuden mittari.¹³⁰

Samoin kuin ruton aiheuttajiksi saatettiin nimetä syrjittyjä vähemmistöjä, kuten juutalaisia tai ulkomaalaisia, niin myös aids tulkittiin sen ilmaantuessa länsimaihin vähemmistön eli homoseksuaalisten miesten synnyttämäksi. Koska taudin aiheuttajaa ei heti löydetty, saatettiin päätellä, että homoseksuaalinen elämäntapa oli sairauden aiheuttaja.¹³¹ Aidsin varjolla tehtiin myös kansainvälistä mielikuvapolitiikkaa, muun muassa Neuvostoliitto piti aidsia 1980-luvun propagandassaan merkinä läntisen elämäntavan rappiollisuudesta.¹³² Hieman sama vaikutelma syntyy, kun luen Suomen ja muiden hullun lehmän taudista vapaiden maiden ilkkumista BSE-taudin saastuttamille maille, ennen kuin omasta maasta oli löydetty tautia. Muiden maiden tehotuotantoa kauhisteltiin samalla, kun kehuttiin oman maan puhtautta ja kunnollisuutta.

Aids (acquired immune deficiency syndrome, hankittu immuunipuutosoireyhtymä) tunnistettiin vuonna 1981, ja sen aiheuttaja, hi-virus (human immunodeficiency virus) löydettiin vuonna 1983. Virus vaurioittaa ihmisen immuunijärjestelmää ja se leviää seksuaaliteitse, veren välityksellä ja äidistä sikiöön. Tautiin sairastuneiden tyypillisiin oireisiin kuuluvat yleinen imusolmukkeiden suureneminen, ripuli, laihtuminen ja monet immuunipuolustuksen heikkenemisestä johtuvat tulehdus- ja kasvainsairaudet.¹³³

Aidsin pelottavuuden kannalta tärkeää on, että se pysyy pitkään piilevänä. Ennen kuin mitään oireita on ilmaantunut, on kantaja saattanut levittää virusta eteenpäin. Terveeksi itsensä tunteva ihminen voi tietämättään kantaa hi-virusta, joka vasta vuosien päästä aiheuttaa kuolettavan aidsin ja jonka myöhäisvaiheessa aivorappeutuma voi johtaa vakavaan dementiaan. Samat piirteet voi nähdä myös Creutzfeldt-Jakobin taudin uudessa muunnoksessa: satunnainen, viattomalta vaikuttava hampurilaisateria voi vuosien päästä aiheuttaa parantumattoman, dementoivan, persoonallisuuden ja ihmisyyden tuhoavan taudin.

¹³⁰ Aaltola 1999, 145–148, 197.

¹³¹ Stälström 2001.

¹³² *Helsingin Sanomat* 5.1.2001, ulkomaat.

¹³³ Vuorinen 2002, 234–235.

Luonnon kostosta puhuttiin niin hullun lehmän taudin kuin aidsinkin yhteydessä. Luonto oli kostanut ihmisen epäluonnollisen käytöksen: lehmille oli syötetty lihaluujauhoja vasten näiden luontaista ruokavaliota, ja aids oli syntynyt ihmisen luonnonvastaisesta seksuaalisesta käytöksestä. Viimeksi mainitun väitteen perusteena oli, että seksuaalisuuden tarkoitus on suvun jatkaminen, jolloin ainoa normaali sukupuolisuuden muoto on lisääntymiseen tähtäävä yhdyntä miehen ja naisen välillä.¹³⁴ Ajatus ”luonnollisesta” seksuaalisuudesta sisältyy myös monien uskontojen oppiin, jolloin homoseksuaalisuus ei riko ainoastaan luontoa vastaan, vaan se rikkoo myös Jumalaa vastaan. Susan Sontag siteeraa konservatiivipastori Jerry Falwellia, joka ilmoitti aidsin olevan ”Jumalan tuomio yhteiskunnalle, joka ei elä Hänen sääntöjensä mukaan”.¹³⁵

Aidsin löytyminen ensiksi juuri yhdysvaltalaisen homomiesten keskuudessa antoi aidsille sen sensaatiomaisen ja moralistisen luonteen. Sensaatiolehdissä tauti sai nimekseen ”mystinen homotauti” tai peräti ”homorutto”.¹³⁶ Vaikka myöhemmin selvisi, että aids on yhtä lailla niin heteroseksuaalien ja naisten kuin homoseksuaalisten miestenkin tauti, jäivät 1980-luvulla syntyneet käsitykset sitkeästi elämään. Lääketieteen historian tutkija Heini Hakosalo korostaa, että taudit, joiden mekanismeja ja parannuskeinoja ei tunneta, koetaan uhkaavina ja pelottavina, jolloin ne saattavat kasvaa myyttisiksi, koko yhteiskunnan sosiaalista ja kulttuurista perustaa jäytäväksi sairauksiksi. Sairauden myyttiset ainekset eivät kuitenkaan häviä tai muutu, vaikka sairauden biologinen perusta tunnistetaan, otetaan haltuun ja määritellään tieteellisesti.¹³⁷ Juuri näin kävi aidsille.

Kun aids tuli Suomeen vuonna 1983, pelkäsivät lääkärit tautia niin paljon, että kukaan ei halunnut hoitaa siihen sairastuneita. Hoitoon sitoutui kuitenkin Auroran sairaalan apulaisylilääkäri Juhani Lähdevirta, joka muistelee 1980-luvun ilmapiiriä:

Helsingin Yliopiston Virusopin laitoksella määräävä virologi antoi ukaasin, ettei sinne saa lähettää mitään näytteitä, joissa on hi-virusta tai edes epäillään olevan. Hammasklinikan esimies ilmoitti, ettei sinne voi ottaa hiv-potilaita, ’koska meillä on nuoria kandidaatteja’. - - - Marian sairaalan gastroenterologi kieltäytyi tekemästä skopioita ja lisäsi perään että ’oma on ongelmas, mitäs rupesit niitä hoitamaan!’¹³⁸

¹³⁴ Stälström 1995, 383–384.

¹³⁵ Sontag (1978 ja 1989) 1991, 148.

¹³⁶ Stälström 2001.

¹³⁷ Hakosalo 1997, 152.

¹³⁸ Lähdevirta 2009.

Lääkäreiden pelosta hiv-positiivisia kohtaan kertoo myös aids-ilmion historiaa homoyhteisön näkökulmasta tutkinut sosiologi Olli Stålström, jonka huomion kiinnitti ”erään turkulaisen professorin kirjoitus Suomen Lääkärilehdessä 1985, jossa hän otti esiin ajatuksen sairastuneiden eristämisestä entiseen leprasairaalaan Seilin saarelle Turun edustalle”.¹³⁹ Seilin saari ei ole mikä tahansa saari, vaan se on hyvin merkityksellinen saari tautien historiassa. Nauvossa sijaitsevalle saarelle perustettiin vuonna 1624 hospitaali lepra eli spitaalia sairastaville. Leprahoitolat perustettiin syrjäisille paikoille tartuntavaaran takia, ja olosuhteet olivat hyvin ankeat ja kurjat. Lepra pidettiin parantumattomana, joten hospitaalista ei ollut paluuta. Suomen esiteollisen ajan tartuntatauteja tutkineen Mika Kallioisen mukaan Seilin hospitaaliin 1600-luvun lopulla otetuista potilaista lähes puolet kuoli kahden vuoden kuluessa. Kun lepra alkoi vähetä, muutettiin Seilin hospitaali mielisairaalaksi vuonna 1755.¹⁴⁰

Siten ajatus lepra- ja mielisairaalan toimineesta Seilin sairaalasta aidsia sairastavien eristyspaikkana kuvastaa erinomaisesti asennetta, jolla aidsiin sairastuneisiin saatettiin suhtautua 1980-luvulla. Aidsia pidettiin homoseksuaalien tautina, ja vuoteen 1981 asti homoseksuaalisuus oli Suomen virallisessa sairausluokittelussa psyykinen sairaus. Jotkut lääketieteen oppikirjat toistivat käsitystä homoseksuaalisuuden sairausluonteesta vielä paljon myöhemminkin.¹⁴¹ Homoseksuaaliset suhteet olivat Suomessa myös rikoslain perusteella rangaistava teko vuoteen 1971 asti. Siten on varsin ymmärrettävää, että nimenomaan lääkärille on tullut mieleen ehdottaa aids-potilaiden eristämistä elinkautiseen vankeuteen jo entuudestaan mielisairaalan toimineelle saarelle. Myös lepra rinnastuu hyvin aidsiin, sillä se oli aikanaan hyvin leimaava sairaus. Sitä pidettiin synnin palkkana ja Jumalan kirouksena, jolla hän merkitsi moraaliset hylkiöt. Jo Vanhassa Testamentissa taudin uhrit suljettiin epäpuhtaina pysyvästi muiden yhteydestä. Lepra saattoi muuttaa hyvin voimakkaasti ulkonäköä, jolloin jo ulkonäkö paljasti syntisen.¹⁴²

Tähän lepran ulkonäköä muuttavaan vaikutukseen on huomiota kiinnittänyt kulttuurintutkija Susan Sontag esseissään, joissa hän pohtii sairautta vertauskuvana. Lepran kauhistuttavuus oli Sontagin mukaan siinä, että se muutti ihmisen epäinhimilliseksi, eläimelliseksi, ja muistutti kuoleman jälkeisen mätänemisen kauhuista.

¹³⁹ Stålström 2001.

¹⁴⁰ Kallioinen 2005, 46–47, 214. Hospitaali-nimestä voisi päätellä, että kyseessä oli lääketieteellistä hoitoa tarjoava hoitolaitos. Mielikuva on kuitenkin väärä, sillä leprahospitaaleissa lääkäri oli huomattavasti harvinaisempi vieras kuin kuolema, eikä niissä sielunhoidon lisäksi juuri muuta hoitoa annettu. Kallioinen 2005, 186.

¹⁴¹ Stålström 1995, 394–395.

¹⁴² Kallioinen 2005, 206.

Sen, että lepran aiheuttamat muutokset eivät tule kerralla, vaan ne etenevät, tulkitsee Sontag kertovan jatkuvasti käynnissä olevasta muutoksesta, mätänemisestä ja samalla persoonallisuuden hajoamisesta. Samanlaisia jatkuvia muutoksia Sontag näkee myös aidsia ja kuppaa sairastavien kasvoissa, jolloin näistä taudeista tulee mädännäisyyden, rappedin ja saastumisen vertauskuvia.¹⁴³

Kuten edellisessä luvussa esitin, voi *Helsingin Sanomien* hullun lehmän tautia kuvittaneet pääkallojen kuvat tulkita kuoleman symboleiksi länsimaisen kuvataideperinnön kautta. Pääkalloaiheilla on kuvitettu myös ruttoa ja aidsia, sillä kaikkia näitä kolmea tautia yhdistää kuolema ja kuolemanpelko. Ne ovat tauteja, joista ei parannuta.

Mustan surman seurauksiin kuului 1300-luvun lopulla virinnyt voimakas kuolemankultti, joka ilmeni muun muassa kuolemantanssia esittävinä kuvina. Kuolemantanssi kuvattiin usein pitkänä panoraamana, jossa vuorottelivat kuoleman lähettäjä sekä eri ikäiset ja säätyiset ihmiset toisiaan käsistään kiinni pitäen. Tarkoituksena oli korostaa kaikkien ihmisten tasa-arvoisuutta kuoleman edessä. Kulttuurihistorioitsija Johan Huizingan mukaan varhaisimmissa kuvauksissa ihmisiä elämästä noutamaan tulleilla hahmoilla oli luinen pääkallo, mutta heidän vartalonsa olivat vain osittain maatuneet, vatsanahka veitsen viillolla avattuna. 1500-luvulta lähtien kuolemaan kutsuttujen tanssittajiksi tulivat kuoleman vertauskuviksi muuttuneet luurangot.¹⁴⁴ Taidehistorioitsija Annika Waenerberg on tosin kiinnittänyt huomiota siihen, että musta surma päättyi jo 1300-luvun puolivälissä, mutta kuolemantanssiaiheiden huippukausi kuvataiteessa oli vasta 1400-luvun toisella puoliskolla.¹⁴⁵

Tätä ajallista ristiriitaa mustan surman ja kuolemantanssiaiheiden välillä lääkäri ja lääketieteen historian tutkija Arno Forsius selittää arvelemalla, että tanssin ja kuoleman kutsun yhdistymiseen saattoi vaikuttaa tanssihulluudeksi kutsuttu keskiaikaisen joukko-psykoosin muoto. ”Tanssihullut” kiersivät kaupungista toiseen, ja torille saavuttuaan he tanssivat tuntikausia uupumukseen saakka. Yhtenä selityksenä tanssihulluudelle Forsius ehdottaa ergotismia eli torajyvämyrkytystä. Sateisina vuosina ruis saattoi olla torajyvien saastuttamaa, jolloin torajyvämyrkytykset olivat tavallisia. Torajyvissä olleet hallusinaatioita aiheuttavat alkaloidit olisivat innostaneet ihmiset hyppimään ja pomppimaan ”kuin mielettömät”.¹⁴⁶ Tämäkin selitys yhdistää kuolemantanssiaiheet hullun lehmän tautiin:

¹⁴³ Sontag (1978 ja 1989) 1991, 61–62, 129–130.

¹⁴⁴ Huizinga (1919) 2000, 190–191.

¹⁴⁵ Waenerberg 1999, 255.

¹⁴⁶ Forsius 1994; Waenerberg 1999, 250, 255.

hulluksi voi tulla syömällä, jos sekä hullun lehmän tauti että tanssihulluus johtuivat saastuneen ravinnon syömisestä.

Kuolemantanssiaiheista alkoi 1500-luvulla eriytyä yhtä ainoaa tanssivaa paria esittävät kuvat. Tyttö ja kuolema -aiheesta tuli yksi suosituimmista pareista. Näissä kuvissa kuolema käy häikäilemättä kauniin, nuoren ja viattoman tytön kimppuun. Tosin Annika Waenerberg pohtii, onko kuvien tyttö täysin viaton tapahtuneeseen, sillä joissain kuvissa on voimakas seksuaalinen lataus tytön ja miespuolisen kuoleman välillä. Näissä kuvissa Waenerberg näkeekin opetuksen: synnin palkka on kuolema.¹⁴⁷

Tyttö ja kuolema -aiheet siirtyivät myöhemmin kupan ja aidsin kuvastoon. Tosin kuoleman rooliin vaihtui tyttö, ja viaton vieteltävä oli mies tai nuorukainen. Kun aidsia ei enää 1980-luvun lopulla pidetty ainoastaan homoseksuaalien tautina, tuli naisista taidehistorioitsija Lionello Puppin mukaan ”koko turmeluksen ja tartunnan aiheuttajan henkilöitymiä”. Vuonna 1987 yhdysvaltalaisessa lehdessä julkaistiin pilapiirros, jonka otsikona oli *Death for sale*. Tiiliseinään piirrettyjen kirjainten AIDS alla oli neljä prostituotua vähissä vaatteissa ja viettelevissä asennoissa, mutta pään paikalla ei ollutkaan kasvot vaan pelkkä pääkallo. Puppi yhdistää tämän kuvan 1500-luvulla julkaistuun syfiliksestä eli kupasta tehtyyn kuvaan, jossa paheellinen nainen viettelee puolustuskyvyttömän nuorukaisen. Naisen suloiset kasvot ovat kuitenkin vain naamio, joka kätkee pääkallon kaamean ja kuolettavan irvistyksen.¹⁴⁸

Yleensä taudit tulevat aina muualta. Kun kuppa – tauti, joka antoi aidsille paljon siihen liittyviä mielikuvia – alkoi levitä Euroopassa 1400-luvun lopulla, kutsuivat ranskalaiset sitä napolintaudiksi, puolalaiset saksantaudiksi ja useimmat ranskantaudiksi. Monet aikalaiset pitivät koko tautia Kolumbuksen tuliaisena Amerikan mantereelta.¹⁴⁹ Myös musta surma tuli Eurooppaan Aasiasta, ja monia myöhempiä ruttoepidemioita pidettiin aina vieraiden kulkijoiden tuomina. Vaikka aids tuli julkisuuteen yhdysvaltaisten valkoisten homomiesten tautina, alettiin varsin pian selittää, että tauti kuitenkin oli kotoisin Afrikasta – ”mustasta maanosasta”, kuten Susan Sontag toteaa. Sontag huomauttaakin, että hyvin usein ulkomaalaisuuteen ja sairauteen liittyvät kuvitelmat kytkeytyvät toisiinsa, ja erityisesti aidsin synnystä kertovat oletukset vahvistivat vanhastaan tuttuja stereotyyppioita mustien eläimellisyydestä ja seksuaalisesta holtittomuudesta.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Waenerberg 1999, 256.

¹⁴⁸ Puppi 2004, 67.

¹⁴⁹ Kallioinen 2005, 66–67.

¹⁵⁰ Sontag (1978 ja 1989) 1991, 136, 139–140. Afrikkalaisiin liitetystä ennakkoluuloista ja stereotyyppioista

Tähän tautien muualta tulon perinteeseen verrattuna hullun lehmän taudin synty oli brittien kannalta kiusallinen. Se oli syntynyt Britanniassa ilman, että asiasta pystyi syyttämään ketään muuta kuin oman maan asukkaita, jotka olivat jauhaneet tautisia lampaan aivoja lehmien rehun joukkoon. Muut maat sen sijaan muistivat korostaa taudin brittialkuperää. Brittitutkijoita asia ilmeisesti vaivasi niin paljon, että vuonna 2005 Alan ja Nancy Colchester julkaisivat uuden teorian hullun lehmän taudin synnystä.

Colchestereiden mukaan 1960- ja 1970-luvuilla Intian niemimaalta tuotiin Britanniaan satojatuhansia tonneja valkuaismassaa. Intialaiset talonpojat ja pienet liikeyritykset saivat tuloja keräämällä eläinten luita ja muuta kudosta jauhatuksi ja vientiin. Vähemmän puhdas osa oli tarkoitettu lannoitteeksi ja puhtaampi rehuksi, mutta sekä Intiassa että Britanniassa samat firmat kehittivät kumpaakin tuotetta, jolloin saattoi tapahtua sekaannuksia. Osa raaka-aineesta kerättiin joista, kuten Gangesista, johon hindut haluavat päästä kuoltuaan. Gangesiin on ollut tarkoitus heittää tuhkat, mutta köyhällä kansalla ei ollut varaa riittävään polttorovioon, ja siksi riitti symbolinen polttaminen. Kirjoittajat mainitsevat, että Intiassa Creutzfeldt-Jakobin tautiin kuolleiden määrästä ei juuri ole tietoja, mutta luultavaa on, että vuosittain satoja ihmisiä sairastuu sen eri muotoihin ja kuolee. Loppupäätelmä oli, että Creutzfeldt-Jakobin tautiin kuolleita ihmisiä on syötetty brittinaudoille, jotka tätä kautta sairastuivat hullun lehmän tautiin.¹⁵¹

Intialaiset raivostuivat Colchestereiden väitteistä. Intian kansallisen neurotieteiden instituutin tutkijat Shankar ja Satishchandra vastasivat brittitutkijoiden kirjoitukseen, että nämä olivat luoneet teoriansa aivan liian heppoisten olettamusten varassa. Ensinnäkin CJD:n esiintyvyys Intiassa on paljon pienempi kuin Euroopassa, mikä olisi ollut luettava Shankan ja Satishchandran kansainvälisissä julkaisuissa esittämien lukujen pohjalta. Toiseksi, suurin osa hinduista ei heitä osittain palaneita ruumiita Gangesiin, vaan Colchestereiden luulo perustuu joihinkin totuutta vääristäviin mielikuviin. Kolmanneksi, Intiassa ei ollut tavattu yhtään hullun lehmän tautia tai lampaan scrapieta. Neljänneksi, Intiasta vuosina 1960–1980 viedyn lihan tai lihaluujauhon määrää tai tapaa miten sitä tehtiin ei voi mistään lähteistä tarkistaa. Loppulauseenaan intialaistutkijat kehottivat muita tutkijoita toimimaan varovasti esittäessään olettamuksia tällaisesta taudista, jolla on niin suuria maantieteellisiä, kulttuurisia ja uskonnollisia merkityksiä.¹⁵²

ks. myös Kaartinen 2004.

¹⁵¹ Colchester & Colchester 2005, 856–861.

¹⁵² Shankar & Satishchandra 2005, 790–791.

Spekulaatiot hullun lehmän taudin synnystä päättyivät tähän, ja virallisissa lähteissä hullun lehmän taudin syyksi esitetään ainoastaan brittilampaiden teurasjätteen syöttö lehmille. Tilanne on erikoinen, sillä eurooppalaiset olivat tottuneet siihen, että huomattavaa tuhoa ja vakavia seurauksia aiheuttavat taudit ja epidemiat olivat aina tulleet Eurooppaan muualta.

Taudit eivät ole mielikuvatasolla samanlaisia, vaikka ne tappavuudeltaan olisivatkin. Esimerkiksi vuosina 1918–1920 riehuneeseen influenssapandemiaan, espanjantautiin, kuoli arviolta 30–50 miljoonaa ihmistä. Se on enemmän kuin mustaan surmaan kuolleiden määrä.¹⁵³ Silti influenssa ei luo kauhun mielikuvia ja pelkoja samalla lailla kuin puheet rutosta tai aidsista. Se, että hullun lehmän tautia verrattiin juuri aidsiin ja ruttoon, johtui monista samoista miellelyhtymistä näiden kolmen taudin välillä. Rutto saattoi olla Jumalan rangaistus ihmisten synneistä, aids luonnon tai Jumalan rangaistus luonnottomasta homoseksuaalisuudesta ja hullun lehmän tauti luonnon kosto ihmisen ahneudesta.

Kaikkien kolmen taudin aiheuttaja oli aluksi tuntematon, mikä teki niistä pelottavia ja salaperäisiä. Ne olivat tappavia tauteja, jolloin kuolemanpelot ja kuoleman kuvat, pääkalлот ja luurangot, liitettiin niihin. Tautien taudinkuva oli myös kammottava aiheuttaessaan joko ruumiiseen mätänemismuutoksia tai tylsistyttyään potilaan aivot. Taudit lietsoivat myös vihaa vähemmistöjä tai ulkomaalaisia kohtaan mahdollistaen karanteeni-, eristämisen- ja vientikiellot sekä mielikuvapolitiikan käymisen oman maan tai oman ryhmän paremmuuden korostamiseksi.

¹⁵³ Linnanmäki 2005, 10.

4. ASIANTUNTIJAT MÄÄRITTELEVÄT HULLUN LEHMÄN TAUTIA

4.1. Lääkärit varovaisia lausunnoissaan

Lääketieteen asiantuntijana *Helsingin Sanomat* käytti useimmiten Helsingin yliopiston neuropatologian professori Matti Haltiaa. Kun tieto hullun lehmän taudin tarttumisesta ihmisiin julkaistiin maaliskuussa 1996, haastatteli lehti ensimmäiseksi juuri Haltiaa:

Suomalaiset asiantuntijat rauhoittelevat ihmisiä turhaan pelkäämästä hullun lehmän taudin (BSE) tarttumista ihmiseen ja sen mahdollisesti aiheuttaman Creutzfeldt-Jakobin (CJD) taudin leviämistä. Professori Matti Haltia Helsingin yliopistosta uskoo, että jos hullun lehmän tauti yleensä aiheuttaa Creutzfeldt-Jakobin tautia ihmisessä, on tarttuminen ruuan välityksellä hyvin harvinaista. - - - 'Onko kyse taudinmäärityksen kehittymisestä vai taudin todellisesta lisääntymisestä, on selvittämättä', professori Haltia sanoo.¹⁵⁴

Haltian kommentit kuulostavat kovin varovaisilta ja jopa epävarmoilta: hullun lehmän tautia ei kannata pelätä, koska on mahdollista, että se ei aiheuta Creutzfeldt-Jakobin tautia. Itse asiassa Haltian mielestä ei ollut varmaa, onko Creutzfeldt-Jakobin tauti edes lisääntynyt, sillä kysehän saattoi olla siitä, että tauti vain näytti lisääntyneen parantuneiden taudinmääritysmenetelmien takia.

Viikon kuluttua ensiuutisoinnista *Helsingin Sanomat* analysoi kuluneen viikon päätutusta näin: ”Hullusta lehmästä tuli viime viikon mediatapahtuma. - - - Suomessa keskustelu hullusta lehmästä meni tuttua rataa. Ensin kaivettiin esiin tutkijat, jotka eivät tienneet mitään koko taudista.”¹⁵⁵ Lehden kommentti tietämättömistä tutkijoista viittaa selvästi Haltiaan. Koska lukijat ja myös lehden toimittajat haluavat yksiselitteisiä ja varmoja mielipiteitä, Haltian vastaukset eivät selvästi tyydyttäneet jutun kirjoittajaa.

Professori Haltian varovaiset lausunnot eivät kuitenkaan johtuneet tietämättömyydestä, vaan siitä, että hän tiesi erittäin paljon prionitaudeista ja niiden senhetkisestä tutkimustilanteesta. Haltia (s.1939) on tutkinut Creutzfeldt-Jakobin tautia 1960-luvulta lähtien ja on yksi maailman johtavista vanhuuden dementiaa aiheuttavien keskushermostotautien tutkijoista. Eräs hänen monista tutkimustuloksistaan on perinnöllistä Creutzfeldt-Jakobin tautia potevan laajan suvun löytäminen.¹⁵⁶

¹⁵⁴ *Helsingin Sanomat* 23.3.1996, kotimaa.

¹⁵⁵ *Helsingin Sanomat* 1.4.1996, nimiä tänään.

¹⁵⁶ *Duodecim* 1/2002, 13.

Itseoikeutettuna huippuasiantuntijana Haltia kirjoitti lääketieteen aikakauskirja *Duodecim* vuonna 1997 katsauksen Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta muunnoksesta:

Runsaan vuoden aikana on lääketieteellisessä ja päivälehdissä noussut epätaivallisen voimakas kohu Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta muunnoksesta - - - Ttilanne on ollut yllättävä, koska toinen laajalle levinnyt ja epidemioittain esiintyvä prionitauti lampaiden skrapia ei näytä siirtyneen ihmiseen vuosikymmenien seurannan aikana.

Uusien CJD-tapausten tehostettu seuranta on ollut käynnissä 1990-luvun alusta Britanniassa ja eräissä muissa EU-maissa. On ilmeistä, että NVCJD:n löytöminen perustui seurantaorganisaation toimintaan. CJD:n esiintymistä Suomessa on seurattu 1970-luvulta lähtien (Kovanen ja Haltia 1988, Kovanen 1993) ja seurannan tuloksena kuvattiin mm. uusi vallitsevasti periytyvä CJD:n muoto, joka pohjautuu pistemutaatioon prioniproteiinigeenissä (Haltia ym. 1979, Goldferb ym. 1991). Myös tämä periytyvä CJD on siirrostettavissa koe-eläimiin, alkaa usein alle 50 vuoden iässä, kestää tavanomaista pidempään, eikä potilailla ilmene sporadiselle CJD:lle tunnusomaisia EEG-löydöksiä.¹⁵⁷

Haltia aloittaa kirjoituksensa puhumalla ”kohusta”. Jo kohu-sanana valinta tarkoittaa, että nyt puhutaan jostain, joka ei olisi ansainnut näin suurta huomiota. Olihan jo vuosikymmeniä seurattu lampaan skrapia (scrapie) eikä ollut havaittu sen siirtyvän ihmiseen. Lampaan scrapien ja ihmisen CJD:n yhteyttä oli seurattu kymmenien vuosien ajan sen takia, että taudit aiheuttavat samanlaisia muutoksia niin lampaan kuin ihmisen aivoissa. Oli selvää, että tautien samankaltaisuus johdatti tutkijat kysymään, voisiko lampaan aivotauti tarttua ihmiseen. Se jo tiedettiin, että scrapie tarttui lampaasta toiseen ja CJD ihmisestä toiseen. Samanlaisin aivomuutoksin esiintyvien tautien mahdollista yhteyttä toisiinsa oli siis epäilty jo paljon ennen hullun lehmän taudin ilmenemistä.

Mielenkiintoista Haltian kirjoituksessa on hänen rivien välistä luettava arvelunsa: entä jos Britannian uusi Creutzfeldt-Jakobin taudin muunnos onkin sama tauti, jonka hän itse oli keksinyt jo vuosia aiemmin? Haltia kirjoittaa, että CJD:n esiintymistä on seurattu Suomessa jo 1970-luvulta alkaen, ja seurannan ansiosta oli kuvattu uusi vallitsevasti periytyvä CJD:n muoto. Lääketieteen kirjoittamisen konventioita noudattaen Haltia puhuu uuden taudin löytymisestä passiivissa, vaikka kyseessä oli nimenomaan hänen oma löytönsä. Brittien löytämän, hullun lehmän taudista alkunsa saaneen CJD:n uuden muunnoksen tuntomerkit sopivat häkellyttävän hyvin Haltian ”omaan” tautiin: se on siirrostettavissa koe-eläimiin, alkaa nuorena, kestää pidempään kuin tavanomainen CJD eikä kummassakaan taudissa ole CJD:lle tyypillisiä aivosähkökäyrämuutoksia.

¹⁵⁷ *Duodecim* 17/1997, 1627.

Vaikka lampaan scrapien ja ihmisen CJD:n välillä ei ollut löydetty yhteyttä, oli Yhdysvalloissa jo 1970-luvulla kielletty scrapie-tiloilta tulevan lampaanlihan käyttö ihmisravinnoksi, koska ei voitu sulkea pois mahdollisuutta, että tauti tarttuisi ihmiseen Creutzfeldt-Jakobin tautina.¹⁵⁸ Siten on ymmärrettävää, että heti kun hullun lehmän tautia alkoi esiintyä, kysyivät tutkijat, voisiko se tarttua ihmiseen. Näistä aiemmista epäilyksistä ja tutkimuksista *Helsingin Sanomat* ei puhu mitään. Joko Haltia ei ollut pitänyt tärkeänä sen sanomista tai sitten haastattelija ei ollut pitänyt tärkeänä sen kirjoittamista lehteen.

Haltia viittaa kirjoituksessaan brittien vuonna 1990 aloittamaan hullun lehmän taudin ja CJD:n välisen yhteyden seurantaan tutkimukseen. Uusia CJD-tapauksia oli seurattu erityisesti sen takia, että voitiin tutkia epidemiologisesti niiden mahdollista yhteyttä hullun lehmän tautiin. Oli luonnollista, että tällainen seuranta tutkimus aloitettiin – olihan scrapien ja CJD:n välistä mahdollista yhteyttä seurattu jo kymmeniä vuosia. Tästä seuranta-tutkimuksesta löydän *Helsingin Sanomista* vain yhden ainoan maininnan, ja sekin on vasta vuodelta 2001. Sanomalehtijutuista kuitenkin saa sen kuvan, että juuri vuonna 1996 tutkijoille olisi ensimmäisen kerran tullut mieleen, että eläinten aivotaudit voisivat tarttua ihmiseen. Sen sijaan Haltian *Duodecimissa* julkaistun artikkelin mukaan nimenomaan vuodesta 1990 alkanut erityisen tarkka seuranta olisi johtanut Creutzfeldt-Jakobin taudin uuden variantin löytymiseen tai keksimiseen.

Tuo yksi *Helsingin Sanomien* maininta seuranta-tutkimuksesta löytyy Creutzfeldt-Jakobin taudin uuden muodon löytäneen edinburghilaisen neuropatologian professorin James W. Ironsiden haastattelusta.¹⁵⁹ Ironside oli ollut mukana julkaisemassa vuonna 1996 tutkimusta, joka osoitti hullun lehmän taudin voivan tarttua ihmiseen.¹⁶⁰ Tammi-kuussa 2001 Ironside kertoi, että myöhemmissä tutkimuksissa tämä tulos on vahvistettu, ja tiedeyhteisö alkoi pitää osoitettuna, että CJD:n uuden muunnoksen aiheuttaja on sama kuin hullun lehmän taudin aiheuttaja:

’Meidän oli ryhdyttävä tutkimaan, oliko näillä nuorilla mahdollisesti jokin geneettinen poikkeama.’ - - - He [tutkijat] päättelivät, että uudet tapaukset poikkesivat Britanniassa ja myös muualla maailmassa aiemmin havaituista CJD-tapauksista.- - - Ryhmä piti CJD:n uuden muunnoksen todennäköisim-

¹⁵⁸ Zwanenberg & Millstone 2005, 76.

¹⁵⁹ *Helsingin Sanomat* 7.1.2001, sunnuntai.

¹⁶⁰ Will et al. 1996. Tutkimus ei selvästi ollut *Helsingin Sanomien* toimittajalle tuttu, koska hän kirjoitti CJD-seurantaryhmän johtajan nimen muodossa R. G. Gill, vaikka oikea nimi on R. G. Will. Tämä on juuri se tutkimus, josta koko hullun lehmän taudin paniikki lähti liikkeelle, ja tämä on ainoa kerta, kun *Helsingin Sanomat* mainitsi tutkimuksen tekijöiden nimiä.

pänä selityksenä potilaiden altistumista hullun lehmän taudille. Myöhemmissä tutkimuksissa tämä osoittautui todeksi.¹⁶¹

Ironside kertoi, että heti ensimmäiseksi seurantaryhmä oli epäilty, olisiko nuorilla CJD:n uuteen muunnokseen sairastuneilla ollut jokin geneettinen poikkeama. Matti Haltian löytämä geneettinen CJD muistutti niin paljon tätä uutta varianttimuotoa, että ajatus tuli muidenkin kuin Haltian mieleen. Brittitutkijoiden loppupäätelmä kuitenkin oli, että kyseessä oli uusi tauti, ja tämä uusi tauti johtui BSE-lihan syömisestä.

Professori Ironsiden tapaiset haastateltavat ovat mieluisia sanomalehdille, koska he ovat varmoja sanomisistaan. Professori Haltia sen sijaan oli epäluuloinen vielä joulukuussa 2001, kun Suomesta oli juuri löytynyt ensimmäinen hullun lehmän tautiin sairastunut lehmä. Haltian mukaan BSE:hen sairastuneiden nautojen lihasta tai maidosta ei siihen mennessä ollut löydetty tartunnan aiheuttajia eikä BSE:n ja Creutzfeldt-Jakobin taudin uuden muunnoksen välistä yhteyttä ollut aukottomasti todistettu.¹⁶² Haltian epäluulo johtui muun muassa *British Medical Journal* -lehdessä julkaistusta skottitutkija George Ventersin artikkelista, jonka mukaan oli syytä perusteellisesti epäillä selvänä pidettyä hullun lehmän taudin ja CJD:n uuden muodon välistä yhteyttä. Ventersin mukaan todisteet eivät täyttäneet syy ja seuraus -suhteen tieteellisiä vaatimuksia eikä epidemiologinen aineisto kestänyt vertailua.¹⁶³

Viestinnän tutkija Esa Väliiverrosen mukaan journalismille on tyypillistä niin sanotun ”kovan uutisen” perinne: uutinen on sitä parempi mitä varmemman ja aukottoman yksiselitteisen kuvan todellisuudesta se antaa.¹⁶⁴ Tätä ajatusta vasten on ymmärrettävää, että Haltian varovaiset lausunnot eivät antaneet mahdollisuuksia ”hyviin” otsikoihin. Koska Haltia tiesi niin paljon prionitaudeista, hän tiesi myös sen, miten vähän hullun lehmän taudin ja CJD:n uuden muunnoksen välisestä yhteydestä tiedettiin. Siksi Haltian kommentit olivat varovaisia, mikä näytti sanomalehdessä tietämättömyydeltä. Julkisuus asettaa tieteelle ja tutkimukselle suuria ja osin ristiriitaisia odotuksia, kun se toisaalta odottaa tutkijoiden reagoivan nopeasti uusiin tilanteisiin sekä varoittavan kansalaisia ja päätöksentekijöitä tulevista vaaroista, mutta toisaalta vaatii tutkijoilta varmaa tietoa, jonka saamiseen kuluu aikaa.

¹⁶¹ *Helsingin Sanomat* 7.1.2001, sunnuntai.

¹⁶² *Helsingin Sanomat* 8.12.2001, kotimaa.

¹⁶³ Venters 2001, 858–861.

¹⁶⁴ Väliverronen 1996, 152.

Vaikka *Helsingin Sanomat* ei saanutkaan professori Haltialta toivomiaan varmoja lausuntoja, esiintyi Haltia lehdessä useita kertoja – olihan hän kuitenkin ihmisten prionitautien korkein auktoriteetti. Väliverronen toteaa, että lehtien käyttämät tieteelliset asiantuntijat eivät välttämättä valikoidu tieteellisten ansioidensa perusteella, vaan tällaisen lehdissä esiintyvän asiantuntijan aseman saavuttaminen riippuu erityisesti tutkijan halusta ja kyvystä esiintyä julkisuudessa.¹⁶⁵ Tässä tapauksessa voi olla niin, että harvinaisten prionitautien asiantuntijoiden määrä oli niin pieni ja Haltian asema niin kiistaton, että mahdolliset muut, joilta lehti pyysi haastattelua, kieltäytyivät ja pyysivät kääntymään Haltian puoleen. Tähän viittaisi se, että yleensä kun *Helsingin Sanomat* oli tarvinnut asiantuntijahaastattelua tarttuvista kansanterveyttä uhkaavista taudeista, se oli kääntynyt Kansanterveyslaitoksen infektioepidemiologisen osaston johtajan professori Pauli Leinikin puoleen.¹⁶⁶ Hullun lehmän tautia Leinikki sen sijaan kommentoi vain kaksi kertaa, marras- ja joulukuussa 2000.¹⁶⁷

Minkä takia *Helsingin Sanomat* sitkeästi haastatteli professori Haltiaa, vaikka se olisi voinut saada muista lähteistä varmemman tuntuisia ja ”kovempia” uutisia? Tieteellä ja tutkimuksella on yhteiskunnassa ja journalismin tietolähteenä erityinen asema, sillä joukkoviestimissä tiede esitetään usein erityisen luotettavan ja varman tiedon lähteenä. Tutkijoihin voi myös luottaa eri tavalla kuin virkamiehiin ja poliitikkoihin.¹⁶⁸ Tutkijat edustavat luotettavaa tietoa ja totuutta, kun taas poliitikot tekevät politiikkaa virkamiesten noudattaessa ministerinsä linjauksia. Siten yliopiston neuropatologian professorin kantaa asiassa ei voinut jättää kysymättä, vaikka odotettavissa olikin vain varovaisia ja jopa epävarmoja vastauksia.

Entä miksi neuropatologian professoreiden Ironsiden ja Haltian kommentit *Helsingin Sanomille* olivat kovin erilaisia? Eikö tiedeyhteisö muodosta yhtenäisen toimintakentän, jossa puolueettomat asiantuntijat yhdessä arvioivat tutkimusten luotettavuutta tarkoin ja kehittynein menetelmin, niin että totuudeksi hyväksyty väittämä on tietyllä hetkellä koko tiedeyhteisön mielestä sen hetkinen totuus? Ei asia niin ole, sillä tutkijatkin kilpailevat näkyvyydestä ja huomiosta. James W. Ironsille Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta muunnoksesta noussut kohu oli merkinnyt suurta elämänmuutosta. Taudin tärkeimpänä

¹⁶⁵ Väliverronen 1996, 154–155.

¹⁶⁶ Ks. esim. Leinikin lausunnot *Helsingin Sanomissa* poliosta 21.3.1995, aidsista 10.10.1995, EHEC-kolibakteerista 12.7.1997, listeriasta 24.2.1999, huumeiden käyttäjien C-hepatiitista 14.1.2000, tuhkarokon ja allergioiden yhteydestä 19.1.2000, tuberkuloosista 19.4.2000, punkkien levittäjästä aivokuumeesta 20.6.2001 sekä myyräkuumeesta 23.1.2002.

¹⁶⁷ *Helsingin Sanomat* 21.11.2000, kotimaa; 2.12.2000, vieraskynä.

¹⁶⁸ Väliverronen 1996, 151–152.

asiantuntijana hänestä oli tullut kysytty neuvonantaja ja esitelmöitsijä, ja *Helsingin Sanomien* tekemä juttukin liittyi siihen, että Ironside oli tulossa pitämään esitelmää Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta muunnoksesta Helsinkiin Lääkäripäiville.¹⁶⁹ Menestystarinnan keksijän voi olla vaikea muuttaa mielipidettään, jos se merkitsisi paluuta juhlaesitelmän pitäjämästä tavalliseksi rivitutkijaksi.

Matti Haltian kommenttien lisäksi *Helsingin Sanomissa* oli hyvin vähän muiden lääkäreiden haastatteluja. Myös *Suomen Lääkärilehdessä* prionitaudeista on useimmiten kirjoittanut juuri Haltia. Mielenkiintoinen poikkeus on lääkäri Mikko Paunio referoidessaan tutkimusta, jossa esitettiin teoria hullun lehmän taudin synnystä. Taudinhan arvellaan syntyneen, kun naudoille syötettiin scrapieta sairastavien lampaiden teurasjätettä. Teorian mukaan syynä siihen, että scrapie juuri 1980-luvulla siirtyi nautakarjaan, pidetään sitä, että tuolloin lihaluujauhon tekoprosessi muuttui kohonneen energian hinnan ja tiettyjen orgaanisten liuottimien käytön lopettamisen takia.¹⁷⁰ Paunio referoi tähän johtopäätökseen päätyntä tutkimusta ja ottaa samalla kantaa kemikaalien käyttöön:

Tutkijat päätyivät siihen, että energian hinnan nousu sekä tiukentunut kansanterveydellisesti motivoitu kemikaalivalvonta olivat syynä siihen, että tärkeiden orgaanisten liuottimien käyttö lopetettiin. Orgaaniset liuottimet olisivat puolestaan estäneet prionien siirtymisen lehmiin. Kemikaalihysterian lietsonta on aiheuttanut muitakin epidemioita, joista tarkimmin on dokumentoitu (esim. *Nature* 1991;354:255) kloorauksen lopettamisen myötä syntynyt koleraepidemia Etelä-Amerikassa. Siinä yli 300 000 ihmistä sairastui ja 3 516 ihmistä kuoli.¹⁷¹

Paunio tulkitsee tutkimusta niin, että orgaanisten liuottimien käyttö lihaluujauhon valmistuksessa olisi estänyt lampaan scrapien aiheuttajaprionin siirtymisen lehmiin. Liuottimien käytön lopettaminen ei kuitenkaan johtunut rehuntekijöiden ahneudesta vaan sen oli kieltänyt kansanterveydestä huolestunut kemikaalivalvonta. Valvonnan tiukkeneminen puolestaan johtui ”kemikaalihysterian lietsonnasta”, joka oli aiheuttanut myös tuhansien ihmisten kuoleminen koleraan. Kolera oli päässyt valloilleen, kun oli hysteerisesti pelätty veden klooraukseen käytettyä kemikaalia ja lopetettu sen käyttö kohtalokkain seurauksin. Paunion tulkinnan mukaan syyppää hullun lehmän tautiin olikin kemikaalien hyötyjä ymmärtämätön vauhko kuluttaja eikä suinkaan ahne tuottaja.

¹⁶⁹ *Helsingin Sanomat* 7.1.2001, sunnuntai.

¹⁷⁰ Nathanson et al. 1997, 959–969.

¹⁷¹ *Suomen Lääkärilehti* 26/1997, 2966.

Vaikka vuosia kestänyt mielenkiinto hullun lehmän tautia kohtaan johtui nimenomaan siitä, että tauti voi tarttua naudoista ihmisiin, olivat ihmisten hoidosta vastaavat lääkärit sivuosassa *Helsingin Sanomien* jutuissa. Lääkäreitä asiantuntijoina kyllä arvostettiin, mutta koska heidän varovaisista lausunnoistaan ei saanut varmoja uutisia, eivät jututkaan voineet olla erityisen näyttäviä. Kiintoisaa on, että eniten äänessä olleesta professori Matti Haltiasta ei ollut lehdessä yhtään kuvaa. Omissa ammattilehdissään lääkärit pitivät hullun lehmän taudista syntynyttä kohua liioiteltuna, ja ehkä myös koko tautia hyssäteristen kuluttajien aiheuttamana.

4.2. Eläinlääkärit korostavat hallintaa

Eläinlääkärit esiintyivät *Helsingin Sanomien* hullun lehmän tautia käsittelevissä jutuissa useimmiten virkamiehen roolissa. Vaikka Väliiverroksen mukaan virkamiehet eivät ole journalismin tietolähteenä yhtä luotettavia asiantuntijoina kuin tutkijat, käytti *Helsingin Sanomat* heitä ahkerasti haastateltavina. Eläinlääkärivirkamiehet toimivat maa- ja metsätalousministeriössä, joka vastasi eläintautien vastustuksesta ja elintarvikehygieniasta.¹⁷² Kuitenkin osaston eläinlääkäreitä saattoi verrata asiantuntijoina tutkijoihin, koska heillä oli perinteisesti ollut varsin itsenäinen asema eläintautien torjunnassa.¹⁷³ Monet osaston virkamiehistä olivat myös tieteellisesti hyvin perehtyneitä elintarvikeeturvallisuuskysymyksiin; esimerkiksi osaston osastopäällikkönä vuosina 1998–2002 toimineen eläinlääkäri Jaana Husu-Kallion väitöskirja käsitteli *Listeria*-bakteerin aiheuttamien ruokamyrkytysten epidemiologiaa.¹⁷⁴

Vuoden 2000 lopulla ja vuoden 2001 alussa *Helsingin Sanomat* väitteli kiivaasti palstoillaan maa- ja metsätalousministeriön kanssa. Ministerin ja virkamiesten mielipiteitä julkaistiin haastattelujen muodossa eri uutispalstoilla, ja näissä jutuissa lehti ei esittänyt asiasta omaa mielipidettään. Sen sijaan lehden kanta tuotiin esiin pääkirjoituksissa. Vaikka hullun lehmän tautitapaukset Britanniassa olivat vähentyneet, ne lisääntyivät muualla Euroopassa. Sen takia EU:n eläinlääkintäkomitea päätti vaatia jäsenmailtaan lisää testejä teurasnaudoille, ja EU:n komissio ehdottikin kaikkien vanhojen nautojen testaamista.

¹⁷² Maa- ja metsätalousministeriön osasto, jossa eläinlääkintä- ja elintarvikeasioita hoidettiin, oli nimeltään eläinlääkintöosasto vuoteen 1993 asti, vuosina 1993–2001 se oli nimeltään eläinlääkintä- ja elintarvikeosasto ja vuodesta 2001 alkaen elintarvike- ja terveysosasto.

¹⁷³ Berger 1992, 65.

¹⁷⁴ Suomen eläinlääkäreiden nimikirja *Suomen eläinlääkärit 2008*, 106.

Maa- ja metsätalousministeri Kalevi Hemilän mielestä oli ”hullua” testata Suomen nautoja, koska Suomessa ei ole ollut hullun lehmän tautia, ja testaaminen maksaisi kymmeniä miljoonia markkoja. Myös ministeriön virkamies suhtautui lehden haastattelussa kriittisesti ajatukseen lisätä nautatestejä.¹⁷⁵ Näihin kommentteihin lehti vastasi pääkirjoituksensa: ”Jotta epidemiasta päästäisiin joskus kokonaan eroon, EU:n kaavailemat nautatestit ovat välttämättömiä.”¹⁷⁶

Kinastelu maa- ja metsätalousministeriön ja *Helsingin Sanomien* välillä jatkui. Ministeriön eläinlääkintä- ja elintarvikeosaston osastopäällikkö Jaana Husu-Kallio kommentoi:

Suomi vastusti EU:n eläinlääkintäkomiteassa päätöstä kaikkien vanhojen teurasnautojen testaamisesta, koska BSE:tä ei ole löytynyt Suomesta. ”Teemme Suomessa varmasti sen, mitä tarvitaan kuluttajan turvallisuuden takaamiseksi. Mutta kaikkien vanhojen nautojen testaaminen on ylilyönti, jolla ei käytännön tuloksia paranneta Suomen kaltaisessa maassa. Panoksen pitäisi olla suhteessa tuloksiin”, Husu-Kallio perustelee äänestyspäätöstä.¹⁷⁷

Ja lehti vastasi:

Viranomaisten on turha vedota kustannuksiin, pitkäaikaiseen käytäntöön ja vastaaviin seikkoihin, sillä todellisuus on se, miltä se näyttää, eivätkä kuluttajat enää hyväksy entisiä menetelmiä. Myös Suomen viranomaiset ovat käyttäytyneet osin oudosti. Päällimmäisenä on taas maahamme piintynyt ’ei voi koskaan tapahtua meillä’ -asenne. Hyvän esimerkin antoi maatalousministeri Kalevi Hemilä voivotellessaan teurasjätteiden määrää: ’Mihin se kaikki pannaan.’ Ei ainakaan syötetä välillisesti ihmisille, jotka joutuvat muutenkin kustantamaan ylijäämät ja muut maatalouspolitiikan kummajaiset.¹⁷⁸

Neuvottelujen ja äänestysten jälkeen EU antoi alhaisen BSE-riskin maille Suomelle, Ruotsille ja Itävallalle mahdollisuuden jättää kaikki vanhat teurasnaudat testaamatta ja testata vain riskiryhmän eläimet. ”Tämä on Suomelle joululahja”, riemuitsi ministeri Hemilä.¹⁷⁹ *Helsingin Sanomat* vastasi jälleen pääkirjoitussivullaan ihmettelevänsä sitä, miksi suomalainen maatalousministeri niin kiivaasti vastusti kaiken nautakarjan testamista hullun lehmän taudin varalta, vaikka testit olisivat vain vahvistaneet suomalaisella perheviljelmällä tuotetun ruoan puhtautta ja sen eroa tehotuotantomaiden ruokaan.¹⁸⁰

¹⁷⁵ *Helsingin Sanomat* 15.11.2000, ulkomaat; 18.11.2000, uutiset sivu ja kotimaa.

¹⁷⁶ *Helsingin Sanomat* 18.11.2000, pääkirjoitus.

¹⁷⁷ *Helsingin Sanomat* 24.11.2000, kotimaa.

¹⁷⁸ *Helsingin Sanomat* 3.12.2000, pääkirjoitus.

¹⁷⁹ *Helsingin Sanomat* 14.1.2001, talous & työ.

¹⁸⁰ *Helsingin Sanomat* 16.1.2001, pääkirjoitus.

Helsingin Sanomien ja maa- ja metsätalousministerin väittelyt saivat keskustapuolueenkin liittymään tähän maatalouspoliittiseksi muuttuneeseen keskusteluun. Keskustan puheenjohtaja Anneli Jäätteenmäki lähetti lehdelle tiedotteen, jonka mukaan maatalousviranomaisten ei tule vähätellä kuluttajien tuntemaa huolta ruoan puhtaudesta. Jäätteenmäen mukaan ”maatalousministeri Kalevi Hemilän tapa kauhistella teuraseläinten testauksien kustannuksia ja vähätellä ongelmaa on ollut väärä, ja myös Suomessa BSE-testit on tehtävä kattavasti ja luotettavasti”.¹⁸¹

23.1.2001 *Helsingin Sanomat* kertoi etusivullaan Suomen päättäneen, että BSE-testauksiin joutuvat kaikki sairasteurastetut naudat. Päätös merkitsi noin 20 000 eläimen testausta, mikä oli kaksinkertainen määrä verrattuna EU:n Suomelta vaatimaan testaustiintöön. Maa- ja metsätalousministeriön osastopäällikkö Jaana Husu-Kallio korosti, että päätös oli Suomen oma ja näin ”näytetään EU:ssa, kuinka Suomi pelaa varman päälle”.¹⁸²

Maa- ja metsätalousministeri sekä ministeriön eläintaudeista vastaavan osaston virkamiehet pitivät EU:n kaavailemia BSE-testejä liiallisina. *Helsingin Sanomat* sen sijaan halusi tehtävän enemmän testejä. Erityisesti lehteä ärsytti osastopäällikkö Husu-Kallion asenne, jonka mukaan Suomessa asiat olivat paremmin kuin muissa maissa sekä ministeri Hemilän ”voivotukset” testien myötä kasvavasta teurasjätteen määrästä. Lehti käytti voimakkaasti latautunutta ilmaisuja vastaamalla Hemilän kysymykseen ”mihin se kaikki pannaan”, että ei ainakaan syötetä välillisesti ihmisille, jotka joutuvat muutenkin kustantamaan ylijäämät ja muut maatalouspolitiikan kummajaiset. ”Välillisesti ihmisille syötämällä” lehti tarkoitti, että teurasjätettä käytettiin edelleen ei-märehtivien teuraseläinten kuten sikojen rehuissa. Syömällä lihaluujauholla ruokittua sikaa ihminen söisi samalla ”välillisesti” teurasjätettä.¹⁸³

Husu-Kallion vakuuttelut suomalaisten elintarvikkeiden ja elintarvikevalvonnan paremmuudesta muihin maihin verrattuna korostivat tietysti hänen oman ammattikuntansa ansioita hyvän tilanteen aikaansaajina. Janne Möhkölä on myös

¹⁸¹ *Helsingin Sanomat* 17.1.2001, kotimaa.

¹⁸² *Helsingin Sanomat* 23.1.2001, uutiset sivu ja kotimaa.

¹⁸³ Lehtikirjoitus on vuodelta 2000. Tuolloin oli vielä mahdollista, että lihaluujauhoa käytettiin ei-märehtivien eläinten kuten sikojen ruokinnassa. Jo vuonna 1990 oli kielletty ulkomaisen lihaluujauhon käyttö märehitijöiden rehuksi ja vuonna 1995 myös kotimaisen. Vuonna 2001 kiellettiin lihaluujauhon käyttö kaikille elintarviketuotantoeläimille. Aaltonen 2001, 10.

kiinnittänyt huomiota tähän, ja hän tulkitsee, että viranomaisten käyttämä puhetapa erityisistä suomalaisesta laadusta vahvistaa vallitsevia kulttuurisia arvoja ja ylläpitää valtasuhteita.¹⁸⁴

Helsingin Sanomat korosti maatalouden ja ”ihmisten” vastakkainasettelua puhumalla kummallisesta maatalouspolitiikasta. Tällä ymmärrän lehden tarkoittavan kuukautta aiemmin julkaistua Britannian hallituksen virallista BSE-selvitystä, jonka mukaan hallitus ei antanut ihmisille oikeaa tietoa brittiläisen lihan vaaroista ja hullun lehmän taudin ihmisille aiheuttamasta uhasta. Raportin mukaan maatalous- ja eläinlääkintäviranomaiset sekä poliitikot hidastelivat taudin vastustustoimien aloittamisessa ja jatkoivat vain ihmisten rauhoittamista, koska he pelkäsivät kuluttajien paniikkia ja lihan viennin tappioita.¹⁸⁵ Britanniassa maatalous oli niin merkittävä elinkeino, että sen etuja ei haluttu vaarantaa. Myös Suomessa maa- ja metsätalousministeriön tehtävänä on huolehtia sekä maatalouselinkeinoon että kuluttajien eduista. *Helsingin Sanomat* oli ilmiselvästi huolissaan siitä, että suomalaiset viranomaiset ja poliitikot saattaisivat toimia kuten kollegansa Britanniassa ja asettaa maatalouden edun kuluttajien edun edelle. Siksi lehti oli epäluuloinen sekä ministeri Hemilän että osastopäällikkö Husu-Kallion vakuutteluja kohtaan ja halusi enemmän testejä kuin virkamiehet asiantuntemuksensa perusteella arvelivat tarpeelliseksi.

Helsingin Sanomia lukemalla näyttää siltä, että Suomi lisäsi BSE-testien määrää nimenomaan lehden painostuksen vuoksi. Lehti oli vaatinut testimäärien lisäämistä pääkirjoituksissaan, joilla sanomalehdet yleensä ottavat kantaa ja osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sanomalehtien terveyspuhetta tutkineiden Pauliina Aarvan ja Pirjo Lääperin mukaan pääkirjoitukset sisältävät paitsi toimittajien omia kannanottoja myöskin oletuksia lukijoiden kannanotoista: tekstit ikään kuin ”tietävät” enemmän kuin sen kirjoittajat, sillä niihin sisältyy myös oletettujen lukijoiden uskomuksia. Siten pääkirjoituksia tutkimalla voi saada tietoa niiden kirjoittajien ja lukijoiden yhteisestä terveysajattelusta.¹⁸⁶ Näin ajatellen *Helsingin Sanomat* vaati testien lisäämistä sen takia, että se arveli lukijoidenkin niitä haluavan. Olihan lehti vaatinut lisää testejä nimenomaan sen takia, että kuluttajat eivät enää hyväksy entisiä menetelmiä. Kun testejä sitten päätettiin tehdä kaksinkertainen määrä vaadittuun verrattuna, hehkutti lehti uutista niin etusivulla, kotimaan uutisosastossa kuin pääkirjoituksessakin:

¹⁸⁴ Möhkölä 2003, 77.

¹⁸⁵ Britannian hallituksen BSE-selvitys *The BSE Inquiry* 2000.

¹⁸⁶ Aarva ja Lääperi 2005, 73.

Suomi teki noin viikko sitten viisaan ratkaisun päättäessään testata 20000 nautaa eli kaikki sairauden takia teurastetut eläimet hullun lehmän taudin (BSE) varalta. Euroopan unionille olisi riittänyt 10000 hätäteurastettua tai epäilyttävästi oireilevaa eläintä. Sekin tuntui Suomen maatalousviranomaisista vielä marraskuussa liioittelulta, koska BSE:n vaara on maassa hyvin vähäinen.¹⁸⁷

Lehti kehuu Suomea viisaasta päätöksestä, kun se oli päättänyt testata kaksinkertaisen määrän nautoja hullun lehmän taudin varalta. Sen sijaan kehuja eivät saaneet viranomaiset, jotka olivat vastustaneet alkuperäistäkin, puolta pienempää testausmäärää. Jutusta välittyi voittomieliala: onneksi *Helsingin Sanomat* oli pitänyt kansalaisten puolta ja saavuttanut voiton. Mielestäni lehti korosti testien lisäyksen tarpeellisuutta myös kuvavalinnallaan, sillä kaikissa tätä päätöstä käsittelevissä jutuissa oli kuva eläinlääkäreistä, jotka harjoittelevat BSE-näytteen ottoa.¹⁸⁸ Samaa kuvaa olen analysoinut aikaisemmin toiselta kannalta sivulla 16.

Kuva 7. *Helsingin Sanomat* 23.1.2001, kotimaa.

¹⁸⁷ *Helsingin Sanomat* 31.1.2001, pääkirjoitus.

¹⁸⁸ *Helsingin Sanomat* 23.1.2001, kotimaa.

Kuvassa on joukko valkoisiin suojavaatteisiin pukeutuneita eläinlääkäreitä. Eläinlääkärit ovat tiiviissä ryhmässä, lähellä toisiaan, mikä antaa vaikutelman ryhmän kiinteydestä ja yksimielisyydestä. He ovat yhteisellä asialla, yhteisvoimin taistelemassa tärkeän asian puolesta.¹⁸⁹ Kuvakulma korostaa myös ryhmän arvoa, sillä hallitsijat ja arvohenkilöt on perinteisesti kuvattu alaviistosta. Pöydällä kuvan etualalla on kaksi ruhoista irrotettua naudan päätä, joista puuttuu alaleuka. Päät ovat ”selällään”, otsa pöytää vasten, ja eläinlääkäreiden katse ja mielenkiinto ovat suuntautuneet kallojen takaosaan, selkäydinkanavan aukkoon. Tuosta aukosta työnnetään näytteenottolusikka naudan aivoihin, paikkaan mistä BSE-näyte otetaan. Sommittelullisesti kuvan pääosassa on kuva-alan keskellä oleva pää ja sen sisällä mahdollisesti piileskelevä tappava tauti. Vaikka tauti ja sitä symboloiva pää ovat vielä pääosassa, on vain ajan kysymys, kun tauti joutuu antamaan periksi. Taustalla vakavaimena tuijottava eläinlääkäreiden armeija on jo aivan konkreettisesti selättänyt pään, ja kohta niin käy koko taudille. Eläinlääkärit hallitsevat tilanteen ja he hallitsevat tautia.

Vaikka *Helsingin Sanomat* oli kinastellut eläinlääkintäviranomaisten kanssa sopivasta BSE-testien määrästä ja siten epäillyt näiden asiantuntemusta, on lehden antama kuva eläinlääkäreistä hyvin myönteinen. Eläinlääkärit antoivat vaikutelman, että heillä tilanne oli koko ajan hallinnassa ja he tiesivät, mitä piti tehdä. Heti kun maaliskuussa 1996 Britanniassa julkaistiin tutkimus, jonka mukaan hullun lehmän tauti voi tarttua ihmiseen, kiellettiin tuoreen naudanlihan tuonti Britanniasta Suomeen.¹⁹⁰ Eläinlääkärit rauhoittelivat kuluttajia vakuuttamalla, että Suomesta ei ollut koskaan löytynyt yhtään lehmää, joka olisi sairastunut hullun lehmän tautiin. Väite ei johtunut siitä, että tautia ei olisi etsitty, vaan nautojen aivoja oli todella tutkittu lähes kymmenen vuoden ajan. Eläinlääkintä- ja elintarvikeosaston silloinen osastopäällikkö Saara Reinius saattoi kertoa, että Suomessa oli nautaeläimillä tavattu raivotautia 1980-luvun lopulla, ja sen takia siitä lähtien kaikki hermostoperäiset oireet naudoilla oli tutkittu.¹⁹¹ Viranomaiset olivat selvillä tilanteesta, ja rauhoittelun lisäksi heillä oli antaa kansalaisille tutkimustietoakin.

Kuten edellisestä kuvasta, myös eläinlääkäreiden haastatteluista huokuu hallinta. Eläinlääkärit eivät maalanneet kauhukuvia luonnon kostosta tai hallitsemattomasti epidemian lailla leviävästä Creutzfeldt-Jakobin taudin uudesta muodosta. Anu Lillunen on huomauttanut, että viranomaisnäkökulmasta hullun lehmän taudin syntymisen syy ei ol-

¹⁸⁹ Kuvien ryhädynamiikasta ks. Seppänen 2002, 210–211.

¹⁹⁰ *Helsingin Sanomat* 23.3.1996, kotimaa.

¹⁹¹ *Helsingin Sanomat* 22.3.1996, ulkomaat.

lut ahneus, sillä tietenkään lihaluurehua ei olisi käytetty, jos riskien mahdollisuus olisi tiedetty. Idea lihaluurehujauhosta oli periaatteessa hyvä, mutta tieto ja tutkimus olivat riittämättömiä ja sen takia sattui virhe.¹⁹² Janne Möhkölä nimittää tällaista suhtautumista hullun lehmän tautiin ja siitä kumpuavaa puhetta hallintadiskurssiksi, jota erityisesti asiantuntijat käyttivät hänen tutkimissaan lehtikirjoituksissa. Möhkölän mukaan hallintadiskurssiin kuului, että riskejä pidettiin hyvin pieninä, jolloin tautia oli helppo hallita. Koska puheet luonnon kostosta pitivät ihmistä syyllisenä hullun lehmän tautiin, se ei kuulunut hallintadiskurssiin eikä siten viranomaisten puheeseen. Ihminen ei voinut olla taudin aiheuttaja, koska valvonta toimi, ja yksittäinen suomalainen BSE-tapaus oli vain ikävä poikkeus muuten erinomaisesti hoidetussa elintarviketurvallisuusvalvonnassa. Möhkölä moittiikin hallintadiskurssia siitä, että hegemonisille diskursseille tyypilliseen tapaan se peitti ja sulki pois muita tapoja käsitellä aihetta antaessaan totuuden vaikutelman hyvin epävarmasta ja kiistellyn tieteellisen tiedon täyttämästä asiasta.¹⁹³ Viranomaisten liian varmoja lausuntoja vastaan *Helsingin Sanomat*kin kapinoi epäillessään virkamiesten arvioita tarpeellisten testien määrästä.

Ennen kuin Suomesta oli löytynyt hullun lehmän tautia, eläinlääkintävirkamiehet korostivat sen ilmaantumisen Suomeen olevan äärimmäisen epätodennäköistä, todennäköisyyttä pidettiin pienimpänä koko EU:n alueella. Osastopäällikkö Husu-Kallio jopa totesi: ”Kuulumme kirkkaasti siihen luokkaan, jossa nyt on vain EU:n ulkopuolisia maita. On huutava vääryys, ettei Suomea ole vapautettu kattavasta testauksesta kuten esimerkiksi Uusi-Seelanti on.”¹⁹⁴ Vähitellen Husu-Kalliosta tuli Suomen eläintautiturvallisuuden taakuumies, joka lomillaankin huolehti siitä, että hullun lehmän tauti ei pääse yllättämään kansalaisia:

Kallion perhe – äiti, isä, poika ja koira – lähtivät mökille Pernajaan, nostivat purjeet ja seilasivat Suomenlahdelle. ’Kännykkä on kyllä auki’, Husu-Kallio vakuuttaa kiireesti. ’Sain mieheni asentamaan veneeseen sellaisen vahvistimen, että puhelin kuuluu merelläkin missä vain.’ Joku toinen mykistäisi kännykkänsä viimeistään nyt – ellei mies olisi jo heittänyt sitä mereen. Miksi Husu-Kallio ei tee niin? ’Eläintaudit eivät katso aikaa.’ - - - ’EU rahoittaa sellaisten tautien torjuntaa, jotka meiltä on hävitetty jo 1960-luvulla. Joskus ihmetyttää, miten ne eivät pääse taudeistaan eroon’, Husu-Kallio tuhahtaa.¹⁹⁵

¹⁹² Lillunen 2003, 49.

¹⁹³ Möhkölä 2003, 78, 82, 90, 94.

¹⁹⁴ *Helsingin Sanomat* 3.4.2001, kotimaa.

¹⁹⁵ *Helsingin Sanomat* 8.7.2001, kotimaa.

Jutusta saa käsityksen, että Husu-Kallio vastasi henkilökohtaisesti siitä, ettei hullun lehmän tauti pääse Suomeen. Toimittaja ihmetteli, miksei Husu-Kallion puoliso ole heittänyt puhelinta mereen, vaan on sen sijaan asentanut veneeseen vahvistimen, joka varmistaa kännykän toiminnan. Perhe oli siis mukana torjumassa uhkaa. Samalla vakavuudella kuin Kallion perhe, ovat Suomen eläinlääkintäviranomaiset kautta aikain suhtautuneet eläintautien torjuntaan. Siten Suomi on päässyt eroon monista sellaisista eläintaukeista, joitten parissa muualla Euroopassa yhä vain taistellaan.¹⁹⁶ Muuta Eurooppaa voi jopa hiukan halveksia siitä, että se ei kykene yhtä hyvään tautitorjuntaan, mihin Suomessa on aina totuttu. Siksi Husu-Kallion mielestä oli ”huutava vääryys”, että kunnolliselta ja tunnolliselta Suomelta vaadittiin yhtä paljon testejä kuin huolimattomammilta mailta.

Muun Euroopan huonoudesta *Helsingin Sanomat* oli kertonut jo aiemmin haastatellessaan eläinlääkäri Marja-Liisa Hovia. Britanniassa Bristolissa tarkastuseläinlääkärinä työskennellyt Hovi sai kesällä 1994 potkut paikallisesta teurastamosta, koska noudatti BSE-taudin valvonnasta annettuja määräyksiä. Hänen päätyönään oli todistaa, että vientiin lähtevät naudanruhot olivat puhtaita hullun lehmän taudista. Perusteeksi riitti omistajan antama vakuutus asiasta, jolloin todistus perustui toisen käden tietoon, ja siksi Hovi kieltäytyi allekirjoittamasta vientitodistuksia. Hovin mukaan taudin valvontaa koskevista määräyksistä ei Britanniassa juuri piitattu, ja taudin mahdollinen tarttuminen ihmisiin oli pitkään tiedossa.¹⁹⁷

Kun tauti sitten lopulta löydettiin Suomesta joulukuussa 2001, otsikoi *Helsingin Sanomat* uutisen: ”Hullun lehmän tauti tuli Suomeen”¹⁹⁸. Ei siis löydetty jotain täällä jo valmiiksi ollutta, vaan tauti nimenomaan *tuli* jostain muualta. Jaana Husu-Kalliolla oli ollut jo ennen Suomen tautitapausta näkyvä rooli taudin tiedottajana, mutta nyt koko tiedotusvastuu näytti siirtyneen hänelle. Husu-Kallio rauhoitteli, selitti ja vakuutti viranomaisten hallitsevan koko ajan tilannetta. Taudin löytyminen vain vahvisti, että valvonta toimi. ”Kyseessä oli riskieläin, joka teurastettiin sairauslinjalla. Eläin jäi kiinni ennen teurastusta, eikä yhtään osaa mennyt myyntiin. Tämä osoittaa, että eläimet, jotka eivät kuulu elintarvikepuolelle, eivät sinne joudu”, vakuutti Husu-Kallio.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Suu- ja sorkkatautia todettiin viimeisen kerran maassamme vuonna 1959, luomistautia vuonna 1960 ja nautatuberkuloosia vuonna 1982. Sihvonen 1992, 104–107.

¹⁹⁷ *Helsingin Sanomat* 27.3.1996, uutiset sivu ja ulkomaat.

¹⁹⁸ *Helsingin Sanomat* 8.12.2001, uutiset sivu.

¹⁹⁹ *Helsingin Sanomat* 8.12.2001, kotimaa.

Husu-Kallion mukaan mahdollisia tartunnan lähteitä olivat vasikoiden juottorehun sisältämä eläinrasva tai rehun saastuminen esimerkiksi sianrehulla. Myöskään itsestään syntyneen, spontaanin tartunnan mahdollisuutta ei voinut sulkea pois, sillä ihmiselläkin Creutzfeldt-Jakobin tauti voi puhjeta itsestään. Suomi, Ruotsi ja Itävalta olivat olleet ainoat EU-maat, joiden ei ollut tarvinnut testata kaikkia yli 30 kuukauden ikäisiä nautoja. Suomen osalta poikkeus päättyi, kun BSE-tartunta vahvistettiin. Maa- ja metsätalousministeriö ei jäänyt odottamaan tästä EU:n määräystä, vaan muutti asetusta saman tien niin, että testipakko ulotettiin myös terveisiin yli 30-kuukautisiin teurasnautoihin, ja se astui voimaan heti seuraavasta arkipäivästä alkaen.²⁰⁰

Elintarviketeollisuusliiton johtaja Lea Lastikka kertoi myöhemmin, että viranomaisilla, teollisuudella ja kaupalla oli valmiina suunnitelmat kriisiviestintää varten.²⁰¹ Eräs Anu Lillusen haastatteluihin perustuvan tutkimuksen elintarviketeollisuutta edustava asiantuntija kertoi maa- ja metsätalousministeriön kanssa sovitusta kriisiviestinnän hoitamisesta siltä varalta, että hullun lehmän tauti sittenkin saapuisi Suomeen:

Me ollaan sovittu ministeriön kanssa tämmöisestä kriisiviestintäsystemistä. - - pystyttäis heti ohjaamaan se mediamyllytys heti oikeille uomille, et viranomaiset vastaa. Et se on hirveätä kun tämmöinen mediamyllyläkkä lähtee, niin se on kuka tahansa (...) saadaan kiinni aamulla 6 joku Tuppuraisen, niin mitä se sanoo, et se on sit isoissa otsikoissa. Et se lähtee heti, et viranomaiset puhuu ja ne puhuu oikeita asioita.²⁰²

Tärkeää kriisiviestinnässä oli se, että kuka tahansa ”Tuppurainen” ei pääse antamaan lausuntoja hullun lehmän taudista aamulla kello kuusi. Viranomaiset, teollisuus ja kauppa olivat päättäneet, että maa- ja metsätalousministeriö toimii tiedottajana ja muut ovat hiljaa. Siksi viranomaisten piti olla koko ajan median tavoitettavissa, ja tämä selittää osaltaan Husu-Kallion jatkuvaa puhelinpäivystystä. Erityisesti Lillusen lainauksessa huomioni kiinnittyi siihen, kuinka kriisiviestinnässä on tärkeää puhua oikeita asioita. Kuka tahansa ei saa antaa lausuntoja medialle, koska ne voisivat olla väärinä. Vain maa- ja metsätalousministeriössä työskentelevät viranomaiset olivat harjoitelleet kriisiviestintää ja he osaisivat puhua oikeita asioita, niitä asioita, jotka rauhoittavat kansalaisia. Väärät asiat puolestaan olisivat sellaisia asioita, jotka voisivat hätäennyttää ja pelottaa ihmisiä.

²⁰⁰ *Helsingin Sanomat* 8.12.2001, kotimaa; 10.12.2001, kotimaa.

²⁰¹ *Helsingin Sanomat* 26.1.2002, nimiä tänään.

²⁰² Lillunen 2003, 64.

Jaana Husu-Kallio onnistui tiedotustehtävässään niin hyvin, että *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimittajakin oli tyytyväinen. Maa- ja metsätalousministeri oli vaihtumassa, ja sekä vanha ministeri Kalevi Hemilä että tuleva ministeri Raimo Tammilehto saivat moitteita kommentistaan kuluttajien turvattomuuden tunteen lisäämisestä: ”Nykyisen ja tulevan ministerin suhtautuminen ei ole sopusoinnussa ministeriön virkamiesten asiallisen ja vakavan asennoitumisen kanssa”, lehti kirjoitti. Näkyvämpiä tunnustuksia Husu-Kallio sai, kun Suomen Kuluttajaliitto myönsi hänelle Vuoden 2001 Kuluttajateko -palkinnon. Palkinnon perusteluissa Husu-Kalliota pidettiin mallikelpoisena oikean ja oikea-aikaisen tiedon välittäjänä kansalaisille tärkeissä elintarvikeasioissa.²⁰³ Toinen huomionosoitus oli Suomen Tiedottajien Liitto ProComin palkitessa vuoden 2001 viestintätekona BSE-tiedotuksen.²⁰⁴

Suomen hullun lehmän tautitapauksen diagnosoinnin jälkeen lopetettiin kaikki sairastuneen lehmän kotitilalla olevat naudat. *Helsingin Sanomat* mainitsi lopetuksesta vain ohimennen.²⁰⁵ Sen sijaan *Suomen Eläinlääkärilehdessä* tapaus sai paljon huomiota. ”Operaatiota” johtanut Oulun läänin läänineläinlääkäri Riitta Aho kertoi tapahtumista *Suomen Eläinlääkärilehdessä* helmikuussa 2002:

BSE-tutkimustulosten saaminen Englannista kesti aikansa, eikä tulosten varmaa valmistumispäivää tiedetty etukäteen. - - - Tutkimusten osatuloja tippui viikolla, mutta lopullinen lähtökäsky saatiin 7.12. aamulla kello seitsemän jälkeen. Olin kysellyt varmuuden vuoksi kaikilta ryhmään varatuilta, miten he olisivat tavoitettavissa viikon eri päivinä pyhät mukaan lukien. Siten yksi soitto kaikille riitti aloittamaan operaation.²⁰⁶

Alustava BSE-diagnoosi oli tehty Suomessa jo marraskuun puolella, mutta se piti vielä varmistaa englantilaisessa erikoislaboratoriossa. Koska epäily oli vahva, ryhdyttiin valmistelemaan sairastuneen lehmän kotitilan muiden eläinten lopettamista. Riitta Aho vertasi tätä sotaanlähtöön ja käytti kirjoituksessaan paljon sotametaforia: joukot ovat valmiina operaatioon, kun lähtökäsky kajahtaa. Kun valmiusjoukot sitten saapuivat tilalle, suoritti läänineläinlääkäri ”käskynjaon” suojavaatteisiin pukeutuneille taistelijoille, jotka ryhtyivät kemialliseen sodankäyntiin pelottavaa tautia vastaan aseinaan useita laattokollisia rauhoitus- ja lopetusaineita.

²⁰³ *Helsingin Sanomat* 12.3.2002, hinta & laatu.

²⁰⁴ *Helsingin Sanomat* 5.6.2002, nimiä tänään.

²⁰⁵ *Helsingin Sanomat* 8.12.2001, kotimaa; 10.12.2001, kotimaa.

²⁰⁶ *Suomen Eläinlääkärilehti* 1/2002, 22.

Metaforat ovat hyvin tavallisia taudeista puhuttaessa, ja metaforista tavallisin on sotametafora. Se tuli käyttöön lääketieteessä 1880-luvulla, kun bakteerit keksittiin sairauden aiheuttajaksi ja bakteerien toiminnasta alettiin puhua hyökkäyksenä tai soluttautumisenä.²⁰⁷ Sotametaforilla kuvataan niin itse sairauksia, niiden vastaista toimintaa kuin niitä aiheuttavia mikrobejakin militaristisin termein. Tuberkuloosin ja aidsin kulttuurisia merkityksiä tutkinut Tiina Hautamäki on todennut, että näitä tauteja käsittelevien tekstien monista metaforista yleisimpiä ovat juuri sotametaforat. Susan Sontag puolestaan on havainnut, että etenkin syövästä puhuttaessa sotametaforat ovat hyvin dramaattisia, jolloin puheet piirityksestä ja sodasta eivät rajoitu pelkästään yksittäisen yksilön sairauden hoitoon ja lääkitykseen, vaan sairaus koetaan myös yhteiskunnan vihollisena.²⁰⁸ Kun sotametaforia käytetään puhuttaessa sairauksien vastustamisesta, on niiden ensisijainen tehtävä Hautamäen mukaan suostutella lukija uskomaan, että toiminta tartuntatauteja vastaan on erittäin tärkeää. On tehtävä kaikki mahdollinen elämää uhkaavan vakavan sairauden voittamiseksi.²⁰⁹

Eläinlääkäri Ahon käyttämät sotametaforat voikin nähdä juuri sen korostamisena, että nyt ollaan todella tärkeässä tehtävässä BSE-taudin hävittämiseksi ja että kaikki tämä vaivannäkö on äärimmäisen tärkeää voiton saamiseksi hullun lehmän taudista. Vaikka myös *Helsingin Sanomat* piti tärkeänä testien lisäämistä ja hullun lehmän taudin vastustusta, se käytti sotametaforia paljon kohtuullisemmin kuin *Suomen Eläinlääkärilehteen* kirjoittanut Aho. *Helsingin Sanomien* käyttämä sotametafora oli esimerkiksi ”painajaismainen operaatio”²¹⁰, millä lehti viittasi brittiläisten hullun lehmän taudin saastuttamien karjojen joukkotuhoamisen ongelmiin. ”Kytteviä aikapommeja”²¹¹ puolestaan saattoivat olla sikojen ja siipikarjan ruokinnassa käytetyt lihaluujauhot, sillä lehti pelkäsi niiden käytöstä paljastuvan samanlaisia yllätyksiä kuin nautakarjan tehoruokinnan seurauksena tapahtui.

Ahon kirjoittaman jutun yhteydessä on kuva, jossa suojavaatteisiin pukeutunut eläinlääkäri mittaa ruiskuun rauhoitusainetta, jonka hän aikoo pian antaa edessään olevalle lehmälle.²¹² Toimenpiteen kohteena oleva lehmä katselee parressaan valmistautumista epäluuloisen näköisenä. Kuvan etualalla laatikoissa on rauhoitus- ja lopetusaineita, ruiskuja, neuloja ja roska-astioita:

²⁰⁷ Sontag (1978 ja 1989) 1991, 69.

²⁰⁸ Hautamäki 2002, 114; Sontag (1978 ja 1989) 1991, 69–70.

²⁰⁹ Hautamäki 2002, 125.

²¹⁰ *Helsingin Sanomat* 3.4.1996, ulkomaat.

²¹¹ *Helsingin Sanomat* 3.12.2000, pääkirjoitus.

²¹² *Suomen Eläinlääkärilehti* 1/2002, 22.

Kuva 8. *Suomen Eläinlääkärilehti* 1/2002, 22.

Eläimet lopetettiin Ahon mukaan ruiskeilla siksi, ettei haluttu ottaa sitä riskiä, että pulttipistoolilla tehty lopetus olisi vaikeuttanut aivojen tutkimusta.²¹³ Teurastamolla teuraseläimet kuitenkin tainnutetaan ampumalla päähän pulttipistoolilla ja BSE-näyte otetaan aivorungosta ydinjatkoksen alueelta pieneen purkkiin.²¹⁴ Tällaisesta teurastamolla otetusta rutiininäytteestä koko karjan lopetukseen johtanut BSE-diagnoosi alunperin tehtiin. Jutusta voi saada sen käsityksen, että pulttipistoolilla tehty lopetus saattaa vaurioittaa aivorunkoa siten, että BSE-diagnoosin tekeminen vaikeutuu. Eivätkö teurasnaudoista otetut testit siis olleetkaan luotettavia?

”Operaatioon” osallistuneiden eläinlääkäreiden suojavaatetus herättää kysymyksen: miltä eläinlääkärit suojautuivat? Vaatetuksesta voisi päätellä, että kyseessä on hyvin tart-

²¹³ *Suomen Eläinlääkärilehti* 1/2002, 24.

²¹⁴ BSE-näytteenotosta ks. tarkemmin esim. Elintarviketurvallisuusviraston ohjeet TSE-toimenpiteistä hygienialain mukaisissa laitoksissa. <http://wwwb.mmm.fi/el/laki/jj18fi.pdf>

tuva tauti, jolta pitää suojautua hupullisin suojahaalarein, hansikkain ja suusuojuksin. Kuva on äärimmäisessä ristiriidassa asiantuntijoiden vakuuttelujen kanssa, joiden mukaan hullun lehmän tauti voi tarttua vain syömällä riskimateriaalia, jota ovat aivot, selkäydin, verkkokalvo, osa suolistoa ja osa hermostoa.²¹⁵ Mikään näistä osista ei voi joutua eläinlääkärin suuhun silloin, kun tämä lopettaa eläimen antamalla sille lopetusaineet suonsisäisesti. Tauti ei myöskään kulje ihmisten mukana tilalta toiselle, joten vaateetusta ei voi selittää tartunnan leviämisen ehkäisyllä.

Näenkin eläinlääkärin suojavaatetuksen sotisopana. Jos itse jutussa käytettyjen sota-metaforien tehtävä oli vakuuttaa lukija torjuntatoimien välttämättömyydestä, miksei kuva tekisi samaa? Taudin eli vihollisen vaarallisuudesta kertova asu korostaa taudin ja tautia mahdollisesti kantavien nautojen hävittämisen välttämättömyyttä, ja samalla se nostaa taistelijan sankarin asemaan. Kenellekään tämän kuvan nähneelle on tuskin juolahtanut mieleen kysyä, oliko koko tilan karjan hävittäminen välttämätöntä. Kukaan ei myöskään tässä vaiheessa kyseenalaistanut valtaisan testausmäärän tarpeellisuutta ja siihen tarvittavaa rahamäärää. Vasta tammikuussa 2004 *Helsingin Sanomat* uutisoi, kuinka hullun lehmän taudin löytymisen jälkeen lisätyt testit ovat tulleet maksamaan yli 20 miljoonaa euroa ja terveiden eläinten testien vähentämistä harkitaan.²¹⁶

Särön eläinlääkäreiden luotettavaan ja paneutuvaan toimintaan hullun lehmän taudin vastustuksessa toi vuoden 2004 lopulla julkisuuteen tullut tapaus. Pietarsaareissa Snellman Oy:n teurastamolla tarkastuseläinlääkärit olivat vaihtaneet BSE-näytteitä:

Lääkäreitä syytteessä BSE-huijauksesta [otsikko]

Kahta pietarsaarelaista tarkastuseläinlääkärinä epäillään naudoista otettujen BSE- eli hullun lehmän taudin näytteiden vaihtamisesta nuorista eläimistä otettuihin harjoitusnäytteisiin. Pakastimeen teurastamolla säilötyt harjoitusnäytteet otettiin käyttöön, kun tarkastetuista eläimistä tuli rikkoontuneita ja huonokuntoisia näytteitä, joita ei haluttu lähettää Eläinlääkintä- ja elintarviketutkimuslaitokseen Eelaan.

Syytteen mukaan Snellman Oy:n teurastamolla pelättiin, että sekä huonon näytteen antanut ruho että lähimmät linjalla olleet ruhot hylättäisiin. Silloin tappiota olisi tullut neljän ruhon verran.²¹⁷

²¹⁵ Ks. esim. Sihvonen 1998, 191.

²¹⁶ *Helsingin Sanomat* 9.1.2004, kotimaa. Testien vähentämistä harkittiin EU:ssa sitten yli neljä vuotta, ja vuoden 2009 alusta niitä vähennettiin niin, että testattavien eläinten alaikäraja nostettiin 24–30 kuukaudesta 48 kuukauteen. Suomessa näytteiden määrä väheni 120 000 näytteestä noin 75 000 näytteeseen. Maa- ja metsätalousministeriön tiedote 15.10.2008.

²¹⁷ *Helsingin Sanomat* 1.12.2004, uutiset sivu.

Jutun otsikossa puhutaan huijauksesta. Huijaus-sana viittaa siihen, että huijaaja olisi tavoitellut itselleen hyötyä. Mikä se hyöty olisi voinut olla ja kuka tappiota pelkäsi? Pelkäsivätkö tarkastuseläinlääkärit, että huonon näytteen takia ruhoja hylättäisiin elintarvikekäyttöön kelpaamattomina? Vai teurastamoko hylkäystä pelkäsi, ja käski siksi tarkastuseläinlääkäreiden vaihtaa näytteitä? Kumpikaan vaihtoehto ei kuulosta mahdolliselta, jos tarkoitus on saada taloudellista hyötyä ”huijauksella”. Tarkastuseläinlääkäriin palkka ei riipu siitä, onnistuuko hän näytteenotossa vai ei, ei myöskään hylättyjen ruhojen määrästä. Tarkastuseläinlääkärit eivät ota vastaan työtehtäviä teurastamolta, sillä he eivät ole teurastamon palkkalistoilla, vaan valtion palkkaamia virkamiehiä. Minkäänlaista moraalista velvollisuutta teurastamoja kohtaan ei tarkastuseläinlääkärillä myöskään ole, sillä jos menetys aiheutuu tarkastuseläinlääkäriin virheestä, on vastuu valtiolla.

Näytteiden vaihdon takana oli jotain muuta kuin taloudellisen edun tavoittelu. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksen laatijana näyttää istuneen tälläkin kertaa hyvin jyrkkäsanainen ja tuomitseva kirjoittaja, joka jyrisi:

Kuluttajien usko suomalaisen naudanlihan hyvään laatuun on joutunut koetukselle - - - Vaihtoon on pantu rikkoutuneita näytteitä, sillä ohjeiden mukaan naudan aivorungon pätkä pitäisi saada laboratorioon ehjänä. Särkynyt näyte kyllä tutkitaan, mutta se on vaivalloista ja siitä tulee moitetta. Sen sijaan, että eläinlääkärit olisivat parantaneet työmenetelmiä, he ovat vastoin järkeä vaihdattaneet huonot otokset aikaisemmin nuorista naudoista otettuihin harjoitusnäytteisiin. Menettely on käsittämättömän vastuutonta. - - - EU:n ohjeiden mukaan tietyn ikäiset naudat täytyy tutkia, ja siitä on pidettävä kiinni.²¹⁸

Pääkirjoituksessaan lehti tuomitsi näytteitä vaihtaneet eläinlääkärit. Myös Jaana Husu-Kallio pahoitteli, että näytteiden vääristely oli hänelle iso pettymys ja henkilökohtaisesti kova kolaus, sillä sellainen toiminta ”ei kuulu suomalaiseen virkamiesmoraaliin ja -kulttuuriin millään tavalla”.²¹⁹ Siksi onkin mielenkiintoista, että lehdessä oli myös sellaisia kirjoituksia, jotka yrittivät selittää ja puolustaa tarkastuseläinlääkäreiden toimia. Suomalaisvirkamiestä keuhuttiin siitä, että nyt tämän sisältä oli ”paljastunut rahtunen italialaista joustavuutta, eikä hän enää ole ainoa, joka noudattaa pilkuntarkasti hulluimpia-kin EU-direktiivejä”.²²⁰ Samoin lehti irvisteli sille, että suomalaisille ei ollut riittänyt di-

²¹⁸ *Helsingin Sanomat* 2.12.2004, pääkirjoitus.

²¹⁹ *Helsingin Sanomat* 2.12.2004, kotimaa.

²²⁰ *Helsingin Sanomat* 2.12.2004, kotimaa

rektiivien ”pilkuntarkka” noudattaminen, vaan Suomi halusi tehdä asiat muita tiukemmin ja paremmin. Muualla Euroopassa hylättiin vain se yksi nauta, josta ei saatu kunnollista näyttettä, mutta Suomessa maa- ja metsätalousministeriö oli määrännyt, että tartuntavaaran takia teurastuslinjalla hylätään näytteettömän naudan lisäksi yksi ruho sitä ennen ja kaksi sen perässä tulevaa ruhoa. Kirjoittaja arveli, että näin tiukat määräykset olisivat johtuneet Suomen halusta saada EU:n elintarvikevirasto Suomeen, ja kun virastoa ei saatu, purki ministeriö määräyksensä neljän ruhon hylkäämisestä yhden epäonnistuneen näytteen takia.²²¹ Yhtä todennäköisesti päätös neljän ruhon hylkäämisestä purettiin Pietarsaaren tapauksen takia.

Helsingin Sanomat ymmärsi tarkastuseläinlääkäreitä muistuttamalla sodanjälkeisen sukupolven tärkeästä opista: ”Ruokaa ei haaskata on asia, jonka sodanjälkeinen sukupolvi – tarkastuseläinlääkäritkin – on oppinut. Terveiden eläinten hylkääminen on ruuan haaskaamista.” Samassa lehdessä oli uutinen, jossa kerrottiin, että tarkastuseläinlääkärit oli tuomittu sakkoihin, ja että näytteitä vaihtaneiden eläinlääkäreiden motiivi jäi epäselväksi.²²² Siten jutun kirjoittaja selvästi tiesi eläinlääkäreiden henkilöllisyyden ja näiden iät, ja toisaalta hän halusi itse ehdottaa teolle motiivivia. Toinen syytetyistä eläinlääkäreistä oli syntynyt vuonna 1937, ja oli jo eläkkeellä vakituisesta virastaan. Oli helppo ajatella, että vanhaa virkamiestä ärsytti hyvän ruoan haaskaaminen äärimmäisen pienen riskin takia.

Snellman Oy:n toimitusjohtaja Gerhard Snellman puolestaan pohti olisiko motiivina voinut olla ammattiyhteisyys, ”että huonoja näytteitä ei lähetetä”.²²³ Viimeisen sanan sai mittatekniikan keskuksen johtaja, professori Timo Hirvi. Hän arvioi yliökirjoituksessaan, että turhiksi koetut mittaukset tehdään huolimattomasti ja saatetaan jopa jättää tekemättä: ”Äskettäiset hullun lehmän taudin näytteiden ottoon liittyvät ikävät tapahtumat saattoivat johtua näytteen ottajien turhautumisesta.”²²⁴ Valvoja voi turhautua, kun positiivisen näytteen löytyminen on hyvin epätodennäköistä. Tätä epätodennäköisyyttä kuvaa hyvin hullun lehmän taudin torjuntaan käytetyn rahan ja löytyneiden positiivisten tapauksien suhde: vuonna 2004 laskettiin, että EU:n tasolla yhden positiivisen BSE-tapauksen löytämiseen kului testeinä ja tarkastuksina 63 miljoonaa euroa.²²⁵

²²¹ *Helsingin Sanomat* 17.12.2004, kotimaa.

²²² *Helsingin Sanomat* 17.12.2004, kotimaa.

²²³ *Helsingin Sanomat* 2.12.2004, kotimaa.

²²⁴ *Helsingin Sanomat* 29.12.2004, pääkirjoitus.

²²⁵ *Helsingin Sanomat* 2.12.2004, kotimaa.

Helsingin Sanomissa eniten haastatelluiksi ja valokuvatuiksi asiantuntijoiksi nousivat eläinlääkintävirkamiehet. Aluksi lehti suhtautui näihin hieman epäilevästi ja vaati Suomea tekemään enemmän BSE-testejä kuin viranomaisten mielestä olisi ollut tarpeellista. Sen jälkeen, kun hullun lehmän tauti löytyi Suomesta, muuttui lehden suhtautuminen viranomaisiin ennen kaikkea maa- ja metsätalousministeriön osastopäällikkö Jaana Husu-Kallion hyvän tiedottamisen ansiosta. Toki silloin myös testien määrää lisättiin.

Eläinlääkintäviranomaiset pitivät Suomen hullun lehmän tautitapauksen todennäköisimpänä syynä sitä, että kasviperäisen valkuaistiiivisteen joukkoon oli vahingossa joutunut pieni määrä lihaluujauhoa, vaikka jauhון käyttö naudanhedussa oli tuolloin jo kiellettyä. Samoissa rehutehtaissa valmistettiin kuitenkin sian- ja siipikarjan rehuja, joissa lihaluujauhoa käytettiin vuoden 2000 loppuun asti. Yhtenä mahdollisuutena Jaana Husu-Kallio mainitsi ensi hätään myös BSE-taudin spontaanin syntymisen. Myöhemmin hän korjasi, ettei tälle oletukselle ollut sittenkään mitään tieteellisiä perusteita.²²⁶ Huolimatta siitä, että rehutehtailla saattoivat mennä kaurajauhot ja lihaluujauhot sekaisin ja taudin syyksi epäiltiin sen itsestään syntymistä, välittyä lehdestä, että eläinlääkintävirkamiehet olivat hyvin perillä asioista ja toimivat tarmokkaasti taudin hävittämiseksi. *Suomen Eläinlääkärilehdessä* eläinlääkäreiden roolia korostettiin luonnollisesti vielä enemmän, ja Suomen Eläinlääkäriliitto nimesi vuonna 2002 läänineläinlääkäri Riitta Ahon vuoden eläinlääkäriksi tämän ansiokkaasta toiminnasta Suomen BSE-tapauksen yhteydessä.²²⁷

Yhtä hyvin ei käynyt Pietarsaaren teurastamon tarkastuseläinlääkäreille. Suomen Eläinlääkäriliitolle ei riittänyt käräjäoikeuden tuomio, vaan liiton luottamusneuvosto antoi näille kahdelle jäsenelleen varoituksen, jonka Eläinlääkäriliiton hallitus julkaisi *Suomen Eläinlääkärilehdessä*. Perusteluna varoitukselle oli, että kyseiset eläinlääkärit olivat toiminnallaan heikentäneet ammattikunnan yleistä arvostusta ja käyttäytyneet hyvän eläinlääkäritavan ja eläinlääkäriarvon vastaisesti.²²⁸ Liitto oli huolestunut eläinlääkäreiden ammattikunnan arvostuksesta, kun sen sijaan *Helsingin Sanomia* huolestutti kuluttajien turvallisuus. *Helsingin Sanomat* myös yritti ymmärtää näytteitä vaihtaneita eläinlääkäreitä ja suhteutti hullun lehmän taudin riskiä sen vastustuksesta koituneisiin kustannuksiin.

²²⁶ *Helsingin Sanomat* 12.12.2001, kotimaa.

²²⁷ *Suomen Eläinlääkärilehti* 5/2002, 290.

²²⁸ *Suomen Eläinlääkärilehti* 6/2005, 335.

5. TAUTI KERTOO AJASTAAN

Hullun lehmän taudin herättämistä tunteista voimakkaimpana ilmeni pelko. Pelkoa herättivät taudin uutuus, outous ja tappavuus sekä mahdollisuus, että tauti oli saattanut tarttua keneen tahansa naudanlihaa syöneeseen ihmiseen. Sairastumisen ja kuoleman pelon käsittely oli hankalaa, sillä 1900-luvun lopun yhteiskunnassa kuolema oli siirtynyt pois ihmisen lähiympäristöstä sairaaloihin ja ammattilaisten hoidettavaksi. Kuolema ja raihnaisuus eivät sopineet kulttuuriin, jossa elämän helppous, nuoruuden ja terveyden ihannointi sekä kaiken hallittavuus olivat maailmankuvan perusta.

Siksi *Helsingin Sanomat* ei nostanut näitä teemoja kunnolla keskusteluun, vaan puhui Creutzfeldt-Jakobin taudin uuden muunnoksen oireista vältellen ja kuvitti hullun lehmän taudista kertovat juttunsa etupäässä herttaisilla kuvilla, joissa lehmät poseeraavat laitumella. Lehti halusi rauhoitella lukijoitaan puhuttelemalla näiden järkevää puolta paitsi kirjoituksissaan myös kuvavalinnoissaan, mutta kuvatulvaan tottuneet lukijat saattoivat tulkita lehden kuvia sairauden ja kuoleman kuvina lukemalla niitä länsimaisen taideperinnön ja sen käyttämien symbolien kautta.

Puhe luonnon kostosta syynä hullun lehmän tautiin perustui ajatukselle, jonka mukaan ihminen oli ahneuksissaan aiheuttanut taudin tekemällä kasvissyöjinä tunnetuista lehmistä kannibaaleja syöttämällä näille omien lajitovereiden ja lampaiden teurasjätettä. Ahneita olivat niin maatalous ja siihen liittyvät elinkeinot kuin kuluttajatkin. Jonkin verran ymmärrystä sai vain kuluttaja, joka ei ollut tiennyt lehmien kannibalismista, vaikka olikin halpaa ruokaa vaatimalla yllyttänyt karjankasvattajia käyttämään halpaa rehua. Tosin hampurilaisia syöneitä, yksittäisiä kuluttajia syyllistettiin sillä, että nämä olivat mäsäilleet roskaruoalla ja siten vaarantaneet terveytensä.

Sääli ja myötätunto lehmä kohtaan välittyvät *Helsingin Sanomien* jutuista, vaikka lehti ei erityisesti korostanut eläinsuojelunäkökulmaa. Suurin myötätunnon kohde oli kuluttaja. Sen sijaan maanviljelijöille ei herunut myötätuntoa, vaikka moni joutui luopumaan eläimistään ja jopa elinkeinostaan.

Lehden jutuista voi aistia myös pettymyksen ja huijatuksi tulemisen tunteet. Petetty ja huijattu oli kuluttaja, joka vasta hullun lehmän taudin myötä oli saanut tietää, että lehmille syötettiin niiden lajitovereista tehtyä lihaluujauhoa. Eikö maatalous ollutkaan lapsuusmuistoista tuttu idylli, jossa jokaisella lehmällä on nimi, ja jossa eläimet kuluttavat päivänsä kukkakedolla katajapensaalla katveessa luonnonkasveja napostellen?

Kaipuuta menneen maailman pientilavaltaiseen onnelaan näkyy *Helsingin Sanomissa* ennen kaikkea sen moittiessa maatalouden tehotuotantoa. Lehti nimesi lihaluujauhon syötön erityiseksi tehotuotannon tunnusmerkiksi eikä lehti puhunut mitään siitä, että Britanniassa lihaluujauhoa oli syötetty lehmille jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Toisaalta lehdessä varovasti kyseltiin, onko lihaluujauhon syöttö tosiaan ahneutta, sillä senhän voi nähdä myös säästäväisyytenä ja kierrätyksenä, kun teurastuksen sivutuotteista sillä konstilla pääsisi hyödyllisesti eroon.

Verratessaan hullun lehmän tautia sekä suu- ja sorkkatautia toisiinsa ja nimittäessään molempia tauteja tehotuotantotaudeiksi, *Helsingin Sanomat* nosti keskusteluun luonnonmukaisen tuotannon ja kasvissyönnin. Tosin tehotuotantoa oli lehden mukaan jossain muualla kuin Suomessa, mikä korosti oman maamme erinomaisuutta ja kunnollisuutta muihin maihin verrattuna. Sekä luomuun että kasvissyöntiin lehti suhtautui positiivisesti, ja lehtijutuista sai sen käsityksen, että sekä luomutuotteiden että kasvissyönnin suosio olisi kovasti kasvanut. Todellisuudessa Suomessa luomun osuus elintarvikemarkkinoista on alle prosentin ja luomulihat tuotteiden vain 0,3 prosenttia, eikä kasvissyöjiäkään ole muutamaa prosenttia enempää.

Mahdollisia selityksiä puheiden ja tekojen ristiriitaan näen kaksi: suurin osa suomalaisista piti suomalaista maataloustuotantoa ja eläinten kasvatusta jo valmiiksi melkein luomuna ja eläimiä hyvin kohtelevana, eikä sitä voinut verrata muiden maiden tehotuotantoon. Näin ollen suomalaisen ruoan suosiminen tarkoittaisi käytännössä samaa kuin luomun suosiminen. Tosin tätä vastaan puhuu se, että todellisessa ostotilanteessa moni kuluttaja kuitenkin usein valitsee halvemman ulkomaisen tuotteen suomalaisen sijasta. Toinen syy luomutuotteiden vähäiseen menekkiin voivat olla kulttuurimme voimakkaan minäkeskeiset arvot. Luonnon suojeleminen ei ole suomalaisten arvomaailmassa kovin tärkeää.

Pohtiessani hullun lehmän taudin ja suu- ja sorkkataudin samankaltaisuutta, huomasin, että tarkemmin katsoen suu- ja sorkkatautia ei oikeastaan voi kutsua tehotuotantotautiksi. Pikemminkin se on tauti, joka syntyy ”tehottomuuden” seurauksena. Näenkin, että suu- ja sorkkatauti oli vain tekosyy, jonka varjolla *Helsingin Sanomat* kauhisteli globalisaation vaaroja ja korosti suomalaisen tuotantotavan ja ruoan paremmuutta muihin maihin verrattuna.

Suu- ja sorkkataudin lisäksi *Helsingin Sanomat* rinnasti hullun lehmän tautiin erityisesti aidsin ja ruton. Hullun lehmän taudissa, aidsissa ja rutossa on yllättävän paljon sa-

mankaltaisuuksia. Rutto saattoi olla Jumalan rangaistus ihmisten synneistä, aids luonnon tai Jumalan rangaistus luonnottomasta homoseksuaalisuudesta, ja hullun lehmän tauti luonnon kosto ihmisen ahneudesta. Kaikkien kolmen taudin aiheuttaja oli aluksi tuntematon, mikä teki niistä pelottavia ja salaperäisiä. Ne ovat tappavia tauteja, jolloin kuolemanpelot ja kuoleman kuvat, pääkallot ja luurangot liitettiin niihin. Tautien taudinkuva on myös kammottava: joko ne aiheuttavat ruumiiseen mätänemismuutoksia tai tylsistytävät potilaan aivot. Taudit saattavat myös lietsoa vihaa vähemmistöjä tai ulkomaalaisia kohtaan mahdollistamalla karanteeni-, eristämisen- ja vientikiellot sekä mielikuvapolitiikan käymisen oman maan tai oman ryhmän paremmuuden korostamiseksi.

Asiantuntijoista lääkärit eivät olleet *Helsingin Sanomissa* kovin näkyvästi esillä. Eniten lehti haastatteli neuropatologian professori Matti Haltiaa, joka Creutzfeldt-Jakobin taudin erikoisasiantuntijana suhtautui koko hullun lehmän taudista syntyneeseen kohuun varsin varovasti ja varauksin. Haltian asiantuntemuksesta johtuva varovaisuus lausunnoissaan ei ollut sitä, mitä varmoja ja helppoja uutisia toivova lehti halusi. Tiedemaailma nimittäin jatkuvasti epäroï, riittävätkö epidemiologiset todisteet sittenkään osoittamaan hullun lehmän taudin ja CJD:n uuden muodon välistä yhteyttä.

Lääkärit pitivät hullun lehmän taudista nousutta kohua liioiteltuna, eivätkä osallistuneet kovin paljon siitä käytävään keskusteluun. Eläinlääkärit sen sijaan olivat hyvin näkyvästi esillä, olihan kyseessä eläintauti. Heidän vastuulleen jäivät poliittisessa päätöksenteossa määrätyt testien käytännön järjestelyt ja toteuttamiset sekä kuluttajien rauhoittaminen ja taudista tiedottaminen. Ammattikunnan keulahahmoksi kohosi maa- ja metsätalousministeriön eläinlääkintäasioista vastaavan osaston osastopäällikkö Jaana Husu-Kallio, joka valitsi tiedotustaktiikaksi hallinnan korostamisen.

Viranomaisnäkökulmasta hullun lehmän taudin syy ei suinkaan ollut ahneus, vaan sattunainen virhearviointi lihaluujauhon käsittelyssä. Tähän hallintapuheeseen ei kuulunut myöskään ajatus luonnon kostosta, koska se olisi tarkoittaisi sitä, että ihminen on ollut syyllinen taudin syntyyn. Ihminen ei voinut olla taudin aiheuttaja, koska viranomaisten järjestämä valvonta toimi, ja yksittäinen suomalainen BSE-tapaus oli vain ikävä poikkeus muuten erinomaisesti hoidetussa valvonnassa.

Oli siis kaksi vastakkaista tapaa suhtautua hullun lehmän tautiin: ihmisen syyllisyyttä korostava, epävarmuutta ja pelkoja luova tapa, sekä hallintaa ja varmuutta korostava tapa. Ne aiheuttivat vielä lisää ristiriitaisuutta taudin käsittämisessä, kun samasta asiasta puhuttiin niin eri tavoilla. Mutta mitä useammasta näkökulmasta asiaa pystyy katsomaan,

sitä monipuolisemman kuvan siitä saa. Tästä esimerkiksi käy vaikkapa tämän tutkimuksen sivuilla 16 ja 62 oleva kuva, jossa valkotakkiset eläinlääkärit ottavat näytteitä lehmi- en aivoista. Kuva on täsmälleen sama molemmilla sivuilla, mutta niistä tekemäni tulkin- nat poikkeavat toisistaan. Sivun 16 kuvaa luen pelon näkökulmasta, ja näen siinä olevat pääkallot kuoleman symboleina. Sen sijaan sivun 62 kuvaa katson hallinnan näkökul- masta, jolloin se kertoo kuolemanpelon sijasta hallinnan mahdollisuudesta, kun tulkitsen selällään olevien pääkallojen merkitsevän koko taudin selättämistä.

Vaikka virallinen tiedotus korosti järkeä ja hallintaa, nousevat *Helsingin Sanomien* jutuista enemmän esille tunteiden ja hallitsemattomuuden teemat. Hallintapuheesta huo- limatta tauti merkitsi kuitenkin sitä, että usko ihmisen kykyyn hallita luontoa, eläimiä ja tauteja horjui. Alkuvaiheessa tautia yritettiin hallita kaikin konstein, eikä mikään rahalli- nen uhraus ollut liian suuri sitä torjuttaessa. Tauti haluttiin saada nujerrettua kustannuk- sista piittaamatta. Vasta suurimman kohun laannuttua alettiin laskea, että yhden positiivi- sen BSE-lehmän löytäminen EU:n tasolla maksoi 63 miljoonaa euroa. Ehkä puhe rahasta oli myönnytys sille, että ihminen ei sittenkään hallitse kaikkea, ei edes nykyajan suurim- man voiman, rahan, avulla.

Työni lähtöoletus oli, että sairaudet eivät ole pelkästään lääketieteellisiä ilmiöitä, vaan kulttuuriset merkitykset määrittävät niitä voimakkaasti. Tutkimuksessani osoitan konkreettisesti, miten yksittäiselle taudille rakennettiin ja luotiin merkityksiä vertaamalla ja rinnastamalla sitä niin ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuin länsimaisen kulttuurin syvärakenteisiin. Hullun lehmän tauti herätti myös monenlaisia yleisinhimilli- siä tunteita ja nosti keskusteluun ihmisille tärkeitä teemoja, ja ymmärtääkseni juuri näi- den syiden takia tauti pysyi otsikoissa poikkeuksellisen pitkään.

BSE oli tehotuotannon, globalisaation ja ahneuden vertauskuva, joka varoitti ihmistä liiasta ylimielisyydestä ja luonnon unohtamisesta. Tauti nosti pinnalle myös käsitteen ruokakriisi, jolla *Helsingin Sanomat* tarkoitti erilaisia ruokaan liittyviä skandaaleja kuten juuri hullun lehmän tautia tai suu- ja sorkkatautia. Tänäpäin ruokakriisillä ei tarkoiteta pu- hetta ruoan turvallisuudesta, vaan kysymys on ruoan riittävydestä. Monissa maissa il- mastonmuutos on jo heikentänyt viljelymahdollisuuksia, ja lisäksi biopolttoaineiden li- sääntynyt tuotanto on vähentänyt ruokakasvien viljelyalaa. Ruokaa ei myöskään kasvate- ta itse, vaan se ostetaan, jolloin ruoan hinta on noussut. Kun lihantuotantoeläimille ei enää saa syöttää lihaluujauhoa, joudutaan esimerkiksi Suomeen tuomaan soijaa kotieläin- ten valkuaisrehuksi 1–1,5 miljoonaa tonnia joka vuosi. Tämä on pois soijantuotantomai-

den ihmisten ruokavaliosta. Joko kohta kysytään, voisiko teurasjätteitä hyödyntää tarkemmin maailman ruokapulan helpottamiseksi? Voidaan myös kysyä, pitäisikö lihakarjan kasvatuksesta kokonaan luopua.

Vakavat, ihmisen henkeä uhkaavat tartuntataudit piti olla jo voitettu länsimaissa, mutta hullun lehmän tauti muistutti, että kohtalokkaat epidemiat eivät sittenkään kuulu vain menneisyyteen tai ”muualle”. Ehkä hullun lehmän taudin tärkein opetus on ollut, että tautien mahdollisuuteen pitää suhtautua nöyrästi, ja varautua torjumaan niitä maailmanlaajuisella yhteistyöllä. Vuonna 1996 esitetty ennustus, että satoja tuhansia ihmisiä tulee kuolemaan hullun lehmän taudin ihmisiin tarttuvaan muotoon, ei tosin ole vielä toteutunut, sillä helmikuun 2009 loppuun mennessä koko maailmassa siihen on kuollut noin 200 henkeä. Vaikka olisimme päässeet näin vähällä, niin on todennäköistä, että ennemmin tai myöhemmin ilmaantuu uusi tauti, jonka tappamiskyky on paljon suurempi. Sellainen voi olla esimerkiksi lintuinfluenssa, jos se muuttuu ihmisestä toiseen tarttuvaksi tuhoisaksi pandemiaksi.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Duodecim 1996–2004

Helsingin Sanomat 1990, 1996–2004

Helsingin Sanomien verkkolehti *hs.fi* 22.12.2008, kotimaan uutiset: ”Joka viides jättää kinkun väliin”:

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Joka+viides+j%C3%A4tt%C3%A4%C3%A4+kinkun+v%C3%A4liin/1135242260683> Luettu 31.12.2008.

Kataja, Mari: ”Oletko sinäkin kiireinen äiti?” *Helistin*-sivusto 7.4.2008.

<http://www.helistin.fi/?page=5036313&id=9958692> Luettu 19.11.2008.

Lähdevirta, Juhani: ”Miten AIDS/HIV tuli Suomeen”. *FinnQueer*-verkkolehti 5.1.2009.

http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=322_6_1 Luettu 8.1.2009.

Suomen Eläinlääkärilehti 1996–2004

Suomen Lääkärilehti 1996–2004

Aikalaislähteet

Elintarviketurvallisuusvirasto EVIRA:n ohjeet TSE-toimenpiteistä hygienialain mukaisissa laitoksissa.

<http://wwwb.mmm.fi/el/laki/j/j18fi.pdf> Luettu 21.9.2008.

Eläinsuojeluliitto Animalia, tiedote 25.12.2005: ”Voitto eläimille: EU lopetti teuraseläinten vientituen”.

<http://www.animalia.fi/Default.aspx?tabid=2749> Luettu 19.11.2008.

Euroopan unionin oikeus: Komission asetus (EY) N:o 2147/2005

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:342:0012:01:FI:HTML> Luettu 19.11.2008.

Maa- ja metsätalousministeriön tiedote 15.10.2008: ”BSE-tutkimuksia vähennetään Suomessa 1.1.2009 lähtien”.

<http://www.valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=241567> Luettu 15.10.2008.

Suomen Eläinsuojeluasetus 7.6.1996.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1996/19960396> Luettu 19.11.2008.

Kaunokirjallisuus

Henrikson, Alf: *Antiikin tarinoita 1-2*. (1963). 11. painos. WSOY, Helsinki 2001.

Herriot, James: *Kaikenkarvaiset ystäväni*. (1972). Otava, Helsinki 1979.

Matrikkeli

Suomen eläinlääkärit 2008. Fennonet Oy, Helsinki 2008.

Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Mika: ”Rutto kansainvälispoliittisena ilmiönä: Genovan ja Toscanan välinen Concerto 1652”. Teoksessa *Politiikan paikat*. Toim. Pertti Lappalainen. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, Tampere 1997, 199–227.

Aaltola, Mika: *Rhythm, Exception, and Rule in International Relations: The Case of Mad Cow Disease*. University of Tampere, Tampere 1999.

Aaltonen, Taina: *BSE eli hullun lehmän tauti*. Maa- ja metsätalousministeriön eläinlääkintä- ja elintarvikeosaston julkaisuja 1/2001, Helsinki 2001.

Aarva, Pauliina & Lääperi, Pirjo: ”Terveysretoriikka pääkirjoituksissa. Helsingin Sanomien ja Aamulehden välittämä kuva terveyden edistämisestä vuosina 2002-2003”. *Duo-decim* 1/2005, 71–78.

Adams, Carol J.: “‘Mad cow’ disease and the animal industrial complex. An ecofeminist analysis”. *Organization & Environment* 10 (1), 1997, 26-51.

Ahtola-Moorhouse, Leena: *Ja kukaan ei tiedä millainen olen. Helene Schjerfbeckin omakuvat 1878–1945*. Taide, Helsinki 2000.

Ariès, Philippe: *Images of Man and Death* (1983). Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London 1985.

Berger, Rolf: “Eläinlääkintölaitoksen vaiheet”. Teoksessa *Annotationes Veterinariae. Suomen Eläinlääkäriliitto 1892-1992*. Suomen Eläinlääkäriliitto, Helsinki 1992, 64–69.

Blood, D. C., Radostits, O. M. & Henderson, J. A.: *Veterinary Medicine. A Textbook of the Diseases of Cattle, Sheep, Pigs, Goats and Horses*. Sixth edition. Baillière Tindall, London 1983.

Britannian hallituksen BSE-selvitys vuodelta 2000. *The BSE Inquiry: The Report*: <http://www.bseinquiry.gov.uk/report/index.htm> Luettu 12.11.2008.

Burke, Peter: *Eyewitnessing. The Uses of Images as Historical Evidence*. University of Chicago Press, London 2001.

Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja* (2000). Toinen painos. Otava, Helsinki 2002.

Colchester, Alan & Colchester, Nancy: ”The origin of bovine spongiform encephalopathy: the human prion disease hypothesis”. *The Lancet* vol. 366, 2005, 856-861.

Elintarviketurvallisuusvirasto EVIRA:n esittelyt hullun lehmän taudista ja scrapiesta. www.evira.fi, hakusanat BSE ja scrapie. Luettu 7.9.2008.

Elovirta, Arja: ”Vaikutteet ja intertekstuaalisuus”. Teoksessa *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*. Toim. Arja Elovirta & Ville Lukkarinen. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki 1998, 239–250.

Forsius, Arno: ”Tanssihulluus”. 1994.
<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/tanshull.html> Luettu 6.1.2009.

Forsius, Arno: *Ihmisiä lääketieteen historiassa*. Suomen Lääkäriliitto, Helsinki 2001.

Foster, Hal, Krauss, Rosalind, Bois, Yve-Alain & Buchloh, Benjamin H. D.: *Art Since 1900. Modernism, antimodernism, postmodernism*. Thames & Hudson, London 2004.

Hakkarainen, Pekka: ”Kuolema ja yhteiskunta”. Teoksessa *Kun aika loppuu. Kuolema historiassa*. Toim. Eero Kuparinen. Turun yliopiston historian laitos, Turku 1999, 38–59.

Hakosalo, Heini: ”Sairaudet kulttuuri-ilmionä – tieteenhistoriallinen näkökulma”. *Tiede & Edistys* 2/1997, 152–159.

Haltia, Matti: ”Prionit ja prionitaudit”. Artikkelin Duodecimin e-kirjastossa. 2004.
http://www.terveysportti.fi/terveysportti/ekirjat_tmp.Naytaartikkeli?p_artikkeli=mbi00264 Luettu 26.10.2008.

Harju, Virpi & Seitsalo, Seppo: ”Tohtori Tulpin anatomian oppitunti. Koukistajänteiden arvoitus Rembrandtin tulkintana”. *Duodecim* 1/2006, 81-87.

Hautamäki, Tiina: *Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset*. Tampere University Press, Tampere 2002.

Heikkilä, Kai & Jokivuori, Pertti: *Kuoleman salaisuus*. Kirjayhtymä, Helsinki 1994.

Huizinga, Johan: *Keskiajan syksy. Elämän – ja hengenmuotoja Ranskassa ja Alankomaissa 14. ja 15. vuosisadalla* (1919). WSOY, Helsinki 2000.

Häggman, Kai: ”Kivennäisvesi, kylpyvesi ja keskisäädyn elämäntapa”. Teoksessa *Terveiden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa*. Toim. Timo Joutsivu & Heikki Mikkeli. SHS, Helsinki 1995, 153–167.

Joutsivuo, Timo: ”Ruumiin vai sielun hoitoa? Kristinusko, sairaus ja lääketiede”. Teoksessa *Terveysten lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Toim. Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli. SHS, Helsinki 1995, 59–83.

Kaari. Elintarviketurvallisuusvirasto Eviran tiedotuslehti 4/2008, 15: ”Luomukulutus lievässä kasvussa”.

Kaartinen, Marjo: *Neekerikammo. Kirjoituksia vieraan pelosta*. k&h, Turun yliopisto, kulttuurihistoria, Turku 2004.

Kallioinen, Mika: *Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Atena, Jyväskylä 2005.

Kantanen, Teuvo: *Kuluttaja luomuvalinnan edessä. Tutkimus päivittäistavaroihin liitettyjen laaja-alaisten kulutusseuraamusten hyväksymisestä ja torjunnasta*. Vaasan yliopisto, Vaasa 2002.

Karvonen, Erkki: ”Median kaupallisuus ja viihteellisyys arveluttavat kansalaisia. Perinteisen laatujournalismin tilalle kansalaisjournalismia?” 31.8.2001.

<http://journalismi.uta.fi/index.php?page=artikkelit&type=artikkelit&id=21>

Luettu 25.11.2008.

Kervanto Nevanlinna, Anja: ”Kuka katsoo taidehistoriassa? Näkökulmia visuaalisen kulttuurin tutkimukseen”. *Rakkaudesta kaupunkiin. Riitta Nikulan juhla- ja taidehistoriallisia tutkimuksia* 28. Taidehistorian seura ry, Helsinki 2004, 195-205.

Kiviluoto, Johanna: *Naiset, luonto ja uskonto: ekofeministinen lähestymistapa uskontotieteessä*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki 2004.

Koivunen, Anu: ”Affektin paluu? Tunneongelma suomalaisessa mediatutkimuksessa”. *Tiedotustutkimus* 2008, 31:3, 5–24.

Konttinen, Riitta & Laajoki, Liisa: *Taiteen sanakirja* (2000). Toinen painos. Otava, Helsinki 2005.

Kosunen, Elise, Cacciatore, Raisa & Hervonen, Antti: ”Seksuaalisuus elämän kaareissa”. *Duodecim* 3/2003, 209–216.

Kupiainen, Reijo: ”Voiko kuvaa lukea? Visuaalisen lukutaidon kysymyksiä”. Teoksessa *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*. Toim. Leena-Maija Rossi & Anita Seppä. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Lehtonen, Mikko: *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia* (1996). Viides painos. Vastapaino, Tampere 2004.

Lillunen, Anu: *Riski ruoassa vai ruokajärjestelmässä? Elintarvikealan asiantuntijoiden tulkintoja BSE-taudista*. Ympäristönsuojelun pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki 2003.

Maa- ja metsätalousministeriön työryhmämuistio MMM 2005:2: Luonnonmukaisen elintarviketuotannon yhteistyöryhmän loppuraportti. Helsinki 2005.

http://wwwb.mmm.fi/julkaisut/tyoryhmamuistiot/2005/trm2005_2.pdf

Luettu 30.12.2008.

Maaseudun Tulevaisuus 26.9.2008: ”Lihan kulutus vakiintunut 1970-luvun tasolle”.

Millstone, Erik & van Zwanenberg, Patrick: ”Politics of expert advice: lessons from the early history of the BSE saga”. *Science and Public Policy* vol. 28, n:o 2, April 2001, 99–112.

Määttä, Kaarina: ”Vihreä sukupolvi uuden elämäntavan airuena Suomessa”. Teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka*. Toim. Ilmo Massa ja & Sanna Ahonen. Gaudeamus, Helsinki 2006, 138–153.

Möhkölä, Janne: *Suomen BSE-tapaus. Analyysi lehtikirjoittelusta*. Taloustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki 2003.

Nathanson, Neal, Wilesmith, John & Griot, Christian: “Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE): Causes and Consequences of a Common Source Epidemic”. *American Journal of Epidemiology* 11/1997, 959–969.

Palojoki, Päivi: *The complexity of food-related activities in a household context : study of Finnish homemakers' food choices and nutrition knowledge*. Helsingin yliopiston sovelletun kasvatustieteen laitos, Helsinki 1997.

Peltokoski, Jukka: *Käyn rehuilla. Veganismi kokemuksena ja kollektiivisena toimintana*. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Tampere 1999.

Pentikäinen, Juha: *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKS, Helsinki 1990.

Puppi, Lionello: ”’Es nicht lässt sich lesen’. Muistiinpanoja kulkutaudeista, yhteiskunnallisesta valvonnasta ja ’toiseuden’ tukahduttamisesta uudella ajalla”. Teoksessa *Magiasta lääketieteeseen. Tiede ja usko 1500–1700-luvun taiteessa*. Toim. Kirsi Eskelinen. Valtion taidemuseo / Sinebryhoffin taidemuseo, Helsinki 2004.

Puuronen, Anne: *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, Helsinki 2004.

Rautiainen, Eero: ”Riskinarviointi parantaa päätöksentekoa”. *Suomen Eläinlääkärilehti* 2/2003, 82–83.

Salmi, Hannu: ”Tulevan pahan pelko. Onnettomuuksien historiaa esiteollisesta teolliseen aikaan”, teoksessa *Monta tietä menneisyyteen*. Toim. Leena Rossi & Hanne Koivisto. Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja n:o 33, kulttuurihistoria, Turku 1995, 137–153.

Salmi, Hannu: ”Elämän tragedia – katastrofin pelon historiaa”. Teoksessa *Kun aika loppuu. Kuolema historiassa*. Toim. Eero Kuparinen. Turun yliopiston historian laitos, Turku 1999, 105–119.

Salmi, Hannu: ”Onko tuoksuilla ja äänillä menneisyys?” Teoksessa *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Helsinki 2002, 339–357.

Salmi, Hannu: Luentosarja *Mitä kulttuurihistoria on?* Turun yliopisto, luento 6.9.2007.

Sanomalehtien levikit vuosina 1994-2007. Levikintarkastus Oy:

<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/Sanomalehdet10vuotta.pdf>

Luettu 22.10.2008.

Seppänen, Janne: *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Toinen painos. Vastapaino, Tampere 2002.

Shankar, Susarla K. & Satishchandra, P.: ”Did BSE in the UK originate from the Indian subcontinent?” *The Lancet* vol. 366, 2005, 790–791.

Siddik, Ali: ”Some Socio Economic Factors Drive The Meat Sub-Sector in Egypt”.

<http://www.young-train.net/Cairo/Siddik.pdf> Luettu 19.11.2008.

Sihvonen, Liisa: ”Tarttuvat eläintaudit ja zoonoosit”. Teoksessa *Annotationes Veterinariae. Suomen Eläinlääkäriliitto 1892–1992*. Suomen Eläinlääkäriliitto, Helsinki 1992, 102–107.

Sihvonen, Liisa: ”Tarttuvat spongiformit enkefalopatiat: scrapie ja BSE”. *Suomen Eläinlääkärilehti* 3/1995, 159–161.

Sihvonen, Liisa: ”BSE ja scrapie”. *Suomen Eläinlääkärilehti* 4/1996, 208–210.

Sihvonen, Liisa: ”Prionitautien eläintauti- ja elintarvikeriski”. *Suomen Eläinlääkärilehti* 4/1998, 191–194.

Sihvonen, Liisa & Jakava-Viljanen, Miia: ”Suu- ja sorkkatauti O Pan-Asia Euroopassa 2001”. *Suomen Eläinlääkärilehti* 5/2001, 321–324.

Silvasti, Tiina: ”Ruoka globalisoituu – kasvaako valinnanvapaus?” Teoksessa *Arkielämän ympäristöpolitiikka*. Toim. Ilmo Massa ja & Sanna Ahonen. Gaudeamus, Helsinki 2006, 33–56.

Simonen, Riina: ”Onko eläimillä oikeuksia?” *Paatos. Filosofinen kulttuurilehti* 2/2007.

<http://www.uta.fi/jarjestot/aatos/paatos/arkisto/207/paatos20705.html>

Luettu 12.12.2008.

Slovic, Paul: ”Perception of Risk”. *Science* vol. 236, 1987, 280–285.

Soinila, Seppo: ”Aivot, aistit ja tunteet”. 19.3.2007.

<http://www.hus.fi/default.asp?path=1,32,660,548,2718,4909,17730> Luettu 4.1.2009.

Sontag, Susan: *Sairaus vertauskuvana & Aids ja sen vertauskuvat* (1978 ja 1989). Love kirjast, Helsinki 1991.

Stålström, Olli: ”Homoseksuaalisuuden sairausleiman synty ja sen psykoanalyttiset tulokset”. Teoksessa *Terveiden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Toim. Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli. SHS, Helsinki 1995, 373–397.

Stålström, Olli: ”Merkintöjä aids-ilmiön esihistoriasta”. *FinnQueer*-verkkolehti 5.6.2001. http://www.finnqueer.net/juttu.cgi?s=101_6_1 Luettu 4.1.2001.

Suhonen, Pertti: ”Suomalaisten eriytyvät ja muuttuvat arvot”. Teoksessa Borg, Sami, Ketola, Kimmo, Kääriäinen, Kimmo, Niemelä, Kati & Suhonen, Pertti: *Uskonto, arvot ja instituutiot. Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005*. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 4, Tampere 2007, 26–46.

Tesfa, Alem, Tyni, Outi, Rosengren, Heidi & Maijala, Riitta: *The bse-risk associated with import of live cattle and meat and bone meal to Finland – a qualitative risk assessment*. EELAn julkaisuja 08/2004, Helsinki 2004.

Vasilakis, Andonis: *Minoan Crete. From Myth to History*. Adam editions, Athens 2001.

Venters, George A.: ”New variant Creutzfeldt-Jakob disease: the epidemic that never was”. *British Medical Journal* 2001, October 13; 323(7317), 858–861.

Vuorinen, Heikki S.: *Tauti(n)en historia*. Vastapaino, Tampere 2002.

Vuorinen, Heikki S.: ”Rutto”. Teoksessa *Magiasta lääketieteeseen. Tiede ja usko 1500–1700-luvun taiteessa*. Toim. Kirsi Eskelinen. Valtion taidemuseo / Sinebryhoffin taidemuseo, Helsinki 2004.

Väliverronen, Esa: *Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus*. Vastapaino, Tampere 1996.

Waenerberg, Annika: ”Kuoleman muotokuva kuvataiteessa”. Teoksessa *Kun aika loppuu. Kuolema historiassa*. Toim. Eero Kuparinen. Turun yliopiston historian laitos, Turku 1999, 234–260.

Will, R. G., Ironside, J. W., Zeidler, M., Estibeiro, K., Cousens, S. N., Smith, P. G., Alperovitch, A., Poser, S., Pocchiari, M. & Hofman, A.: ”A new variant of Creutzfeldt-Jakob disease in the UK”. *The Lancet* 347, 1996, 921–925.

van Zwanenberg, Patrick & Millstone, Erik: *BSE: risk, science, and governance*. Oxford University Press, Oxford 2005.

Ylönen, Marja: *Karin suomalainen. Pilapiirroksia suomalaisuuden legitimointina*. Tampereen yliopisto, Tampere 1995.